

Jó szomszédok, rossz szomszédok?

Magyarok és szerbek az évszázadokon át

Írta: Szilágyi Károly

Recenzens: D.Sc. Pecze Ferenc

Megjegyzés:

A szerb neveket a magyar újságokban szokásos fonetikus módon irtuk. Ez persze kölcsönös, hiszen a szerbek is hasonló módon, a nyelvük szerinti fonetikát alkalmazzák a magyar nevek írásában.

Előszó

Történt egyszer, még a régi szép titói időkben, hogy Fehér Ferenc vajdasági költőnek szeretett szülőföldjéről, a Bácskáról írva valahogy megszaladt a tolla és olyasvalamit talált leírni, hogy “ezeken a déli részeken”. Néhány nap múlva behívták szépen a rendőrségre egy kis baráti beszélgetésre. (Azért-e, mert az újvidéki rendőrség előszeretettel olvasgatta a kisebbségi költők verseit, vagy csak mert a besúgók meg akartak dolgozni a pénzükért, ki tudja?) Szóval behívták, és egy civil ruhás rendőr elmagyarázta neki szépen, hogy a földrajz az nagyon komoly dolog, de a történelem még komolyabb, úgyhogy nem árt, ha eszébe vési, hogy azok a déli részek tulajdonképpen északi részek!

Történt egy más alkalommal, a kevésbé szép Tito utáni időkben, hogy egy tanító az egyik telepes faluban megintcsak a Vajdaságban, egy nagygyűlésen az alábbi kijelentést tette, körülbelül ebben a hangnemben: mit játszák az eszüket itt ezek a magyarok, hisz mindenki tudja, hogy csak ötvenhatban települtek ide. Mármost hogy ezerkilencszázötvenhatban. És ő még tanult ember volt!

Történt megint máskor, a legkevésbé sem szép nagygyűlésező időkben, hogy eljött Szabadkára Miloaevi kedvenc fullajtárja egyébként nemzetközileg körözött bünöző, és a sportcsarnok színpadán, meglehetősen teátrálisan, a fizetett közönség hisztériás helyeslése közepette (helybéli mutatóban sem igen volt közöztük) az alábbi szavakkal kezdte meg beszédét: Ez itt szerb föld, és az is marad!

És történt még sok efféle, és nemcsak a Vajdaságban!

De hogy is ne történhetett volna, hisz a történelmi igazság, hosszú-hosszú évtizedeken át, egyszerűen tiltott gyümölcs volt. Előbb a titkosrendőrség tiltotta el tőle az embereket, aztán a kommunista párt, aztán Nagy-Szerbia megálmódói, végül a velük született létfenntartási ösztönük.

De nem járt különkülön ez az igazság a határ innenső, északi oldalán sem: a déli szomszédot nemigen kedvelték, de bántani, ingerelni szigorúan tilos volt. úgyhogy azokat, akik netán, eléggé meggondolatlanul, arra ragadtatták magukat, hogy nyilvánosan kimondják vagy leírják, mondjunk, azt a szót, hogy Trianon, behívták szépen a rendőrségre, aztán egy ideig haza sem engedték őket.

Így aztán nemzedékek nőttek fel, a határ mindkét oldalán, melyek bizonyos történésekről egy szót sem hallottak soha, vagy ha igen, többnyire csak féligazságokat és hazugságokat.

Manapság már sok mindent ki lehet mondani, le szabad írni közös dolgainkról, csak az a kérdés, mit hallanak meg belőle odaát, s ki hogyan sértődik meg, ha olyan adatokkal találja szembe magát, amelyek ellentmondanak annak, amit ő tanult, olvasott, igaznak hitt.

Az emberi érzékenység, a nemzetek érzékenysége igen fontos dolog. De ha két szomszéd nép eljut egy pontig, ahol mindkettejük jövőjére nézve sorsfordító döntéseket lehet, talán kell is hozni, akkor vannak ezeknél fontosabb dolgok is. E kis könyvecske szerzője pedig meggyőződéssel vallja, hogy most vagyunk, ezekben a napokban, hónapokban, ennél a bizonyos pontnál. Most kellene eldönteni, ugyanazt az utat választja-e mindkét nemzet, együtt, egymást segítve

indulnak-e meg Európa felé, vagy megy ki-ki a maga feje után, aztán ha találkoznak valahol útjaik, jó, ha nem, még jobb.

E könyvecske azzal a szándékkal íródott, hogy e döntés potenciális részeseinek, köztük, természetesen, az ifjabb nemzedékeknek szeme elé tárjon egy sor történelmi tény, melyek talán hozzásegítik őket, hogy reálisabban mérjék fel a szerb magyar közös múlt egyes időszakait. A tényeket mindkét, tehát a szerb és a magyar történetírásból merítettük ami egyeseknek alighanem újdonságot jelent majd, különösen azoknak, akik nemigen szoktak hozzá, hogy türelmesen és figyelmesen hallgassák meg a másik fél érveit a kényes kérdésekben is, azzal, hogy megkülönböztetett tisztelettel idézzük azokat a történészeket és tollforgatókat, akikben volt annyi bátorság, hogy egy-két bíráló sort is leírjanak saját nemzetükről.

Lehet, hogy könyvünkben nem derül ki egyértelműen, célszerű-e, lehetséges-e egyáltalán a közös jövőtervezés, de ha többet nem, csak annyit leszűrünk belőle, hogy jószomszédi viszonyra (tekintet nélkül arra, hogy ki melyik utat választja) mindenképp szükségünk van, már nem íródott meg hiába.

Vizsgálódásainkat rövid áttekintéssel kezdjük, melyből megismerhetjük a szerb állam alapításának körülményeit. Ezután a török hódításokról szólunk, melyek megszüntették a középkori szerb államiságot és kettészakították a nemzetet. A továbbiakban azt a nemzetrészt kíséreljük figyelemmel, amely 1690-ben elhagyta szülőföldjét és Magyarországon telepedett le.

Ez arra is jó alkalmat szolgáltat, hogy felvillantsunk néhány részletet a magyarok történetéből is, a honfoglalástól kezdve az államalapításon át a török hódoltságig, azokig az időkig, amikor megtörténik az első tömeges érintkezés a szerbek és a magyarok között.

Részletesen taglaljuk a szerbek kapott privilégiumait, s elmondjuk, miként vezettek részben ezek a kiváltságok, részben más okok az első véres összetűzésekhez: előbb a Rákóczi-féle felkelés, majd az 1848-as szabadságharc során. Beszélünk a szerb nemzeti ébredésről, az első területi autonómia-követelésekről, és megkíséreljük összefoglalni, milyen jogokat és kedvezményeket élvezhettek a szerbek egyházi és iskolai autonómiájuk keretei közt a dualista Magyarországon.

Kitérünk a századvégi és huszadik század eleji magyarosítási és asszimilációs törekvésekre, és rámutatunk ezek történelmi és társadalmi hátterére. Az első világháború előzményeinek és eseményeinek a két nép sorsába vágó vonatkozásait érintve jutunk el aztán Trianonig, s megpróbáljuk felvázolni azokat a veszteségeket, amelyek Magyarországot érték az igazságtalan határmódosítások folytán. Néhány konkrét példával igyekszünk érzékeltetni, miként viszonyult a királyi Jugoszlávia a hozzácsatolt területeken élő nemzeti kisebbségekhez.

A második világháború eseményei és összetűzései közül két tragikus epizódot emelünk ki, az 1942-i újvidéki és zsabylai vérengzést, és Tito partizánjainak véres megtorlását, melynek során a háború vége felé legalább tízszeres elégtételt vettek maguknak a vajdasági magyarokon. Közös történelmünk e dicstelen epizódjai után áttekintjük a Magyarországon élő szerbek és a vajdasági magyarság helyzetét a második világháborútól napjainkig.

Külön fejezetben foglalkozunk a jövőbeni békés együttélés esélyeivel és előfeltételeivel. Ennek keretében, a teljességre való törekvés szándéka nélkül,

megpróbálunk felvázolni valamiféle panaszlistát arról, mit vethet egymás szemére a két nemzet. Ha békében és barátságban akarunk együtt (vagy egymás mellett) élni a jövőben, ideje szembenéznünk történelmi hibáinkkal és vétkeinkkel, megvizsgálunk, mennyiben terhelhetik ezek további jószomszédi viszonyainkat, hogy aztán néhány emlékmű felállítása után, melyek mementóul is, szimbolikus jóvátételül is szolgálhatnak, megnyugodott lélekkel új lapot nyithassunk. Ezért a lista a mindkét oldalon számottevő véraldozatok mellett más kényes témákra is kiterjed, melyek az évszázadok és az utóbbi évtizedek folyamán bőségesen hozzájárultak a kölcsönös bizalmatlanság és a gyűlölködés elmélyítéséhez. Elsősorban azokra az erőszakos intézkedésekre és cselekedetekre gondolunk, melyek célja az elcsatolt területek nemzetiségi összetételének megváltoztatása volt, továbbá az etnonacionalista mítoszokra és a nagyszerb eszme feltámadására a legutóbbi háborúban.

A végén elmondjuk, hogy véleményünk szerint az együttműködés előkészítésében és megvalósításában kiemelt szerepet kellene kapniuk a Magyarországon élő szerbek és a Jugoszláviában élő magyarok képviselőinek, s ennek szellemében elengedhetetlennek tartjuk a határ mindkét oldalán élő nemzetiségek személyi és kollektív jogainak, egészséges fennmaradásának biztosítását, a pozitív diszkrimináció szellemében, az európai országokban érvényes elvek alapján. Félreértés ne essék: a minta nem Franciaország, Spanyolország vagy Románia, hanem, mondjuk, Finnország, Svájc, Dél-Tirol és Szlovénia.

Szilágyi Károly

Budapesten, 1999. október 25-én.

A szerbek Balkánra érkezése és államalapítása

Az első szerb törzsek Balkánra való érkezését a tudósok a Bizánc elleni avar szláv támadás befejezésének időpontjára, 626-ra teszik. Általánosan elfogadott tény, hogy a VII. században igen sok szláv törzs telepedett meg a Balkán-félszigeten, amelyek közül - szervezettségük foka szerint - hamarosan kiemelkedtek a bolgárok, akik a Balkán-hegység térségében telepedtek meg, a horvátok, akik a félsziget északnyugati részét foglalták el, és a szerbek, akik a Tara, Lim, Drina és Ibar folyók mentén, illetve a Golia- és Durmitor-hegység lankáin vertek tanyát.

A szerbek családi és társadalmi életének alapja a legrégebb időktől sok évszázadon át a házközösség, az úgynevezett zadruga volt. Egy-egy család több nemzedéken át együtt maradt egy házban vagy házcsoportban, néha száznál is többen voltak egy házközösségben. A házközösség egyben vagyonközösséget is jelentett. Minden felnőtt tagjának teljesen egyenlő joga volt; közösen választottak vezetőt, stareainát. A stareaina többnyire a legidősebb férfi, ha vezetésre alkalmasnak találtak volt a mindenható családfő. P osztotta ki a munkát és mindent amire szükségük volt, ő döntött a vitás ügyekben, jutalmazott és büntetett. Amennyiben a stareaina már nem volt alkalmas vezetői feladatainak ellátására, a törzs tagjai teljesen egyenlő joggal, egyhangúlag vagy szótöbbséggel más előljárót választottak maguknak.

Ha egy házközösség lélekszáma nagyon felduzzadt, egyes testvérágak, bratstvók kiváltak belőle és egymás közelében új házközösséget alapítottak. Az egy nemzetségből származó házközösségek idővel nemzetiségi területet, zupát alakítottak. Ezeknek vezetői sorából a házközösségek vezetői egy közös nemzetségi főnököt, zupant választottak. Több zupa zupaniját alkotott. A zupanija kormányzását a zupan elnöklete alatt a stareainák tanácsa vezette, a teljes demokratikus egyenjogúság szellemében.

A zupaniják századokon át teljesen függetlenek voltak egymástól. Állami kötelekbe nem tartozván függetlenségük meglehetősen relatív volt és státusuk is gyakran változott. Többnyire elismerték a Kelet-római Császárság fennhatóságát, időnként azonban kihasználva a nagy szomszédok egymás elleni háborúit, az erőviszonyok kedvező alakulását, maguk is háborút kezdeményeztek, s megkísérelték kivívni önállóságukat.

Időközben előbb Rómából, majd Bizánctól is egyre több misszionárius érkezett a szerbek közé a kereszténység eszméjét hirdelve, nem nagy sikerrel. A szerbek többsége ugyanis állhatatosan kitartott ősei vallása mellett, fanatikusan védelmezve évszázados hagyományait. A kereszténység elfogadása számukra vallották a demokratikus egyenjogúság végét, az idegen fennhatóság elfogadását és évszázados rabságot jelentette volna.

Az első államalapítási kísérletek

A VIII. és IX. század folyamán Bizánc mint a Balkán egyetlen igazi nagyhatalma, számtalan kisebb-nagyobb hadjáratot indított a szaracének, a velenceiek, a bolgárok és a frankok ellen. E vég nélküli háborúzásban, többnyire az uralkodó személyétől, erejétől és hatalmától függően, területeket nyert vagy veszített, nőtt vagy csökkent a befolyása a térségben, feszített vagy lazított többit között a szlávokat hozzá fűző köteleken is.

A IX. századtól kezdődően Bizánc egy-egy katonai vereségét vagy legyöngülését kihasználva több kísérlet is történt az önálló szerb állam létrehozására. Egyes szerb források e történelmi esemény időpontját e század 30-as éveire teszik, főszereplőjeként pedig Vlastimirt nevezik meg. Állításukat bizonyítani is, cáfolni is nehéz, annyi mindenesetre megállapítható, hogy Vlastimir rövid életű, gyenge kis államfélője annyiban jelentett mérföldkövet a szerbek történelmében, hogy ekkor vették fel a kereszténységet, amiért cserébe bizonyos mértékű önkormányzatot élvezhettek. Ettől az időponttól számítódik a szerb keresztény egyház története is.

A IX. század közepe táján megjelenik a szerbek között Cirill, igazi nevén Konstantin és Metód, a két hittérítő. Előbbit tartják a szláv írásbeliség atyjának, az úgynevezett glagolita ábécé megalkotójának, utóbbi pedig a szerb egyházi könyveknek görögül szláv nyelvre való lefordításával az elsők között kezdeményezte, hogy az egyház nyelve a szláv legyen. Történelmi tény, hogy a szerb egyház az elsők között volt, amely a saját népnyelvét használta az egyházi szertartásokban és ezzel nemzeti egyházzá lett, és az idők folyamán bizonyos mértékig sikerült kivonnia magát a konstantinápolyi pátriárka közvetlen hatása alól. Cirill és Metód tanítványai Kliment, Naum, Gorazd, Angelar és Száva egy sor egyházi központot hoztak létre, amelyek természetesen nemcsak a vallási élet, hanem a korabeli szláv írásbeliség központjaivá váltak.

A IX. és X. század folyamán a szerbek között bizonyos mértékű feudalizáció ment végbe, és az újdonsült hűbérurakká vált törzsi előljárók egyre inkább érdekeltté váltak egy szilárd feudális állam létrehozásában. Belső és külső harcok, valamint a törzspolarizálódások eredményeként két hatalmi központ alakult ki. Az egyik Duklja volt, ebből lett később Zeta délen, a másik pedig Raaka északon. A két államalakulat egy ideig egymástól függetlenül, egymással párhuzamosan, illetve egymással rivalizálva fejlődik természetesen a Bizánchoz fűződő többé-kevésbé kifejezett vazallusi körülményei közepette, mígnem a XII. század 70-es éveire nyilvánvalóvá lesz, hogy Raaka az életképesebb, s ölti magára a későbbi, igazi szerb feudális állam magvának minden ismervét.

Stevan Nemanja és az első független szerb állam

1168-ban egy Bizánc elleni lázadás letörése után Mánuel Komnénosz császár felosztja Raakát egy régi szerb előljáró család fiai között. A fiúk legfiatalabbika, Stevan Nemanja (Nemanya István) tudta, hogy a szerbek túl gyöngék ahhoz, hogy fegyverrel vívják ki önállóságukat, így hát a területi autonómia megerősítését tűzte ki céljául, és igyekezett minél több tekintélyes és befolyásos szerb családot megnyerni az ügynek. Miután Komnénosz császár bizalmát is élvezte, hamarosan a háttérbe szorította fivereit és ő lett Raaka nagyzsupánja.

Komnénosz halála után Nemanja fegyveres harcra is felbátorodik, elfoglalja Zetát és Dalmáciát, sőt III. Béla magyar királlyal szövetkezve megtámadja magát Bizáncot is. Miután hírért vette, hogy I. Barbarossa Frigyes keresztes hadjáratot indít Jeruzsálem felszabadítására és hogy útja Raökán keresztül vezet, fenséges fogadtatást rendez számára Niö városában, a vazallusává ajánlkozik, és húszezer szerb katonát ígér neki, hogyha megtámadja Bizáncot. Cserébe azt kéri, hogy ismerje el hatalmát a meghódított területeken. Barbarossa Frigyes azonban nem akarta egy újabb háborúval veszélyeztetni a harmadik keresztes hadjárat céljait, s Nemanja kérését csak részben teljesítette.

Nemanja ekkor úgy dönt, hogy maga indít támadást a legyengült Bizánc ellen, és miután megerősítette államának önállóságát, Raaka belső ügyeinek rendezésére fordította figyelmét. Utakat és hidakat építtetett, templomokat, kolostorokat és szegényházakat. Az államigazgatási ügyekhez nem nyúlt, az ország élén továbbra is ő állt, mint nagyzsupán, a nagyobb területi egységek irányítását pedig a fivéreire és fiaira bízta. Uralkodása idején ért véget egy már korábban elkezdődött folyamat, melynek során a középkori szerb állam súlypontja lassan áthelyeződik a mediterrán térségből keletebbre, a Balkán-félsziget belseje, szárazföldi része felé.

Nemanját erős szálak fűzték az egyházhoz. Templomalapítóként és a szerzetesi rendek bökezü támogatójaként is a legkiválóbb szerb uralkodók között tartják számon. Tisztában volt vele, hogy a templomok és kolostorok sűrű hálózata révén az uralmi központtól távolabb eső területek is eredményesebben bevonhatók az államigazgatás szervezetébe.

Ebben az időben jelennek meg a Balkánon a bogumilok, akik a katolikus egyház számára elfogadhatatlan eretnek eszméket hirdetnek. Nemanja határozottan lép fel ellenük, kíméletlenül bünteti őket vagyonuk elkobzásával, birtokaik felperzselésével, illetve száműzetéssel.

Családi okai is vannak Nemanjának az egyház támogatására és védelmére. Egyik fia, Száva ugyanis szerzetes lett. Vele együtt építi fel Nemanja Hilandar kolostorát Athoson, a Szentföldön, mely évszázadokon át a szerb irodalom és az önálló nemzeti egyház központja volt. Ide vonult vissza Nemanja öreg napjaira, miután átruházta hatalmát fiára Stefanra.

A művészet felvirágzása

Az a templomalapító és egyháztámogató hagyomány, amelyet Nemanja honosított meg a szerb uralkodók és főurak körében, egy egész sor építészeti létesítménnyel és képzőművészeti alkotással gazdagította a későbbiekben a szerb művelődéstörténetet. A román stílus egyszerű vonalaihoz képest a kor építészei most egyre inkább és egyre gyakrabban használják a bizánci egyházi építészet attraktívabb formáit, a háromhajós alaprajzot, az impozáns homlokzatot és a szép kupolát.

Sorra épülnek a kor építészeti remekei, a Visoki Deani, Graanica, Studenica és hozzájuk hasonló templomok Szerbia-szerte. Messze földről érkeznek kőfaragók, fafaragók, ikonfestők, freskófestők Nemanja országába, és az újonnan felépült templomokat gyönyörű szép köcsipke portálokkal, ablakokkal, ikonfalakkal és freskókkal, ikonokkal díszítik fel. Az ebben az időben született freskók, mint például a Mileaevó-kolostor fehér drapéria felhőbe burkolózó csodaszép anyala, vagy a Sopoaniban lévő János apostol, illetve a studenica-i Szűzanya születése, vagy a graanica-i keresztes Szent János, a középkori szerb egyház szimbólumává és az egész szerb képzőművészet szimbólumává nővik ki magukat.

Stefan Prvovenani

Nemanja másodszülött fiát, Stefannt rendelte örököséül, az elsőszülött Vukánt pedig hangzatos címmel és jelentős földbirtokkal kárpótolta, s ugyanakkor öccsével szembeni engedelmességre intette. Uralkodása elején Stefan Bizánc nagyfokú pártfogását élvezte, később azonban Vukánnak sikerült Imre magyar királlyal szövetségre lépve megfosztania Stefannt uralmától, s megkaparintani a trónt. (Ettől kezdve szerepel Szerbia neve a magyar koronabirtokok között.)

Miután a keresztések negyedik hadjáratukban elfoglalták Konstantinápolyt és megszüntették a Bizánci Császárságot, 1204-ben vagy 1205 elején Stefannak sikerült visszazereznie a szerb trónt. Jó szemmel ismerte fel a vallási erőviszonyok megváltozását, és úgy döntött, hogy megpróbálja megnyerni Róma rokonszenvét, ezért a pápához fordul koronáért. Ezt némi huzavona után meg is kapta, és 1217-ben királlyá koronáztatta magát. Ő a szerbek első koronázott királya, a szerb források többnyire így is emlegetik: Stefan Prvoenani (Elsőkoronázott István). Ezzel nagyjából véget is ér a katolicizmussal való kacérokodása, mert részben alattvalói tiltakozására, részben fivére, Száva nyomására a továbbiakban ismét a görögkeleti egyházat részesíti előnyben. Uralkodása idejére esik az első önálló szerb érsekség felállítását, Száva érsekké szentelése, illetve egyházszervezési tevékenységének kezdete is.

Stefannal kezdődik a középkori szerb állam felfelé ívelő történelme, amihez Stefan 1223-ban bekövetkezett halála után I. Uroa király bányák nyitásával, pénzveréssel és az egyháznak a vallási hatalom alá való rendelkezésével járul hozzá, II. Uroa Milutin azzal, hogy megvédi országát a tatár támadással szemben, elfoglalja Nyugat-Macedóniát, megerősíti országa gazdaságát, fellendíti a kézműipart és a kereskedelmet, illetve fia, Milutin Stefan, aki III. Uroa néven uralkodik, és aki újabb területek elfoglalásával tovább tágítja Raaka határait. Ezzel a szerb állam jelentőségét és befolyását tekintve felzárkózik Bulgária mögé, sőt miután 1330-ban Velbuzsdnál ezt a vetélytársát is legyőzte, a térség vezető nagyhatalmává lép elő.

Szerbia fénykora

A XIV. század első felében a poraiból feltámasztott Bizánc ki tudja hányadik újabb krízisét éli át, Magyarország, a térség másik északi nagyhatalma saját belső problémáival van elfoglalva, Bulgária még mindig a Velbuzsdnál kapott sebeit gyógyítja, minden feltétel adott tehát egy új, erős birodalom kialakításához. III. Uroa Duan nevű fia, aki már a bolgárok elleni háborúkban már megmutatta orozslánkörmeit, nem is szándékozik elszalasztani a történelmi esélyt, fellázad apja ellen és magához ragadja a hatalmat. 1331-ben királlyá koronáztatja magát, majd hadjáratot kezd Bizánc ellen, és jelentős területeket hódít meg. Gyors sikerein felbuzdulva 1346-ban Szkopje városában a szerbek és görögök cárijává koronáztatja magát.

Később harcba keveredik Lajos magyar királlyal is, de újabb területeket már nem tud szerezni. Figyelmét ezután egy ideig országa belső ügyeinek a rendezésére összpontosítja és 1349-ben megírja a szerbek első törvénykönyvét.

Duan törvénykönyve kitünően szemlélteti a korabeli szerb társadalom felépítését és belső szerkezetét. Az állam élén a cár (császár) áll, hatalma szinte korlátlan. A feudális uralkodóréteget a régi törzsi vezetők utódai, a vlastelinek (főurak) és a kisebb földbirtokosok, a vlaszteliniek (köznevesek, kurta nemesek) alkotják. Egyetlen kötelezettségük van a cárral szemben: birtokuk nagyságához mérten csapatokat kell állítaniuk és az uralkodó felszólítására maguknak is harcba kell szállniuk. Annál több viszont a kiváltságuk: a törvény elé idézni csak adott feltételek mellett lehetett őket, bíráik csak velük egyenrangúak lehettek, joguk volt robotra rendelni a birtokukon élő lakosságot, és így tovább.

A lakosság (értsd: parasztság) főfoglalkozása a földművelés és az állattenyésztés. Iparos és kereskedő alig van köztük (ezt a tevékenységet többnyire idegenek vagy jövevények üzték), úgyhogy a törvénykönyv nem is foglalkozik velük. Az úgynevezett örökbirtokok lakosságának adóterhei

elviselhetők voltak (az állami adók fizetése alól mentesítették őket), ezzel szemben a föld nélküli jobbágyságot több adófajta is terhelte. Kétféle jobbágyot különböztet meg a törvénykönyv, a meropchot és az otrokot. Az első az egyházi és világi földesurak birtokokon élt, szabad költözködési joggal nem rendelkezett, és heti három napon át köteles volt robotolni ura birtokán, a másik úgyszólván rabszolgasorban élt, főura tulajdonát képezte, ki volt szolgáltatva hűbérura kényének-kedvének.

Fontos szerepe volt az államigazgatásban az úgynevezett kancelláriának – ez állította ki az adomány- és ítéletleveleket, de igen befolyásosak voltak az udvari bírák is, akik a király hatáskörébe tartozó ügyekben ítéleztek, és jelentős hatalmuk volt a görög udvartartásból átvett udvari méltóságoknak is. Kétféle vidéki tisztviselőt is említ továbbá a törvénykönyv, az első kategóriában a zsupánok és kenézek (egyes forrásokban falubírák) tartoznak, akik választás útján nyerték el tisztségüket, a másikba pedig a cári tisztviselők, a kefáliák, vagy elnikek.

A középkori szerb állam széthullása

Duaant híven szolgálták a főurak, hisz érdekük fűződött a hódító hadjáratokhoz, szolgálataikért bőkezű adományokat nyertek, jelentősen növelhették földbirtokaikat. Egy erős kezű uralkodó, amilyen Duaan volt, féken tudta tartani vagy le tudta törni az önállóságra törekvő, széthúzó erőket, és fölébe tudta emelni az államérdekeket a nemesség magánérdekének. Duöan azonban férfikora teljében meghalt, fia, Uroö pedig képtelen volt egybetartani a nemzetiségi, vallási, kulturális és politikai szempontból egyaránt heterogén országot: tíz év leforgása alatt darabjaira hullott Duöan hatalmas birodalma. A meghódított területek elvesztek, a megmaradtak pedig szétforgácsolódtak. Macedóniában Vukaöin ragadta magához a hatalmat, a Nyugati és Déli Morava közötti részen Lázár fejedelem önállósította magát, Rigómezö (Kosovo polje) térségében Vuk Brankovics, Zetában a Balai testvérek, Rudnik és Zlatibor térségében pedig Nikola Altomanovi.

S történt mindez azokban az években, amikor a Balkán-félszigeten, a gyenge és feldarabolt balkáni államok szomszédságában a XIV. század második felében egy új nagyhatalom, Törökország kezdi megvetni a lábát és kovácsolni hódító terveit, melyek következtében vagy fél évezredre megpecsételődik e térség sorsa.

Vallási fanatizmussal áthatott óriási emberanyag, jól szervezett, fegyelmezett hadsereg, erős központi hatalom és igencsak kifejezett hódítási ambíciók – ezek voltak a fő jellemzői ennek az új nagyhatalomnak. Amikor I. Murád szultán 1363-ban elfoglalta Drinápoly városát és ide, tehát európai földre helyezte át székhelyét, a Duaan egykori birodalmának legdélibb részein uralkodó testvérpár, Vukaain király és Ugljeaa despota előtt nyilvánvalóvá lett, hogy a következő támadás célpontjai ők lesznek. Nyolc évvel később, 1371-ben be is következett a támadás. A döntő ütközetre a Marica folyó felső folyásánál került sor. A törökök teljesen szétverték a szerb sereget, a csatában Vukaain király is elesett.

A maricai ütközet sorsdöntő jelentőségünek bizonyult, a törökök végleg megvetették a lábukat a Balkán-félszigeten. A Sár-hegységtől délre eső területek török kézre kerültek, a térség uralkodó-dinasztiái a szultán vazallusaivá lettek, adót fizettek neki és fegyveres csapatokkal tartoztak őt támogatni a hadjáratokban.

A közvetlen fenyegetettségre reagálva Lázár fejedelem megpróbál törökellenes szövetséget összehozni. Részben letörte a széthúzó, csak önös érdekekkel törődő nagyurakat, részben maga köré igyekezett tömöríteni azokat, akiket sikerült letörnne. Külső szövetségeseik után is nézett a kor szokásainak megfelelően családi kötelek révén lányait olyan szerb, bolgár és magyar hatalmasságokhoz adta férjhez, akiktől katonai támogatást remélhetett.

I. Murád 1389 nyarán benyomult Raakába. Lázár fejedelem Vuk Brankovicstyal és Vlatko Vukovityal együtt a Rigómezön várta be a török sereget. Az ütközet kezdetben kedvezően alakult a szerbekre nézve: a jobb szárnyon Vuk Brankovics oly erővel szorította vissza a törököket, hogy már-már úgy tetszett, gyors győzelmet arat. Ráadásul egy szerb vitéznek Miloa Obilinek sikerül belopódnia Murád táborába és megölnie a szultánt. A vezérvessztés lesújtó hatását azonban Bajazid, a szultán fia, ügyesen kivédi: eltitkolja Murád halálát a sereg előtt. Ugyanakkor tartalék erőivel oldalba támadja Vuk Brankovicsot, és heves harcban szét is veri seregét. Ezután letöri a Lázár parancsoksága alatt álló központi erőket, majd a Vukovi vezette bal szárnyat is, és megnyeri a hatalmas csatát. Maga Lázár fejedelem török fogságba esik és Bajazid a győztes csata után kivégezteti. A rigómezei csatával gyakorlatilag megkezdődik a törökök több mint ötszáz évig tartó uralma Szerbia felett.

A magyarok eredete és a honfoglalás

A magyarság eredetét és honfoglalását több elmélet is tárgyalja. Annyiban valamennyi egybevág, hogy a magyarok Ázsiából származnak, de az őshaza behatárolásában már eltérnek a vélemények. Egyes tudósok szerint őshazájuk valahol a Volga folyó középső folyásán és az Ural hegység vidékén volt, a Káma folyótól északra, mások szerint az Ural középső részének mindkét lejtőjén, míg egy harmadik irányzat azt állítja, hogy sokkal keletebbre, valahol Ázsia szívében.

A nemrég még hivatalosnak számító finnugor eredetelmélet szerint archeológiai leletek bizonyítják, hogy az időszámításunk előtti 2000. évig a magyarok az őshazában együtt éltek az úgynevezett finnugor népekkel. Akkor túlnépesedés miatt e közösségből kivált az úgynevezett nyugati finn ág és megindult előbb a Volga, majd a Balti-tenger irányába. Az ugor ág pedig, amelyhez a mai magyarok ősei tartoztak, az Ural hegység délkeleti lejtői felé vándorolt, a nagy folyamokkal felszabdalt síkság felé. A korábban elsősorban halászzattal és vadászattal foglalkozó magyarok itt megismerkednek a földműveléssel és állattenyésztéssel, és az évszázadok folyamán nomád ló- és birkatenyésztő néppé válnak, amely legelőről legelőre vándorol.

Maga a néppé válás folyamata valahol az időszámításunk 500. éve után játszódott le. A magukat magyarnak nevező törzsek kiváltak az ugor közösségből és átkeltek az Ural másik oldalára, a mai Baskíria területére. A magyar elnevezés egyébként a filológusok véleménye szerint a mon, azaz beszél, és az er, azaz férfi szavakból alakult ki, tehát beszélő férfit jelent. Ennek a magyarázata az, hogy a magyarok az új hazában többnyire iráni és török származású törzsekkel kerültek érintkezésbe, melyeknek nyelve érthetetlen lévén számukra e törzsek tagjait némáknak, magukat pedig beszélő nemzetnek nevezték. Erre egyébként elég sok példa van a történelemben.

Az új területeken a magyarok átvették szomszédaiktól az eke használatát, megtanulták a szőlőtermesztés fortélyait, a birkák és lovak mellett itt már

sertést, baromfit meg egyéb aprójószágot is tenyésztettek. Nyáron nomád sátraikban laktak, télen pedig faházikókban, amelyet rendszerint a nagyobb folyók partján építettek. Mivel többnyire idegen, meglehetősen harcias népekkel voltak körülveve, fel kellett készülniük az önvédelemre. Lovasokból álló, karddal és nyíllal felfegyverzett csoportokat alakítottak, amelyek az idők folyamán a védelmi feladatokat ellátása mellett ellencsapásokra is felkészültek. Ezek a harcosok már nem földművelésből vagy állattenyésztésből éltek, hanem a harcokban ejtett zsákmányból, illetve a foglyul ejtett rabok munkájából.

Egyes népek e törzsek megnevezésére az ungár, ungroá, venger és hasonló szavakat használták. Ennek az oka valószínűleg az volt, hogy a magyarok az úgynevezett onogor törzsszövetséghez tartoztak, amely a kazárok fennhatósága alá tartozott és a Don mentén élt. A magyar törzsek egy része lerázta a kazárok uralmát és 800 körül átköltözött Levédiába, majd innen, a besenyőktől kiszoríthatva, a Dnyeper és az Al-Duna közti területre, Etelközbe.

Írásos emlékek tanúsága szerint 895-ben a besenyők átkeltek a Donon és rajtaütésszerűen megtámadták a magyarokat akkor, amikor a magyar törzsek nagy része Bizánccal és Morvaországgal szövetkezve éppen a bolgárok ellen hadakozott. A védtelen magyar nép az erdélyi hegyek között, az erdőkben keresett menedéket. A hadszíntérről visszatért Árpád hadvezér Kurszán kéréssel együtt szövetségre szólítja fel a magyar törzseket és elfoglalja a bolgároktól Erdélyt, aztán az Alföldet, utána a Tisza és a Bodrog vidékét, majd a frankoktól a Dunántúlt, a morvától a Felvidék nyugati részét, megteremtve ezzel a feltételeket a végleges megtelepüléshez.

Érdekességként említjük meg, hogy a magyarok a honfoglalás időpontjaként nem 895-öt, hanem 896-ot emlegetik. Ennek az oka meglehetősen különös. A megtelepedés ezer éves évfordulójára készülve a parlament a múlt század utolsó évtizedének elején pályázatot írt ki különféle jubiláris projektumokra és programokra. Idő- és pénzigényes nagyszabású tervek készültek, többek között a Millenniumi tér, az Andrássy sugárút, az Országháza, a Bazilika, az Opera, megépítésére hogy csak a legfontosabbakat, leglátványosabbakat említsük, úgyhogy a millenniumi előkészítő bizottság úgy ítélte meg, hogy ezekkel a hatalmas munkákkal nem tudnak elkészülni 1895-re, ezért a parlament egy évvel későbbre halasztotta a honfoglalás megünneplésének dátumát, ennek megfelelően a történészek hallgatólagos jóváhagyása mellett magát a honalapítás időpontját is egy évvel későbbre tette.

Ez az időpont egyébként, más megközelítésből is vita tárgyát képezi napjainkban is. László Gyula régészeti kutatásai és nevezetes, kettős honfoglalásról szóló elmélete nyomán ugyanis ma is sokan állítják, hogy a magyar törzsek valamikor a VI. század vége felé telepedtek meg ezeken a vidékeken.

904-ben Kurszán egy bajor összeesküvés áldozatává válik. Árpád lép a helyére, aki a bajorok fölötti 907-ben kivívott nagy győzelemmel nem csak Kurszán halálát bosszulja meg, hanem gyakorlatilag befejezi a honfoglalás folyamatát is.

Letelepedés és államalapítás

A X. század elejének európai helyzetképe meglehetősen ellentmondásos. A hajdan oly erős Karoling-dinasztia birodalma darabjaira hullott. Németországban és Itáliában a nemesség belső hatalmi harccal van elfoglalva. Egy-egy nyugat-európai trónkövetelő hívására ezekben a harcokban időnként a magyar törzsek is részt vesznek. A hívás oka az, hogy a magyarokról hamar híre

ment, hogy igen jó lovasok, gyorsak, mozgékonyak és nyilaiknak lőtávolsága jóval nagyobb a korabeli európai seregekben használatos nyilakénál. Fegyvereik mellett haditaktikájuk is rendkívül hatékonynak bizonyult: a harc hevében úgy tettek mintha megfutamodnának, és mikor az ellenség abban a hiszemben, hogy megnyerte az ütközetet, üldözőbe vette őket, a magyarok lovasok nyergükben hátrafordulva valóságos nyílzáport zúdítottak az ellenségre, majd kétfelé válva hirtelen visszafordultak és ellentámadásba lendültek.

A győztes csatákat időnként kiadós fosztogatás követte. Nem csoda, hogy a nyugat-európai kolostorokban, Itáliában, Németországban, Franciaországban új ima járta a szerzetesek között ez időben: a magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket.

A magyarok új hazájukban is megtartották nemzeti szerveződésüket. A nemzetség élén a bö állt, tekintélye a nyugati hadjáratokban szerzett vagyonára épült. Birtoka gyarapítására földterületeket hasított ki a közös tulajdonból és ezeket a háborúkban foglyul ejtett rabokkal műveltette meg. Másik nagy támasza a harcosok köréje csoportosuló rétege volt.

Öt-hat nemzetség alkotott egy törzset, melynek az élén az úr állt, többnyire hadvezéri minőségben is. A törzsek úgynevezett törzsszövetségbe tömörültek. Ezekben a fő hatalom három méltóság, a kende (fejedelem), a gyula (hadvezér) és a harka vagy horka (békebíró-féle) között oszlott meg, azzal a megjegyzéssel, hogy a gyula és a horka feladata időnként keveredett. Előbbi többnyire az ország keleti, utóbbi a nyugati részein tevékenykedett leginkább, és a saját területükön időnként a másiknak a feladatkorét is ellátták.

Idővel a törzsvezérek, saját érdekeiktől vezérelve, megpróbálták önállósulni a kendétől. Ez természetesen előbb vagy utóbb a törzsszövetség felbomlásához vezetett volna, ami ebben a helyzetben, ahol a magyarok idegen származású, idegen nyelvet beszélő, idegen vallású és életmódú népekkel voltak körülveve, mindenképp végzetes lett volna a fennmaradásuk szempontjából. A kendék tisztában voltak vele, hogy egyrészt meg kell szilárdítaniuk - központi" hatalmukat, másrészt alkalmazkodniuk kell az új környezet életkörülményeihez és etikai normáihoz, illetve hogy választaniuk kell, melyik szomszédos nagyhatalomban, a német-római vagy a bizánci birodalomban keressenek szövetségest. Határozott bel- és okos külpolitikájával Géza fejedelemnek sikerül egyesítenie, illetve egy irányba terelnie a divergens erőket, ezzel megerősítenie a hatalmát és megkezdenie az alkalmazkodás időszakát. Az alkalmazkodás valójában a keresztény népek közösségébe való belépést jelentette. Géza szűkebb környezetével együtt megkeresztelkedett, de gondja volt rá, hogy ne kötelezze el magát túlságosan egyik nagyhatalom irányába se.

Fia, Vajk, aki a keresztiségben az István nevet kapta, 997-ben lépett apja helyébe és sikerrel folytatta annak művét. Radikális változtatásokat hajtott végre a társadalom szerkezetében csakúgy, mint az uralkodó és a főurak viszonyában. Elvette a törzsvezérektől a váraikat, továbbá földbirtokaiknak és alárendeltjeiknek körülbelül kétharmadát, és úgynevezett királyi megyéket alakított. Az előző, vérrokonságon alapuló társadalmi struktúra helyébe a területi szerveződés elvét vezette be és ezzel elérte, hogy gyakorlatilag minden magyar közvetlenül az ő alattvalója lett. Német, olasz és cseh szerzeteseket hívott az országba és folytatta a kereszténység terjesztését. Elrendelte, hogy tíz-tíz falu fogjon össze, építsen templomot és tartson saját papot. Tíz püspökséget alapított, ezek közül kettő érsekségi rangot kapott. Maga is jelentős donátor lett, több templomot építtetett fel nem csak az országban, hanem külföldön is, például Jeruzsálemben, Konstantinápolyban és Ravennában. Országszerte újabb

és újabb kolostorok épültek, elsők között Pannonhalma, amelynek az építése még Géza fejedelem idején, 997-ben elkezdődött, és amelynek falai között már ezekben az években megkezdte működését a legrégebb magyarországi egyházi iskola. E templomokban és kolostorokban igen hamar jelentős latin írásbeliség fejlődik ki, és ezen nemcsak vallásos, hanem politikai és jogi szövegeket is kell érteni. Az első egyházi író Gellért püspök volt. Maga István is fontos irodalmi művet hagyott maga után: egy könyvet írt fiához, Imréhez, melyben arra inti őt, hogy tartsa meg keresztény hitét, erősítse az egyházat, ápolja a jó kapcsolatot a főurakkal és vitézekkel, hogy mindig igazságos és türelmes legyen, hogy barátsággal fogadja be és vendégelje meg az idegeneket, hogy semmit ne tegyen a bölcsek tanácsa nélkül, tisztelje szüleit és jólelkűséget és kegyet gyakoroljon a híveivel szemben. Az intelmekben kimondott erkölcsi elvek később szerves részévé váltak István törvénykönyvének, és a magyar társadalom jogi viszonyait immár az akkori nyugati nagyhatalmakban uralkodó rendszer szerint határozták meg.

Nemzete átszervezésével és a központi hatalom megerősítésével István gyakorlatilag a feudális magyar állam alapítójává lett. A kereszténység terjesztésével és az Európában érvényes erkölcsi normák elsajátításával pedig ezt a magyar államiaságot olyan jogi és erkölcsi alapokra helyezte, amelyek egy teljes évezredre meghatározták a sorsát az államnak is, a nemzetnek is. István személye hamarosan legitimitást nyer Európa és a világ előtt: II. Szilveszter pápa, államalapító műve elismeréseként, koronát küldött neki, amellyel 1000 karácsonyán az első magyar királlyá koronázták. Az Árpád-házi dinasztia, amelynek megalapítója a honfoglalás első vezére, Árpád, Istvánnal immár királyi dinasztiává vált, amely ha másért nem, már csak azért is aranybetűs címszóként szerepel a világtörténelem lapjain, mert soraiból több szentet avatott a katolikus egyház, mint a többi európai királyi dinasztiából összesen.

A feudális magyar állam fejlődése

István 1038-ban halt meg. Halála után rövid válságidőszak áll be a magyarság életében, amely I. László trónra lépésével ér véget 1077-ben, a pápa és a német-római birodalom közötti háború kitörésének évében. László a pápa oldalára áll, ezzel megszabadul a német hatástól, ugyanakkor nem engedi meg a katolikus egyház túlzott befolyását sem. Tekintettel arra, hogy Bizánc a szeldzsuk támadás visszaverésével van elfoglalva, Lászlónak sikerül elfoglalnia Horvátországot és Dalmáciát, az ő nevéhez fűződik, egyebek között, a zágrábi érsekség megalapítása is. A következő években ezután a belső rend megszilárdítására összpontosítja figyelmét. Folytatja István törvényhozói tevékenységét törvényei különleges szigoruk folytán váltak ismertté, és nagy érdemeket szerez a latin nyelvű írásbeliség továbbfejlesztésében is. Sok törvényíró, legendaíró, krónikaíró hív az udvarába, jelentős összegekkel segíti az egyházat, többek között maga is templomokat épít, és európai szintre fejleszti a magyarországi román stílusú templomépítészetet. Uralkodása idején rendeződnek a külpolitikai viszonyok is, Bizánchoz való közeledése jeléül Piroska lányát feleségül adja a bizánci császárhoz. A maga diplomáciai és katonai sikereivel pedig eléri, hogy a magyarokról ez időben Európa-szerte tekintélytisztelettel és megbecsüléssel beszéljenek. Egy bizánci krónikás szavai szerint a magyaroknak jó lovaik és jó fegyvereik vannak, hogy megszámlálhatatlanul sokan vannak, többen mint a főveny a tenger partján, hogy bátorságuk ellenállhatatlan, ők maguk legyőzhetetlenek, hogy a harcban feltartóztathatatlanok, ezenkívül pedig független, szabad emberek, akik emelt fővel járnak, szabadságszeretők és önnön sorsuk urai.

I. Lászlót III. Béla követte a trónon, aki jelentős társadalmi és gazdasági változtatások ösztönzőjévé lett. Uralkodása idején nagyszámú francia és német telepes érkezett az országba, akik túlnépesedés miatt hagyták el hazájukat, Magyarországra pedig magukkal hozták a szőlőtermesztés és a mélyszántás titkait. A mezőgazdaság hatékonyságának gyors növekedése és az iparosok megjelenése nyomán egy-egy település lakossága felduzzadt, megindult a városok kialakulása. Az első magyar városok Esztergom és Székesfehérvár voltak, melyek egyszersmind Magyarország első fővárosai lettek.

Fellendült a bányászat, különösen az arany- és sóbányászat, valamint a kereskedelem. A megnagyobbodott termelés a pénzforgalom növekedését, ezzel a kincstár gyarodását vonta maga után, ennek ellenére III. Béla meglehetősen bőkezű költségei legyöngítette a központi hatalmat. A tovább erősödő nemesség egyre nagyobb politikai befolyásra tett szert. Ennek tudható be, hogy 1222-ben, II. András (II. Endre) idejében sikerül kieszközölnie az Aranybulla meghozatalát, amely megerősíti kiváltságait és az uralkodóval szembeni helyzetét. Adómentességet szavatol neki, különleges bánásmódot a bíróságok előtt és vagyoni tekintetben is. Háború idején ezután is köteles sereget adni, de csak akkor, ha az az ország határain belül folyik. A királynak a pénzverésre vonatkozó jogát évi egyszeri alkalomra korlátozza az Aranybulla, ugyanakkor megtiltja az uralkodónak, hogy a tizedet pénzben szedje be. A dokumentum végül szavatolja a nemességnek az ellenszegülés jogát, amennyiben az uralkodó és örökösei nem tartják magukat szigorúan e törvény rendelkezéseisehez.

A tatárjárás és az újabb felemelkedés

II. Andrást fia, IV. Béla követi a trónon, akit a történétírók második államalapítóként is szoktak emlegetni. Alig néhány évvel trónra lépése után az országot hatalmas katasztrófa éri, 1241-ben Batu mongol kán megtámadja Magyarországot, legyözi Muhinál a királyi hadsereget, és soha addig nem tapasztalt pusztításba fog az egész Kárpát-medencében. Az öldöklés, a rombolás és a gyűjtogatás több mint egy évig tart, és ez idő alatt a körülbelül kétfélmillió magyar lakosság gyakorlatilag megfeleződött. Az emberáldozatok száma például az ország központi részén helyenként elérte a hatvan százalékot is. Az ország romokban hevert. Maga IV. Béla is kénytelen volt elmenekülni, Zágrábot érintve Dalmáciában keresett menedéket. A mongolok, vagy ahogy Európában hívják őket, a tatárok egész Trogir városáig üldözték, ott azonban váratlanul megtorpantak és visszavonultak, elhagyván ilyenformán Magyarország területét is.

IV. Béla igazi uralkodói nagysága a tatárjárás után bontakozott ki igazán és az ország újrászervezésében mutatkozott meg. A felperzselt és elpusztított királyi és megyei birtokokat a hűbéruraknak ajándékozta, ugyanakkor kötelezte őket, hogy szabad szolgálkat és külföldi telepesekeket telepítvén ezekre, újjáépítsék az országot. Igen sok német, morva, szász, ruszin, román és kun nemzetiségű telepes érkezett ebben az időben Magyarországra, ami után hamarosan fellendült a gazdasági tevékenység azokon a területeken is, amelyek azelőtt parlagon heverték, de az előzőleg érintetlen hegyi, erdei vidékeken is. A hazai lakosság soraiból, tehát a felszabadított szolgálkból és az úgynevezett vendégekből kialakult egy kompakt paraszti réteg, melynek tagjai azonos jogokat élveztek. Költözködési joguk volt, önálló gazdálkodási joguk, a főurak iránti kötelezettségüknek pedig a termés bizonyos hányadának leadásával tettek eleget. IV. Béla kötelezte a nemeseket, hogy az ország határvidékén az esetleges újabb tatár támadás megakadályozása végett erődítményeket építsenek. Ezek körül az erődítmények körül idővel városok alakultak ki, amelyek közül a

leghíresebbek a bányavárosok. E bányavárosok fejlődésének következtében Magyarország hamarosan Európa legnagyobb ezüstabányász országává vált.

A bányászat, a kereskedelem, az ipar és a kézműipar fejlődésével idővel Magyarországon is kialakult a polgári réteg. A gazdasági erőviszonyok dekoncentrációjával meggyengült a központi hatalom, megnőtt a főurak függetlensége, hatalom- és birtoklásvágya. IV. Béla örökösei tehetetlennek bizonyultak ennek, az ország feldarabolására irányuló folyamatnak a megállítására. A nemesség hosszú és kilátástalan egymás közti leszámolásokba bocsátkozik, tovább gyengítve ezzel Magyarország egészét.

1301-ben III. Andrással kihal az Árpád-házi dinasztia és hosszú hatalmi harc indul meg a magyar trónért. A harc győztese Róbert Károly lesz, az Anjou-dinasztia tagja, egy régi nápolyi-szicíliai család leszármazottja, akinek Árpád-házi vér is csörgedezik az ereiben. Miután 1308-ban a pápa segítségével trónra lép, azonnal hozzájárul az udvar gazdasági erejének megszilárdításához. A királyi birtokokról származó jövedelem ellenében a hangsúlyt inkább a vámok, adók és a nemesfémek előállítására, illetve az arany és ezüst kereskedelmi forgalmazásához fűződő monopóliumra helyezi a hangsúlyt. Körmöcbányán, Nagyváradon aranybányákat nyittat, amivel megteremt az alapokat a magyar aranyforint veréséhez. Ez az aranyforint hosszú évszázadokon át az egyik leghíresebb valutának számított Európában.

Károly Róbert katonai és gazdasági reformjaival helyreállítja a rendet az ország belsejében, a cseh és a lengyel királyokkal kötött szövetségével pedig megerősíti Magyarország nemzetközi pozícióit is. Fia, Lajos 1342-ben lép a trónra, hatalmas ambíciókkal. A nápolyi-szicíliai királyságra vonatkozó dinasztikus jogaira hivatkozva és jól szervezett hadseregére támaszkodva hatalmas birodalmat kíván létrehozni. Sikerül visszaszereznie Dalmáciát és Horvátországot, kiterjeszti a hatalmát egyes bulgáriai, szerb, bosnyák, lengyel és román területekre, és ezzel a történelemben a legnagyobb mértékűre növeli Magyarország területét. A krónikások feljegyzése szerint Lajos király idejében Magyarország partjait három tenger mosta, a Balti, az Adria és a Fekete-tenger. Ennek emlékére került Lajos neve mellé a Nagy jelző. Az ő nevéhez fűződik továbbá az első magyarországi egyetem létrehozása is, az időpont 1367, a helyszín Pécs. Újabb kori kutatások ugyan arról beszélnek, hogy már 1254-től működött egy főiskola Veszprémben, és hogy ilyenformán a vitás a pécsi elsőse, ez azonban Lajos érdemein mit sem változtat.

A török hódoltság

Lajos hatalmas birodalmának se belső, se külső feltételei nem voltak meg a tartósabb megmaradáshoz. A háborúskodó főurak tovább gyöngítették az ország egységét. Zsigmond, a következő király uralmának elején a saját koronájának a megvédésével volt elfoglalva, később pedig mint a német-római birodalom császári címének örököse a huszitizmus letörésével, illetve a katolikus egyház belső ellentétéinek feloldásával. Ráadásul az ország határain megjelennek a törökök, bebetörnek a martalócaikkal hol Horvátországba, hol Erdélybe, gyilkolnak, falvakat perzselnek fel, rabolnak, gulyákat, méneseket, nyájakat hajtanak el. Zsigmond megpróbál néhány hadjáratot szervezni a törökök ellen, de nem sok sikerrel. Örököse, Albert a déli határok védelmét Hunyadi Jánosra, a kitűnő hadvezérré bízta. Hunyadi még gyermek, amikor Zsigmond udvarába kerül. Olasz zsoldosoktól tanulja a harcművészet alapjait, úgyhogy már fiatal korában kitűnik harci ügyességével a törökök elleni háborúban. Érdemeiért a király gazdagon megjutalmazza, s amikor Albert fia, a kiskorú V. László kerülne a trónra, őt teszik meg nádorrá. Ebben az időben már ő volt az ország

leggazdagabb embere. De abban is különbözött a többi főúrtól, hogy felfogta a török támadás veszélyét és személyi vagyonával együtt minden hatalmát az ország védelmére rendelte. A törökök elleni legnagyobb győzelmét 1456-ban vívta, amikor megvédte Nándorfehérvárt a török támadás elől. Ezzel száz évre megállította a törökök előrenyomulását Európa felé. Világraszóló győzelem volt ez, ennek emlékére rendelte el III. Calixtus pápa, hogy minden délben megszólaljanak a harangok a katolikus templomokban. Sajnos az ütközet idején a magyar táborban pestisjárvány üt ki, és a betegség magával viszi Hunyadit is. Hunyadit a szerb nép is ismeri, Janko Sibirjanin néven; akkora megbecsülés övezi, mint a legnagyobb hőst, Kraljevi Markót.

Miután 1457-ben váratlanul meghalt a trónörökös is, ismét trónviszályok törtek ki Magyarországon. A középrétegek nyomására 1458-ban Hunyadi kiskorú fiát, Mátyást választották meg királynak, aki a család címerében szereplő holló (latinul *corvus*) folytán Corvin Mátyás néven szerepel a történelemben. Mátyást humanista szellemben nevelték, sokat olvasott, négy nyelvet beszélt, a szláv országokból érkező delegációkkal például tolmács nélkül. Azonnal trónra lépése után energikus lépéseket tett a központi hatalom megszilárdítására. A főurak helyett az állami adminisztráció legfontosabb posztjait a középréteg választottjaira bízta, és nem egyszer még alacsonyabb rétegekből is emel fel köztisztviselőket. Jó szakemberek, engedelmes állami hivatalnokok segítségével pénzügyileg újjászervezi az államigazgatást, új adórendszert vezet be, megerősíti az adózási fegyelmet, miáltal igen jó anyagi alapfeltételeket teremt mind a bel-, mind a külpolitika számára. Lemond a főurak magánhadseregéről, ehelyett saját zsoldossereget szervez, a híres fekete sereget, és ezzel támadást indít a törökök ellen. 1464-ben elfoglalja a boszniai Jajcét, majd 1476-ban Szabácsot. Miután Magyarország túl gyengének bizonyult a török támadás megállítására, Mátyás megpróbálja szövetségbe, erős birodalomba tömöríteni a Duna-menti népeket. Időnyerés céljából fegyverszünetet köt a szultánnal, amivel el is éri, hogy a török támadások egy időre abbamaradnak. Diplomáciai és katonai lépésekkel kísérletet tesz a szövetség létrehozására a csehekkal és a lengyelekkel, de sem a politikai tárgyalásokban, sem a Jagellókkal, illetve III. Frigyes osztrák császárral vívott fegyveres harcokban nem sikerül megvalósítania elképzelését. 1478-ban ugyan Morvaország és Szilézia királyává kiáltják ki, 1485-ben pedig elfoglalja Bécsset és oda teszi át székhelyét, de a törökök elleni huzamosabb ellenállásra nem tudja felkészíteni az országot.

Időközben egész Európában hírnevet szerez magának uralkodóként és művészetpártolóként egyaránt. Második feleségével, Beatrixszal, a nápolyi király lányával együtt sok reneszánsz festő, építész, kódexíró, zenész és más művész érkezik udvarába. A budai palotát reneszánsz kapukkal, ablakokkal, szobrokkal, szökőkutakkal és kertekkel gazdagította és megteremtí a kódexgyűjteményből a híres Corvinát, saját majolikaműhelyt nyit a várban, egyszóval Budából szép és gazdag palotát varázsol, ahová egész Európából gyakran és szívesen látogattak el uralkodók és egyéb méltóságok. Corvin Mátyás neve kitörölhetetlenül beíródott a nép emlékezetébe is: ő volt a jó és igazságos király megtestesítője, a szegények védelmezőjének, aki gyakran utazott az országban közönséges vándornak vagy vadásznak öltözve, és élettapasztalatot is, értesüléseket is első kézből kapván, valóban igazságosan hozhatta meg ítéleteit, amelyekkel jutalmazott és büntetett, kinek-kinek érdeme vagy bűne szerint.

Mátyás halála után ismét megerősödtek a főurak és ezzel a nép nyomora is súlyosabbá válik. A föld nélküli parasztok, de az újabb adóktól sújtott kézműiparosok és kereskedők elszegényedése folytán is 1514-ben kitör a nagy parasztlázadás Dózsa György vezetésével. Dózsa úgy tervezte, hogy Erdélybe

viszi a parasztjait, ott szövetséget köt az elégedetlenkedő székelyekkel és közös erővel kivívják a néphatalmat Magyarországon. A hatalmas rongyos hadsereg láttán a főurak megijedtek, gyorsan rendezték soraikat és hadsereget szerveztek Szapolyai János vezetésével. Az akkoriban már trónkövetelőként is ismert Szapolyai Temesvár mellett legyőzte a lázadó sereget, Dózsát tüzes trónon égettette el, a parasztlázadás többi vezetőjét pedig kínhalálnak vetette alá. A parasztság is méltó büntetésben részesült, megfosztották a költözködés és a vagyonbirtoklás jogától, és több száz éven át ható ítélettel urának a földjéhez láncolták.

Hogy még nagyobb legyen a baj, Nagy Szolimán szultán 1521-ben elfoglalta Nándorfehérvárt, 1526-ban pedig támadásba lendült Magyarország ellen. II. Lajos király, aki uralmának tíz éve alatt nem tudta felkészíteni az országot a török veszély ellen, a mindössze huszonhatezer embert számláló seregével augusztus 29-én ütközött meg Mohácsnál a négyszeres túlerőben lévő török haddal. A vereség természetesen elkerülhetetlen volt, a fél magyar hadsereg elesett a mohácsi mezőn, maga a király pedig menekülés közben a Csele patakba fullad.

A mohácsi vereség Magyarország számára ugyanazt jelentette, mint Koszovó a középkori Szerbia számára, vagy majdnem ugyanazt. A törökök elfoglalták az ország jó részét, három részre szakítván azt. A keleti részeket Szapolyai erdélyi vajda a nemesség jelöltjeként királynak kiáltotta ki magát, nyugaton a bárók egy kisebb csoportja ellenkirályt állított Habsburg Ferdinánd személyében, az ország középső részén pedig egyfajta török ék keletkezett a Pécs-Esztergom-Szeged háromszögben, ideértve Budát is, amely 1541-ben került török kézre.

A következő százötven év folyamán több kísérlet is történik Magyarország két részének egyesítésére, illetve egy török elleni közös támadás megszervezésére. Az ország nyugati részén azonban döntően megnőtt a Habsburg befolyás, s mivel ezt az országrészt az osztrákok inkább afféle védelmi zónaként kezelték, nemigen voltak érdekeltek a törökök elleni hadakozásban. A politikai élet súlypontja a keleti országrészre, Erdélyre helyeződött át. Báthory István fejedelem, aki később lengyel király is volt, megpróbálta fenntartani Erdély függetlenségét hol a törökök ellen, hol az egyre gyakoribb osztrák támadások ellen. Fáradozása sikerrel is jár, az örökébe lépő Báthory Zsigmond azonban már arra kényszerül, hogy itt is átengedje a hatalmat a Habsburg dinasztiának.

1604-ben Bocskai István hajdúseregével felszabadítja Erdélyt és a királyi Magyarországot, sőt ajánlatot kap a szultántól, hogy a protektorátusa alatt koronázzák magyar királlyá, ő azonban visszautasítja ezt, beéri az erdélyi fejedelem címmel. Bethlen Gábor fejedelem folytatja egyetlenként Európában az osztrákok elleni harcot. Erdélyből virágzó kis államot teremt, amely csaknem teljesen független a törököktől is, a Habsburgoktól is. Erdély aranykora 1657-ig tart, amikor II. Rákóczi György a török szultán formális engedélye nélkül háborút indít a lengyel koronáért, amivel magára haragítja a szultánt. Megtorlásként a szultán tatár seregeket küld a leverésére, melyek legyözik és foglyul ejtik II. Rákóczi György hadseregét. Elfoglalják és lerombolják Erdélyt, amivel a magyar függetlenség utolsó bástyája is elesik.

A szerbek letelepedése Magyarországon

Élet a török hódoltságban az elfoglalt területeken

A Rigómezei ütközet után volt egynéhány kísérlet a török előrenyomulás megállítására (ezek közül a legfontosabb Hunyadi János fentebb említett, Nándorfehérvárnál aratott győzelme volt 1456-ban), de a középkori szerb állam utolsó uralkodójának, Gyura Brankoviccsnak a halála után a törökök 1459-ben elfoglalják Szendrő várát, ezzel a fennmaradt szerb területeket is, miáltal gyakorlatilag megszűnik a szerb államiság.

Az európai általános helyzet a XV. század közepe táján nem ígér semmi jót a Balkán jövőjével kapcsolatban. Vatikán és Bizánc vallási problémák tisztázásával van elfoglalva. Bizánc és a Velencei Köztársaság érdekei a levantei területeken ütköznek, Magyarország és Velence Dalmácia körül viaskodik, ugyanakkor a huszita mozgalom megjelenése nagy mértékben csökkenti a katolikus egyház mozgósító erejét is. Mindent összevetve tehát nem sok eshetőség van egy törökellenes összefogás kialakulására.

Az elfoglalt területeken kezdetét veszi egy hosszú, bonyolult folyamat. A törökök bevezetik a saját közigazgatási és vagyoni jogi rendszerüket. A földterület az állam tulajdonába megy át, a velük való rendelkezés és igazgatás pedig állami, illetve egyházi hatáskörbe kerül. Egyén csak akkor lehet földtulajdonos, ha a földet érdemeiért kapta jutalmul. Az így keletkezett kisebb-nagyobb földterületből idővel úgynevezett szpáhi birtokok alakulnak ki. Ezek tulajdonosai, a szpáhik, a földtulajdon mellett fenntartják maguknak a személyes gazdagodás másik két forrását is, a hadizsákmányt, illetve a hadiadót. Az Oszmán Birodalom területileg állandóan növekedett, ami azt jelentette, hogy a konstantinápolyi központi hatalom és a helyi hatalmasok közötti, amúgy is szabályozatlan viszonyrendszer még lazábbá vált, minek következtében a Portától távolabb eső birodalomrészek a törvénytelenesség és a határtalan kapzsiság gyakorlatilag ellenőrizhetetlen területévé váltak. A szerb főurak egy része ez különösen, Boszniára vonatkozóan felvette a muzulmán vallást, amivel maga is részévé vált a szegény néprétegek elnyomó mechanizmusának. A szerb egyház, igaz, megtartotta függetlenségét, és hosszú évszázadokon át ő jelképezte a szerb egységet, befolyása azonban inkább csak arra korlátozódott, hogy bátorította az emberek lelkét a hatalmas teher elviselésére.

Teher pedig volt bőven, állami, egyházi, törvényes és törvénytelen. A szerb lelkekben a legmélyebb nyomot az úgynevezett véradó vagy gyermekadó hagyta. Ez abból állt, hogy a fiúgyermekeket pár éves korukban elválasztották a szüleiktől, elvitték őket Törökországba, ott muzulmán szellemben nevelték, igen kemény fegyvellemmel janicsárokká képezték ki őket, minek folytán ezekből lettek a török hadsereg legkegyetlenebb harcosai. A többi, állandóan növekvő terhet is mind nehezebben viselte a nép, úgyhogy az adók és a különféle járulékok behajtása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A Porta ezt úgy igyekezett megoldani, hogy bérbe adta az adóbeszedés jogát. A helyi hatalmasságok előre befizettek a konstantinápolyi kincstárba egy bizonyos pénzösszeget, ennek alapján jogot szereztek a helyi adók behajtására. E jogukat, persze, minden áron, akár erőszak igénybevételével is érvényesítették, miáltal rövid idő alatt hatalmas vagyonokra tettek szert. Ha ehhez még hozzáteszük, hogy a szpáhik háborús harácsolása se tarthatott a végtelenségig, szinte szükségszerűnek látszik, hogy ezek is igen-igen találékonyan bizonyultak a népnépnyúzásban.

A teljes katonai-feudális anarchiának kitett nép úgy védekezett, ahogy tudott. A Dinári-hegységekben, az Oszmán Birodalom határvidékén megjelentek az úgynevezett uszkokok, akik át-átszöktek a velencei területekre, ott megszerveződtek és akár a Velencei Köztársasággal, néha Ausztriával szövetkezve szó szerint be-beugrottak, be-betörték a török területekre, óriási károkat okozva a törököknek emberéletben és anyagiakban egyaránt. Az ellenállás másik formája a Balkán-félsziget szárazföldi részein fejlődött ki valamikor a XVI. század közepe táján. Ez az úgynevezett hajdú (hajduk) mozgalom volt. Abból állt, hogy a férfiak elhagyták otthonukat, a hegyekbe vonultak, kisebb-nagyobb csoportokba szerveződtek és támadásokat intéztek a török pasák, bégek, adóbehajtók ellen, elrabolták tőlük pénzüket, fegyverüket, utána ismét visszavonultak a hegyekbe és az orgazdáknál rejtőzködtek egy ideig.

A XVI. században feltűnnek az Oszmán Birodalom hanyatlásának első jelei. A központi hatalom legyengül, az ország sorsára egy adminisztratív egyházi réteg nyer hatalmas befolyást, minek következtében jelentősen megnő a peremvidékeken a pasák és bégek hatalma. Ha ehhez hozzávesszük a szpáhi vagyonrendszer gyengülését is, világossá válik, hogy a birodalom katonai ereje is hanyatlóban van. A XVII. század szinte teljes egészében a belső és külső háborúk, összecsapások jegyében telik el. A század vége felé Ausztria hatalmas támadást indít a törökök ellen és megnyeri szövetségesül a szerbeket. II. arnojevi ipeki pátriárka az osztrákok rábeszélésére hadba szólítja népét. Időközben azonban a franciák egy támadást indítanak a Habsburg birodalom ellen, úgyhogy Ausztria kénytelen lemondani a Balkánról, minek következtében a török bosszú veszélyének kitett szerbek úgy döntenek, hogy elhagyják otthonukat és pátriárkájuk vezetésével magyar területre költöznek.

Szerb privilégiumok Magyarországon

Közvetlenül a szerbeknek Magyarországra való letelepedése előtt, tehát a XVII. század vége felé megváltoztak az erőviszonyok Európában. A törökök 1683-ban átfogó támadást indítanak Bécs ellen, de az osztrák fővárost nem sikerül elfoglalniuk. A török erő gyengülését felismerve, Európa létrehozza az úgynevezett Szentszövetséget és nagy ellentámadást indít. 1686-ban a Szentszövetség csapatai felszabadítják Budát, két évvel később Nándorfehérvárt, és Savoyai Jenőnek a Zentánál aratott döntő győzelme után 1694-ben megkötik a karlócai békét, amellyel úgyszólván Magyarország teljes területe felszabadul a török elnyomás alól. A katonai sikereken felbuzdulva I. Lipót osztrák császár és magyar király úgy dönt, hogy megszünteti a magyarok függetlenségét és Magyarországot az osztrák örökös területek sorába hajtja. A magyar országgyűlés kénytelen kompromisszumot kötni, 1684-ben lemond a királyválasztás jogáról, és törli az Aranybullából azt a tételt, amely szerint a nemességet ellenszegülési jog illeti meg. Ezzel elismeri a Habsburg-ház örökösödési jogát a magyar trónra, és megfosztja önmagát az uralkodó részéről megnyilvánuló törvénytelen ségek elleni harc minden eszközétől.

Az ország elszegényedett, a városok, falvak egy része felperzselve, lerombolva, a lakosság nyomorba süllyedt és számbelileg is megfogyatkozott. A konszolidáció meggyorsítására a bécsi udvar nagy számú németet telepít le az Alföldön és Dunántúlon, és behívja az országba a szerbeket.

A III. Arsenije Csrnejevics pátriárka idején betelepült szerbek nem az elsők ezeken a területeken. A honfoglalás idején, tehát a IX. század végén élt már itt néhány szláv törzs, de ezek hamar beolvadtak. Azok a szerbek, akik az Árpád-háziak uralma alatt költöztek be Magyarországra nem ezeknek a törzseknek a

leszármazottai, hanem betelepülők, akik különféle okokból elhagyták balkáni szülőhelyeiket. Az Árpád-házi királyok nemcsak katonai és politikai, hanem baráti, sőt rokoni kapcsolatokat is létesítenek szerbek és magyarok között. Zsigmond és Mátyás király idejében a szerbek bejövetele már tömeges méreteket öltött. Társadalmi befolyásukat és számarányukat tekintve különösen a XV. században, a törökök elleni támadások idejében töltenek be jelentős szerepet a szerbek. A török elleni összefogás jegyében a szerb uralkodó a magyar király vazallusává lesz, átadja, a magyar seregek védelmébe helyezi Nándorfehérvárt és a macsói bánóság várait.

Ugyanakkor a magyar uralkodók jelentős adományokat adnak a szerb despotáknak, például Sztevan Lazarevics, illetve örököse ura Brankovics hatalmas palotát kap a budai várban és jelentős birtokokat Tokaj valamint Debrecen környékén.

A betelepülőknek a magyar királyok szabad vallásgyakorlatot és adókedvezményeket biztosítottak. Kollektív privilégiumot és területi önkormányzatot a mohácsi csata előtt Magyarországra települt szerbek nem élveztek.

Legnagyobb részük földműveléssel foglalkozott és egy kevés iparos is volt köztük. Különösen fontos szerepet a dunai hajózásban és a kereskedelemben játszottak. Mátyás híres fekete seregében körülbelül ötezer szerb könnyűlovas, azaz huszár szolgált, de volt Mátyásnak egy dunai flottillája is, amely háromszázharminc hajóból és tízezer emberből állt, s ezek között is sok volt a szerb. Egyébként a szerbek többnyire a Szerémségben, illetve Magyarország más déli vidékein telepedtek le, főleg Csongrád környékén és a Duna mentén. Később északabbra is, Ráckeve, Buda, Pest, Szentendre, sőt még északabbra, Győr és Komárom térségében is. Érdekességként elmondhatjuk, hogy Erdélybe is eljutottak, sőt, történelmi kuriozitásként azt is megemlíthetjük, hogy az erdélyi szerbek között még katolikusok, sőt később reformátusok is akadtak.

Hogy a XV. és XVI. század folyamán hány szerb érkezett Magyarországra, nem lehet pontosan tudni. A III. Arszenije Csarnejovics vezetése alatt érkezettek száma egyes források szerint harminc-, mások szerint pedig ötven-hetvenezer ember. Vándorlásukról feljegyezték, hogy 1690 tavaszán indultak meg, egy ideig megpihentek Belgrádban, utána átkeltek a Száván, Dráván és a Dunán. Kisebb részük hajón, a nagyobb pedig szekéren, lóháton, illetve gyalog jött, maga előtt terelvén jószágát, amit meg tudott menteni a török elől. Sokan már útközben letelepedtek a Bácskában, Bánóságban, Baranyában és a Duna-Tisza között. A vándorok másik része eljutott Budáig, onnan Szentendrét, Esztergomig, Székesfehérvárig, Egerig, Gyöngyösre és más városokig.

Budán egy 1693-ból származó összeírás tanúsága szerint hatezer szerb talált új otthon magának. A Tabán lejtőin telepedtek meg, ahol az idők folyamán valóságos kis szerb város alakult ki, úgy is hívták, hogy Rácváros. Pesten többnyire a középkori városfalak között laktak, a Kecskeméti és a Nándorfehérvári kapuk közötti utcákban, ahol templomot is építettek maguknak.

Szentendre mint III. Csarnejovics Arzen által kiválasztott székhely nagy tömegű, körülbelül tízezres lélekszámú szerbet vonzott magához, úgyhogy hamarosan ez lett a letelepült szerbek szellemi és egyházi központja. Ide hozták és itt őrizték egy ideig Lázár fejedelem ereklyéit. Itt, Szentendrén a szerbiai Ráckeve kolostor szerzetesei megszervezték egy nagyon híres másoló és illuminátor műhelyt és iskolát, itt alapították meg 1796-ban az úgynevezett Népi Kapitális Iskolát, amely az egyik legjobb volt a szerb iskolák közül. Itt működött

1812-1816 között az első szerb tanítóképző, és olyan híres művészek születtek Szentendrén mint Gavriilo Stefanovics Venclovics író, költő, illuminátor, egyházi és prédikátor, Avakum Avakumovi, az avakumikum nevű zenei hangszer feltalálója, továbbá Jakov Ignatovics, az egyik legtermékenyebb szerb író, Pavle Sofrics, Szentendre első szerb krónikása, és mások.

Szentendre lakói igen jól feltalálták magukat új környezetükben és rövid idő alatt hallatlan mértékben meggazdagodtak. Ez tette számukra lehetővé, hogy a XVIII. század folyamán szép barokk városkát építsenek ki Szentendréből, hét, stílusában összehangolt, ugyanakkor gazdagon díszített szép barokk templom megépítését is ideértve.

I. Lipót király 1690 áprilisában, amikor felszólította a szerbeket a törökök elleni háborúra megígérte, hogy amennyiben szövetségeseivé lesznek, mentesíteni fogja őket minden teher és adó alól: “Amikor pedig a török igát levetjük, mindent a régi formába és régi rendbe helyezzük vissza a jövőben a ti kívánságotok és meglepedésetek szerint. Mindenkinek visszaadjuk a szabad vallásgyakorlás jogát, valamint kedvezményeket és tehermentesítést. Mindenki egyéneként megkapja jogait és mindenki iránt kimutatjuk kegyelmünk, rokonszenvünk és atyai védelmünk jelét.”

A fenti módon megfogalmazott ígéreteit az Iszajje Gyakovics érsekkel folytatott tárgyalásaiban is megerősítette a király ugyanez év augusztusában, és az 1690. december 11-én kiadott, úgynevezett protekcionális oklevelében, valamint a következő év augusztus 20-án kiadott privilégiumokban meg is fogalmazta őket. Gyakovics érsek a pravoszláv vallás szabad gyakorlásának jogát követelte a szerbeknek, továbbá szabad pátriárkaválasztást. Olyan pátriárkát, mint mondta, aki a régi szerb szokások szerint nevez ki mitropolitákat, püspököket, főpapokat és papokat. Az érsek által megfogalmazott követelések között volt továbbá hogy a főpapság és a papság ne legyen kötelezhető semmiféle adóra, hogy saját egyházi bíróságai ülhessenek törvényt felettük, és azt, hogy a pátriárka hatalma, a szerbek feletti fennhatósága a Duna és a Száva mindkét oldalára kiterjedjen, amint a török uralom alatt volt.

I. Lipót a privilégiumok első fogalmazványában csak a Száva és a Duna bal partján ismerte el a pátriárka illetékességét, tehát Szerémségben, Szlavóniában, Baranyában, Horvátországon és Magyarországon, miáltal jelentősen leszűkült az ipeki érsekség hatásköre, megbomlott egysége, egésze is. Gyakovics kitartó követeléseinek eredményeként végül a császár elismeri a pátriárka fennhatóságát az egész szerb nép fölött, mint ahogy a török időkben volt. A szerb egyház ezzel továbbra is a népi egység őrzője, védelmezője maradt, letéteményese, ha úgy tetszik pótlója a középkori szerb államiságnak.

A privilégiumok lehetővé tették a szerbeknek a szabad vallásgyakorlást a pravoszláv egyházi szertartások szerint, a régi naptár használatát és meghagyták nekik az érsek-kinevezés jogát. Az érsekek szabadon rendelkeztek a görögkeleti egyházakkal, templomokkal, kolostorokkal, továbbá mitropolitákat, püspököket és papokat szenteltek fel. Joguk volt templom- és iskolaépítésre, és védelmet élveztek minden külső erőszakkal szemben. A királyon kívül senki más nem fogathatta el, nem zárhatta be őket, és külön egyházi bíróságok ítélkeztek felettük. A szerbség fel volt mentve a katolikus egyháznak fizetendő tized alól, továbbá robotot, adót és úgynevezett kvártélyadót sem kellett fizetnie (utóbbi háború esetén katonai egységekre vonatkozó elszállásolási és étkeztetési kötelezettséget jelentett). Még egy érdekesség: a szegények és árvák gyermekei sok helyen nem fizettek iskolapénzt.

A privilégiumokkal I. Lipót 1695. március 4.-től kezdve jóváhagyta a szerb egyház szellemi szerveződését, megerősítette a püspököket, továbbá garanciát vállalt a korábbi privilégiumok, jogok és engedmények tekintetében is.

A szerbek ezekkel a privilégiumokkal csak perszonális autonómia elven alapuló egyházi autonómiát kaptak, területi autonómiát sem nem kértek, sem nem kaptak. Teljesen világos volt számukra, hogy I. Lipótnak a vajdaválasztással, illetve a szerb vajdaság megteremtésével kapcsolatos ígéretei csak azokra a szerb területekre érvényesek, amelyek majdan a törökök alól felszabadulnak, és nem volt semmiféle illúziójuk afelől, hogy a számukra idegen magyar földön bármilyen esélyük is lett volna saját szerb autonóm vajdaság létrehozására. Ugyanakkor, azzal, hogy csak nemzeti alapon kértek jogot az önszerveződésre területi elszigetelődés és saját politikai vezetés nélkül - elérték azt, hogy sikerült kiépíteniük a szerb önkormányzat teljes rendszerét egész Magyarország, Horvátország és Szlavónia területén. Ha követeléseiket egy adott területhez kötötték volna, megfosztották volna az e területen kívül rekedt szerb tömegeket attól, hogy élvezzék e privilégiumok előnyeit.

Noha a kiváltságok csak az újonnan letelepedett szerbekre vonatkoztak, fontosságuk egyetemes volt, hisz bizonyos értelemben egyfajta, Magyarország területén kialakult szerb autonómiának az alapjait jelentették. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ezek a privilégiumok, amelyek ugyan látszatra csak egyháziak, gyakorlatilag az egész idetelepült szerbségre érvényesek voltak. És jóllehet a török szultán 1766-ban betiltotta az ipeki érsekséget, magyarán megszüntette a szerb egyházat, ez a Magyarországon tevékenykedő szerb egyházra nem vonatkozott. Ennek az egyháznak, karlócai központtal, elismert autonóm érseksége volt, amely a történelmi Magyarország területén levő összes szerb püspökség munkáját irányította.

A görögkeleti egyházat egyébiránt markánsan jellemzi az a tény, hogy igen korán függetleníteni tudta magát a központi (értsd: külföldi) irányítástól, mindig is azonosította magát a szerb nemzettel, és miután nemcsak annak vallási életébe, hanem mindennapjaiba is erősen beépült, az egész nemzet szilárd alapjává vált. Magával azzal, hogy az uralkodói dokumentumok a Magyarországon tevékenykedő szerb egyház autonómiáját definiálták és szabályozták, létrejöttek azok az alapfeltételek, hogy minden szerb, bárhol élt Magyarországon területén, jogot szerzett önkormányzati szerveződésre. Minthogy a XVIII. század elejétől kezdve a szerbek többsége a szlavóniai, szerémségi, bácskai, illetve később a bánági részen élt, a határ menti részeken, és tekintettel arra, hogy az egész határörvidék ki volt emelve a magyar törvényhozás hatásköre alól, ez az önkormányzati szerveződés bizonyos értelemben valamifajta területi elszigetelődés benyomását keltette. Ilyen, úgynevezett területi önkormányzatot élveztek a szerbek a XVIII. század folyamán a kikindai, a Tisza-menti, a sajkási körzetben, továbbá Újvidéken, Zomborban és Szabadkán.

A szerbek gazdasági erejét ebben az időben a mezőgazdaság mellett főleg a kereskedők, a kisiparosok és a szőlőtermelők jelentik. A kereskedők már a XVII. század végén jelentős privilégiumokat és kereskedelmi kedvezményeket kaptak. Úgynevezett kereskedelmi privilégiumi társaságokba tömörülve ezek a kereskedők a déli tájakról nyersbort, gyapjút és fűszereket hoztak be, Ausztriából és Csehországból pedig finom textilárut és más ipari terméket. Egyesek állatkereskedelemre szakosították magukat lábbon hajtották a jószágot Velencébe és Bécsbe, mások bor- és pálinkakereskedelemből éltek.

A kisiparosok szabók, paplanosok, vargák, tímárok, szücsök, cipészek, szappanfőzők, kovácsok, kádárok, kalaposok, hentesek és pékek között szintén sok volt a szerb. Valamennyi szakmának erős céhszervezete volt, és ezek szervezetekként is jelentős császári privilégiumokat élveztek.

Szőlőtermesztéssel leginkább a szőlőtermő vidékek, elsősorban Buda és Szentendre lakossága foglalkozott. Az innen származó borok némelyike - például a szakadarka, a szlankamenka, az illatos muskotály - messze földön ismerté vált budai borok néven.

Az I. Lipóttól nyert privilégiumok nagymértékben segítették a szerbeket az új körülményekbe való beilleszkedés folyamatában és a magyarországi életük szerveződésében, ugyanakkor bizonyos feszültséget is okoztak a szerb és magyar lakosság között. Erről külön fejezetben szólnunk a későbbiekben.

A Magyarországon élvezett szerb privilégiumok előzményeit és történelmi szerepét röviden a következőkben foglalhatnánk össze: a XVII. század végén és a XVIII. század elején végbemenő társadalmi és politikai folyamatok a szerb nép etnikai kettészakadásához vezettek. A szerbség egyik része török iga alatt élt, saját államiság, polgári réteg, értelmiség nélkül, elszigetelve, elszegényedve, történelmének legsúlyosabb megpróbáltatásait szenvedve át. A másik része, elhagyván szülőföldjét, megpróbált idegen földön, Magyarországon gyökeret eresztetni, és noha itt is napról-napra meg kellett vívnia a harcát nemzeti fennmaradásáért, az akkori körülményekhez képest igen jelentős privilégiumokat élvezett és sikerült fennmaradnia. Ez a kettészakadás tehát egyrészt meggyengítette a szerbség társadalmi, kulturális és erkölcsi erejét, másrészt áthelyezte a nemzet politikai, egyházi és kulturális életének súlypontját északabbra, Magyarország területére. Az itt uralkodó jóval kedvezőbb gazdasági és kulturális körülmények lehetővé tették, hogy a szerbség megismerkedjen a haladó európai eszmékkel, minek folytán részben ezek befolyása alatt, részben a veszélyeztetettség érzésének nyomása alatt, megkezdődött a szerb nemzeti ébredés korszaka.

A szerbek nemzeti ébredése

A nemzetté válás folyamata

A XVIII. századig a nemzet mint fogalom a szó mai értelmében egyszerűen nem létezett Európában. A feudális társadalmat a függőleges rétegződés jellemezte, az alá- és fölérendeltségi viszony, illetve a személyi függőség, továbbá a jobbára szabályozatlan jogi helyzet, az egyéni és kollektív privilégiumok és a területi feldaraboltság. A kapitalizmus színrelépésével bizonyos fajta jogi, politikai és kulturális integráció megy végbe, kialakul és erősödni kezd a polgárság és ennek eredményeként keletkeznek az új modern nemzetek. Ez a folyamat több évszázadon át játszódott le és valamikor 1789 és 1848 között zárult le.

A XIX. század elejétől a nemzet mint új politikai közösség felváltja, illetve háttérbe szorítja az előző közösségi formákat: a rendi, a tartományi, a királyi udvarhoz rendelt köröket, részben az egyházi közösségeket, és a polgárság, illetve a nemzet erősödésének következtében olyan új fogalmak keletkeznek, mint nemzeti piac, nemzetgazdaság, nemzeti állam.

A Lajta és Elba vonalától keletre élő népeket a szociológusok társadalmi struktúrájuk szerint két csoportba osztják. Az egyik csoportba az úgynevezett teljes társadalmak tartoznak, amelyeknek megvolt a maguk arisztokráciája, nemessége, munkássága, értelmisége, parasztsága és jobbágysága, mint amilyen az orosz, a német, a lengyel, a cseh, a magyar és a horvát társadalom. A másik kategóriába az úgynevezett nem teljes társadalmak tartoznak, amelyeknek nem volt saját arisztokráciájuk és nemességük, a népesség zömét a parasztság és egy igen gyenge, vékony rétegű polgári értelmiség képezte. Ebbe a csoportba tartoznak a szlovákok, ruszinok, szerbek, szlovének, bolgárok, litvánok, ukránok és mások.

Míg a fejlett polgársággal rendelkező közösségekben a politikai elmélet szabta meg a nemzeti gondolkodás alapjait, addig a közép-, kelet- és délkelet-európai részen, ahol a polgárság gyenge volt, ez a nemzeti gondolkodásmód leginkább a történelemből merített ihletet. A dicső történelem, dicső múlt valamiféle érzelmi pótszer szerepét töltötte be, és ez próbálta pótolni a nemzeti szuverenitás, az egység vagy a gazdasági fejlettség hiányát. Bizonyos helyzetekben politikai argumentumként is jól szolgált.

Ezeknek az úgynevezett nem teljes társadalmak egy része vagy sohasem rendelkezett saját államisággal (a ruszin vagy szlovák), vagy pedig a független államiság fogalma feledésbe merült már és csak az egyházi tanításokban maradt meg (mint a románoknál, bolgároknál, szerbeknél). Nemzetté válásuk fő ideológusai különféle mítoszok létrehozásával felnagyították saját történelmi múltjukat, vagy kreáltak maguknak egy fiktív új történelmet. A nemzetté válás záró szakaszában, a XVIII. és XIX. században ezek a romantikus nemzeti történelmek és mítoszok igen fontos szerepet töltöttek be.

A nemzeti ébredés első jelei a szerbeknél a XVIII. század elején jelentkeznek és az önálló szerb iskola, valamint a saját sajtó követelésében fogalmazódnak meg. Az iskoláztatás eleddig az egyház kezében volt: rendszerint a középkori kolostorok, királyi-, illetve nemesi alapítványok falai között bonyolódott le. A tananyag teljesen át volt szöve nosztalgikus múlttemlegetéssel, össznépi

önsajnálkozással, és elsősorban a görögkeleti egyházi hagyományok fenntartására irányult. A tanítás nyelve először az úgynevezett ruszkoszlovenszki volt, később a szlavenoszrpszki, majd végül a szerb népnyelv. Mivel a népnyelvet eleinte fejletlennek tartották és már ennél fogva is alkalmatlannak az elvont fogalmak, a bonyolultabb érzések, illetve az egyházi szertartások tartalmának kifejezésére, orosz papok közvetítésével, elsősorban egyházi célokra, elkészítettek, konstruáltak egy nyelvet, ez volt a ruszkoszlovenszki (orosz szerkesztésű egyházi szláv), majd ezzel párhuzamosan egy újabb mesterséges nyelvet, a szlavenoszrpszkit, (szerbes egyházi szláv), amely a szerbek irodalmi nyelvévé lett, s maradt is, egészen a XIX. századig.

Ilyen mesterséges nyelvek csak olyan közösségekben maradhatnak fenn, ahol az iskolarendszer többé-kevésbé hermetikusan működik, nem öleli fel a széles néprétegeket, és ahol az irodalom csak egy vékony rétegnek a privilégiuma. Egészen a XVIII. század közepéig ezek a jellemzői a szerb társadalomnak is. Ekkor a Magyarország területén élő szerbek között megkezdődött a polgárrá válás intenzív folyamata. Az új réteg sokkal nagyobb figyelmet szentelt az iskoláztatásnak. Az irodalom lassan, szinte észrevétlenül eltávolodott az egyháztól és a papságtól, ennek következményeként a görögkeleti egyház sokat veszített korábbi befolyásából. Az orosz egyház és az orosz kultúra immár nem eszményképként szerepel a szerbség köztudatában, következésképp az orosz-szláv nyelv is veszít a jelentőségéből és előtérbe kerül a népnyelv. A népnyelv használatának első apostola Doszitej Obradovics, a szerb kultúra kiemelkedő reformátora és gondolkodója volt. Arra akarta rábírní az írókat, hogy népnyelven írjanak, és azt hirdette, hogy ez az egyetlen módja annak, hogy a széles néprétegeket bekapcsolják iskoláztatásba és a kultúrába. Doszitej volt az első, aki a vallási és területi hovatartozásra való tekintet nélküli szerb egységet kezdte hirdetni.

Vuk Stefanovic Karadzics

Doszitej Obradovics eszméi logikus folytatásai voltak annak a népi-nyelvi mozgalomnak, amely Ausztriában és Magyarországon II. József császár uralkodása alatt, a közeli szomszédságban valamivel korábban alakult ki, elsősorban Schlötzer, Herder és Dobrovskog filológiai, filozófiai munkásságára alapozva. A szlovén Jernej Kopitar, a szerb Vuk Karadzics, a szlovák Pavel Jozef Safárik, a cseh Václav Hanka és Frantiaek Palacky megjelenésével ez a mozgalom mindinkább nemzeti jelleget ölt, és a szláv nemzeti önértzet felkeltését, a dicső szláv múlt feltámasztását nevezi meg céljául.

Amit Doszitej Obradovics kezdett meg a szerbeknél, azt Vuk Karadzics folytatta azzal, hogy kiadta a népnyelv első szerb szótárát és első nyelvtanát. Ez volt egyben az első úgynevezett Karadzics-féle cirill írásmódban nyomtatott könyv. Karadzics új írásmódja a régi orosz cirill ábécé leegyszerűsített változatára épül, és fő jellemezője az, hogy minden hangot egyetlen (és mindig ugyanaz) a jel ábrázol, továbbá, hogy minden betűnek ugyanaz az akusztikai értéke). (A szerbek ma is ezt az írásmódot használják, a megalkotója szavainak szellemében: úgy írd ahogy beszélsz, és úgy olvasd, ahogy írva vagy.)

Magával a ténnyel, hogy Karadzics egy kölcsönkért nyelv helyett a népnyelv használatát szorgalmazta, továbbá, hogy egyszerűsítette és közelebb hozta a szerb szellemiséghez a helyesírást, egyszerűben egyik vezéralakjává lett a szerb nemzeti ébredésnek. Csak öregbítette tekintélyét és népszerűségét, hogy 1823-ban kiadott egy szerb népdalgyűjteményt, amivel valóságos kincsesbányát hozott a felszínre. Kiderült, hogy ezeknek a népnyelven írott műveknek az

esztétikai értéke jóval fölülte van mindannak, amit szerb írók eleddig papírra vetettek széles e térségben.

Karadzics népdalai rendkívül barátságos fogadtatásra találtak egész Európában. A virágkorát élő romantika erkölcsi-esztétikai értékrendjében megkülönböztetett hely illette meg a romlatlan parasztembert, a százados örökségként őrzött etnikai sajátosságokat, a népművészet hiteles termékeit, úgyhogy a szerb népdalok a kor legvonzóbb felfedezésének számítottak e téren. Olyan nagy költők, mint Goethe, Puskin, Merimée, Mickiewicz fordításaikkal és előadásaikkal népszerűsítették őket, a nagy meseíró, Jakob Grimm pedig több írásában is foglalkozott velük.

Kazinczy Ferenc éppen Goethe hatása alatt fordította le magyarra az Azzan aga hitvese című éneket, amivel gyakorlatilag új divathullámot indított meg a magyar irodalomban, ami később serbus manier néven ment át a köztudatba.

A művelődési intézményrendszer kiépítése

A nemzeti ébredés folyamatának természetes velejárójaként hamarosan sor került a szerb kulturális intézményrendszer kiépítésére is. A XIX. század elején Pest a szerbek első rangú kulturális központjává lépett elő. Ennek előtte az Ausztriában és Magyarországon élő szerbek szükségleteire kiadott könyvek és újságok többnyire Bécsben készültek. Miután ott a cenzúra szigorodása miatt megnehezültek a feltételek, a cirill nyomdát átköltöztették Budára és vele együtt Budára került a szerb könyvek kiadásának privilégiuma is. Ebben a nyomdában a XIX. század közepéig közel háromszáz szerb nyelvű könyvet nyomtattak.

1835-ben Teodor Pavlovics kiadásában Pesten megjelenik a Serbski narodni list, (Szerb Néplap), három évvel később pedig a Serbske narodne novine (Szerb Népujság). Míg az első irodalmi jellegű lap volt, és az itt élő szerbség kulturális életéről tudósított, a második, az alapító szándékai szerint, kimondottan politikai újságnak készült. Eleinte inkább csak a bécsi vagy pozsonyi lapok írásait vette át, később már eredeti politikai tartalmú írásokat is közölt.

Nem sokkal ezután jelenik meg Antonije Arnot és Dominik Perlaszki kiadásában a Srbske novine (Szerb Újság) című művészeti, irodalmi és divatmagazin, amely olyan írókat toboroz maga köré mint Szima Milutinovics Szarajlija, Jovan Pasics, Milovan Vidakovics, Adam Dragosavljevics és mások.

Egy időben Pesten jelenik meg Szvetozar Mileticss Zastava (Zászló) című politikai lapja is.

A napilapok vagy hetilapok mellett egy időben almanachokat is adnak ki a magyarországi szerbek, olyanokat mint a Zorica például, amely a szerb nemzeti romantika előfutárának számít, illetve a Danica, Vuk Karadzics szórakoztató lapja, vagy a Talijska, az első szerb színházi almanach, illetve a Preodnica ifjúsági almanach mint az irodalmi alkotóvilágban bekövetkező nemzeti romantikus lendület előfutára.

A Pesten kiadott első szerb nyelvű könyv 1770-ben jelent meg, címe: Kniga istorografija o narode slovenskom (Könyv a szláv nép történelméről).

Buda és Pest ez idő tájt roppant vonzó városok voltak a szerbek számára. A kereskedők és iparosok rendszeres résztvevői voltak a pesti vásárnak, de ide kellett jönnie mindenkinek, akinek állami, egyházi hivatallal vagy kulturális intézménnyel akadt dolga. Itt volt továbbá az egyetem is, amelyet ebben az időben igen nagy számban látogattak gazdag szerb családok fiúgyermekei is.

Az akkor még különálló városokban, tehát a Duna mindkét oldalán nagy létszámú szerb kolónia volt, írja Sztojan Vujszics Szerbek Budán és Pesten című könyvében. Kereskedők, iparosok, tisztviselők, szerb polgárság és előkelő nemesség, patríciusok tarka társadalmi rétege erős és befolyásos vallási, gazdasági és nemzeti értelemben egyaránt jól szervezett közösséget alkotott, amely nagyfokú összefogást tanúsított kezdeményezéseiben, ugyanakkor belső egymásrautaltságot is.

Az itt élő szerbek egyik kedvenc találkozóhelye a mai Aranyszarvas vendéglő helyén álló, Az aranyszarvashoz címzett ház volt. Vitkovics Mihály szerb magyar író háza is valóságos irodalmi szalonnak számított, ahova a szerb költők és írók mellett igen sok magyar is be-betért időnként, köztük Kazinczy Ferenc, Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc, Kisfaludy Károly és Vörösmarty Mihály.

Vallási szertartásaikat a szerbek a pesti oldalon a Szerb utca és a mai Veres Pálné utca sarkán levő szerb templomban végezték, amelyet a XVII. század végétől kezdtek el építeni és a XVIII. század végén fejeztek be, a budai oldalon pedig a Tabánon levő templomban, amely 1742 és 1751 között épült és amelyet, sajnos, 1949-ben leromboltak.

A Magyarország területén élő szerbek legtekintélyesebb kulturális intézménye a Matica srpska volt, amelyet néhány vagyonos szerb kereskedő segítségével Jovan Hadzsics író alapított Pesten 1826-ban. Ennek az irodalmi és tudós társaságnak rendeltetése és célja az alapító okiratban a következőképpen van megfogalmazva: A közösséghez és értékeihez fűződő szeretet és hűség, az irodalom megszerettetése, valamint a szerb nép felvilágosítása a cél, illetve a szerb kéziratok közreadása és terjesztése, most és mostantól kezdve szünet nélkül mindörökké .

E szándékok legjelentősebb produktuma egyértelműen a Serbska letopis volt, amelynek első füzeté Budán jelent meg 1824-ben Georgije Magarasevics történész és irodalmár kiadásában. Magarasevics célja az volt, hogy a Letopisban közreadja mindazt, aminek irodalmi értelemben valami köze van a szlávokhoz, különösen hozzánk, szerbekhez . Folyóiratának a jellegét olyként határozta meg, hogy senkit se sértsen, ellenben mindenkinek minél nagyobb hasznára legyen . A Serbska letopis, amely később Serbski letopis néven futott tovább, ma Európa legrégebb megszakítás nélküli folyóiratának számít: 1865-től kezdődően nélkül jelenik meg a Matica srpska új székhelyén, Újvidéken.

A Matica saját közlönye, a Letopis mellett más folyóiratokat is kiadott, továbbá könyvkereskedelmi tevékenységgel foglalkozott, irodalmi pályázatokat írt ki. Arculatában 1838-ban következett be jelentős változás, amikor Szava Tekeliját (Tököly Száva) választották meg elnökéül. Tököly szilárd kulturális központtá akarta fejleszteni a Maticát, amely maga köré vonza a szerb tudósok elitjét. Sikerült is hozzá megteremtenie a törvényi és anyagi alapokat.

A szerb fiatalok pesti egyetemi tanulmányait megkönnyítendő, Tököly létrehozta az úgynevezett Tökölyánomot, a tehetséges és szegény sorsú vidéki gyerekek kollégiumát, amely a Matica srpska kereteiben működött. Fennállásának 114 éve alatt a Tökölyánumban több mint 400 szerb ifjú lakott és

tanult, köztük bölcsészek, joghallgatók, továbbá a pesti egyetem politechnikai, orvosi és képzőművészeti katedrájának más hallgatói.

A Tökölyánum mellett a szerbeknek Budán és Pesten is volt még két fontos intézményük. Az egyik 1870-ben alakult és a Zaduzbina Nauma i Jelene Bozda, azaz Bozda Jelena és Naum Alapítványa nevet viselte. A Bozda házaspárnak nem volt gyermeke, így vagyont a szerbség közoktatási, egyházi és társadalmi céljaira hagyta. Az alapítvány fiatal kereskedőket, iparosokat és úgynevezett masinisztaikat, technikusokat segített a pályakezdésben, fiatal szerb orvostanhallgatókat tanulmányaik befejezésében és orvosi praxisuk megkezdésében, valamint tisztességes szerb lányokat a házasságkötésben és igazi szerb pravoszláv család alapításában.

A másik alapítvány a Szent Angelináról elnevezett görögkeleti nőszövetkezet volt, a Srpska pravoslavna prosvetna zenska zadruga sv. Majke Angeline, amely 1898-ban alakult, de csak 1904-ben kezdte meg működését, amikor Lazar Dungverszki szerb nagybirtokos 100 ezer koronát ajándékozott egy leánynevelő intézet alapítására. Az alapítvány, illetve a szövetkezet célja a lányok oktatásának a megkönnyítése volt: lehetővé kívánta tenni a szerb lányok számára a közép-, a fő- és a szakiskolákba való beiratkozást és annak elvégzését.

Pesttel párhuzamosan Újvidéken is jelentős szerb művelődési központ alakult ki. A körülbelül 20 ezer főt kitevő lakosság, az élénk kereskedelmi és kisipari tevékenység, a nagy kikötői forgalom meglehetősen szilárd alapot nyújtott a magyaroké és németeké mellett a szerbek kulturális életének kifejlődéséhez is. A szerb gimnázium, a szerb nemzeti színház megalakulása, a kiadói tevékenység fölfejlődése után különösen 1864-től kezdődően, amikor a Matica srpska ide helyezte át székhelyét, szó szerint virágzásnak indult a művelődési élet, úgyhogy Újvidéket ebben az időben a szerb Athénként is emlegették.

A Magyarország területén élő szerbek harmadik fontos központja Karlóca volt, a maga hatalmas egyházi hagyományaival. Itt alakult meg 1791-92-ben a szerb kultúra első fontos intézménye, a gimnázium. Időbeli sorrendben a következő intézmény a szentendrei tanítóképző volt, mely 1812-ben, majd az újvidéki gimnázium, amely 1816-ban nyitotta meg kapuit. Egész Magyarországon sorra kezdik meg működésüket a nyomdák, a kiadók, a könyvesboltok, az olvasótermek, a kulturális egyesületek, az amatőr csoportok, egyre több kiemelkedő szerb értelmiségi veszi ki részét a nemzedékeket átfogó munkából, melynek célja a szerb nemzet kulturális szintjének felemelése volt.

Összehasonlításként említsük itt meg, hogy az anyaországi részen, tehát a Duna és a Száva vonalától délre fekvő vidékeken a szerb kulturális intézmények kiépítése és alapítása sokkal lassabban folyt. Az első gimnázium Kragujevacon nyílt 1835-ben, a második Belgrádban 1838-ban. Az első felsőfokú tanintézményt, az úgynevezett líceumot szintén Belgrádban alapították az 1838-1839-es iskolaévben. Az első állandó szerb színházat Joakim Vujics nyitotta meg 1834-ben, Kragujevacon, Knjazesko-srbski teatar néven. Szerbia területén az első nyomda 1831-ben kezdte meg működését, Belgrádban.

Területi autonómia-követelések

A szerbeknek valamivel erősebb polgárságuk volt mint a horvátoknak, románoknak, szlovákoknak, és a nemzeti érzés kialakításában fontos szerepet töltött be a kimondottan nacionalista jellegű görögkeleti egyház is. A polgárság és a papság mellett volt egy vékony világi értelmiségi rétege is a szerbségnek, a határörvidéken pedig egy nemkülönbön vékony tiszti réteg érezte még befolyását. (Ezt a határörvidéket egyébként, illetve ennek egy részét, Szlavón Krajinát, amely a Szávától a Dráváig, és Horvát Krajinát, amely a Drávától a Adriai tengerig nyúlt, a XVI. században hozták létre, a törökök elleni védelem céljából. A Karlócai béke után a krajinákat kibővítették a Száva és Duna melléki határörvidékekkel, illetve a Tisza és Maros melléki határörvidékekkel. Ezeket, mint említettük, kivonták a magyar megyei igazgatás fennhatósága alól és közvetlenül az osztrák udvari haditanács irányítása alá vonták.)

1790-ben az egyházi nagygyűlésen a papság és a nemesség a rendi privilégiumokat szorgalmazta és a magyarokkal való kiegyezés mellett szállt síkra, míg a kereskedő-értelmiségi-tiszti réteg modern kollektív nemzeti jogokat követelt. Az úgynevezett egyesült szerb városi és krajinai lakosság nevében az addig meglévő egyházi autonómia helyett a nagygyűlés most területi autonómia-követeléssel lépett elő. Érdekes, hogy ezt a területi autonómiát a Temesi Bánság területére képzeltek el, nem vonva kétségbe hogy Bácska, Szlavónia és Szerémség Magyarországhoz, illetve Horvátországhoz tartozik.

Valahol ugyanebben az időben jelent meg a határ túloldalán, Belgrádban, Nagy-Szerbia eszméje, amely a szlávok egyesítését tűzte ki célul a szerbek vezetése alatt. Az eszme kétségkívül nagy adag nacionalista és romantikus követelést tartalmazott, és Ljudevit Gaj nagyillír eszméivel egyesülve, továbbá a horvát polgárság egy részének támogatását élvezve nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az 1848-as forradalom idején a szerbek és a magyarok ismét szembefordultak egymással.

Az 1848-as forradalom

A pesti polgári forradalom kitörésének hírére a szerbek lelkes rokonszenvvel reagáltak, elsősorban a Pesten, Budán és Pozsonyban tanuló egyetemisták. A szerb értelmiség más köreiből viszont az az álláspont alakult ki, hogy ki kellene használni az alkalmat a saját nemzeti céljaik érvényesítésére, amelyek természetesen, nem mindenben vágtak egybe a magyar nemzeti célokkal. A Pesten, majd később Újvidéken megtartott nagygyűléseken hamarosan megfogalmazták az álláspontjukat, és be is terjesztették követeléseiket az akkor Pozsonyban ülésező parlamenthez. Deklarációjukban hangsúlyozták, hogy elismerik a magyar nemzetet és a magyar nyelv elsőbbségét, de követelik, hogy törvénnyel erősítsék meg a szerb nyelv használatát az egyházi és közigazgatási ügyekben, a szerb görögkeleti egyház függetlenségét és egyenjogúságát, valamint a szerbek azon jogát, hogy maguk döntsenek az iskolai, az alapítványi és egyéb nemzeti intézményeik ügyeiben. Követelik továbbá az egyházi birtokok visszaadását, szerbek alkalmazását az első fokú és fellebbviteli bíróságokon, továbbá hogy a nagygyűlés összehívásához ne kelljen a hatalom jóváhagyását kérni, illetve hogy oldják meg a határörvidék kérdését, stb.

A magyar parlament meghallgatta a követeléseket, maga a forradalom vezére, Kossuth Lajos azt javasolta, hogy a kormány tárgyalja meg a szerbek igényeit és tegye meg a megfelelő lépéseket az esetleges törvénytelenések elkerülésére. Az olyan kérdésekben pedig, amelyek törvényes megoldást követelnek terjessze a parlament elé javaslatait.

Kossuth személyesen is fogadta a szerb delegáció tagjait. Ezen a fogadáson döntött el, egyes krónikások szerint, hogy a szerbek szembefordulnak a magyarokkal az 1848-as forradalomban. Az történt ugyanis, hogy a szerb delegáció vezetője, Sztarimirovics, a fenti követeléseken túl, kifejezte azon kívánságát, hogy a parlament ismerje el a szerbeket nemzetként, mire Kossuth kijelentette, hogy Magyarországon a magyarokon kívül egyetlen más nemzetet sem ismer el. Amennyiben kívánságait szó szerint nem teljesítik mondta erre Sztarimirovics, akkor másutt fogják keresni azok kielégítését. Kossuth válasza rövid volt és határozott: akkor hát döntsön köztünk a kard.

Hiba volna ennek a kissé meggondolatlan (Kossuth részéről egyébként cáfolt) mondatnak akkora jelentőséget tulajdonítani, hogy ez döntött volna ilyen sorsdöntő lépésben. Az okok sokkal mélyebben keresendők:

1. A magyar politika meghatározó erői (hívatlan) vendégnek tekintették a betelepült szerbséget és igyekeztek minél többet lefaragni ennek I. Lipóttól kapott kiváltságaiból. Aligha lehetett tehát arra számítani, hogy ellenkező irányba fordítsanak egy megkezdett folyamatot, és saját nemzeti jogaikért indított harcuk közben megértést tanúsítsanak egy potenciálisan rivális, velük szemben több alkalommal is illojalitást tanúsító nemzet törekvései iránt.

2. A magyar területeken élő szerbség vallási és nemzeti függetlenségre irányuló törekvései természetesen mindig elsősorban magyar nemzeti érdekekbe, következőképp magyar ellenállásba ütköztek, tovább erősítve a szerbség körében a magyarokról kialakult ellenségképet.

3. Bécs és Belgrád nyílt és rejtett eszközökkel, folyamatosan szította az ellentéteket a magyarok és a magyarországi szerbek között. Előbbi úgy, hogy ígéretekkel és fenyegetésekkel állandóan sakkban tartatta őket egymással, utóbbi pedig úgy, hogy a pánszláv és nagyszerb eszmék ébrentartásával elszakadásra biztatta a Száva Duna határon túli testvéreket.

4. Az időközben kiéleződött horvát magyar ellentétek a másik oldalon felvillantották egy szláv (horvát szerb) szövetség lehetőségét, jelentősen megnövelve a siker esélyét a területi autonómia és a nemzeti függetlenség kivívására.

A szerbek első próbálkozását tehát, hogy a forradalom mellé álljanak és ilyenformán vívják ki saját nemzeti jogaikat, inkább egy magyarbarát szárny pillanatnyi felülkerekedésének kell tulajdonítanunk, végső elhatározásukat pedig, hogy tudniillik szembefordulnak a forradalommal és a Habsburgok oldalára álljanak, a fenti körülmények ligikus eredőjeként tekinthetjük.

A döntések, amelyeket a szerbek 1848 májusában a karlócai nagygyűlésen fogadtak el, már teljes radikalizációt és világos szembefordulást mutatnak. Egy szerb vajdaság felállítását követelik, amely ausztriai fennhatóság alatt, a magyar korona közösségében alakulna és Szerémséget (a határörvidékekkel), Baranyát, Bácskát foglalná magában, a becsei kerülettel és a sajkásvidékekkel, valamint a Temesközt a határörvidékekkel és a kikindai kerületet. A kialakítandó vajdaság politikai célja egyértelmű: szabad akaratból és teljes egyenjogúsági alapon szövetségbe kíván lépni a horvát királysággal. Külön határozat mondta ki a nagygyűlésen Jozsif Rajacsics pátriárkává és Sztevan Supljikacs vajdává való megválasztását.

Itt említjük meg, hogy a karlócai nagygyűlés döntéseit maga az osztrák császár, Ferdinánd is törvénytelennek tartotta: a leghalványabb szándéka sem volt elismerni a szerbeket mint nemzetet, csak mint vallási alapon szerveződött közösséget, amely teljes függőségi viszonyban van a magyar kormánnyal. Ez azonban most már semmiféle hatással nem volt a történésekre. A császárhoz hűséges szerb nép" a horvátokkal szövetségbe, Jozsif Jelasics vezetése alatt hadba szállt magyarok ellen, s noha másfél éves háborúskodása teljes vereséggel végződik a szerb erők csak a Titeli-fennsík egy részét tudták megtartani, semmi kétség, hogy e tetteivel jelentős szerepet vállalt a magyar forradalom elfojtásában.

Szerepe, történelmileg nézve és nemcsak magyar szempontból (!) egyértelműen negatív. A szerb történészek megpróbálták Kossuthra és a magyar burzsoázia rövidlátó kisebbségi politikájára hátrítani a felelősséget. A forradalom első szakaszát antifeudális népi mozgalomként tüntették fel, s ellenforradalmi jellegét csak attól a perctől ismerik el, amikor az osztrákok szerbekre gyakorolt befolyása jelentősen megnőtt. A tények azonban tények maradnak: a szerbek nem tudták vagy nem akarták felismerni a magyar forradalomban egy összeurópai haladó mozgalom folytatását. Megengedték az akkori nagyhatalmaknak, hogy felhasználják őket tisztátalan manipulációik céljaira.

Lehet, hogy ezek után már szinte történelmi szükségszerűség volt, hogy érdemeikért ugyanazt kapták "jutalmul", amit a magyarok büntetésül, Alexander Bach kegyetlen abszolutizmusát. Igazán gyenge vigasz, hogy ezt a tíz évet legalább az oly nagyon áhított és keserves harcok árán kivívott szerb Vajdaság területén élték meg.

A szerbek és horvátok 1848-as forradalommal történő szembeszállásának epilógusaként hadd álljon itt a következő mozzanat is: többé-kevésbé minden szerb, illetve horvát politikus, aki saját nemzete érdekeiért szállt síkra és nem akart pusztán báb lenni a Habsburgok kezében, a forradalom leverése után nagyon hamar visszavonult a politikai életből vagy átpártolt az ellenzékhez. Most azonban már nem egy liberális magyar, hanem egy elbizakodott, arrogáns, konzervatív, dínasztikus osztrák hatalom ellenzéke lett. Rajacsics visszavonult a politikai élettől, Sztratimirovics esküdt ellenségévé vált a Habsburg-háznak, Ljudevit Gaj még börtönbe is került. Csak a karrieristák, a Habsburg-dinasztia hű kiszolgálói vágtak zsebre nagy jutalmakat, Jelasics például hatalmas pénzjutalmat és grófi rangot. Politikai funkciót azonban ő sem kapott.

A szerbek egyházi és iskolai autonómiája a dualista Magyarországon

A szerb Vajdaság sem területileg, sem politikailag nem teljesítette a szerbek elvárásait. Az öt körzetből temesvári, becskerekai, lugosi, újvidéki és zombori álló Vajdaság összalakossága 1860-ban körülbelül 1,5 milliót tett ki, ebből a szerbek száma mindössze 300.000-et, tehát ismét kisebbségben maradtak. Jószerivel egyetlen vívmányuk : a hivatalos nyelv nem a magyar, hanem a német volt.

Az 1848-as forradalom megszüntette a jobbágy viszonyokat, megkezdte a feudális társadalom felszámolását és előrevetítette a kapitalizmus megjelenését. A vasúti utasforgalom és a vasúti szállítás megnövekedésével a szerb kereskedők sokat veszítettek előző pozíciójukból, az ipari fejlődés lelassulásával a szerb polgárság erősödése is veszít lendületéből. 1860. december 27-én az osztrák császár megszünteti a szerb Vajdaságot. Bácskát és a Bánságot Magyarországhoz, a Szerémséget Horvátországhoz csatolja. Ez egyben a szerb reakció végső vereségét is jelenti, azt, hogy értelmét veszítette az osztrák oldalon való elkötelezettség.

A szerb közéletben most a Szvetozar Mileticss vezette liberális szárny került előtérbe, amely egyezményt szorgalmazott a szerbek és magyarok között, és szembeszállt az osztrák abszolutista központosító törekvésekkel.

1867-ben az osztrákok és a magyarok aláírták a kiegyezést, amellyel megalakul az Osztrák-Magyar Monarchia. Magyarország dualista partnerré lép elő, míg a Monarchia területén élő többi nemzetiség számára zuhanásszerűen csökken annak az esélye, hogy önálló nemzetekként ismerjék el őket. A magyar uralkodó körök nemzeti államot igyekeznek létrehozni, ennek megfelelően megszületik a magyar politikai nemzet elmélete, amely szerint Magyarország egységes nemzeti állam, melynek lakói - egy egységes magyar politikai nemzet tagjai", tekintet nélkül arra, hogy nemzetiségük vagy anyanyelvük magyar, román, szlovák, szerb, és így tovább. Ez az elmélet 1868-ban nyer legitimitást az úgynevezett nemzetiségi törvénnyel. A nemzetiségi törvény nem ismeri el ugyan a kisebbségeknek az államalkotói státust, de olyan mértékben liberális, hogy polgári egyenjogúságot szavatol a kisebbségi nemzet tagjainak, szabad anyanyelvhasználatot az alsóbb államigazgatási szervekben, a bíróságokon, az általános- és középiskolákban. Szavatolja továbbá a különféle társaságok alakításának a jogát, valamint az egyházi, ezen belül pedig az iskolai és kulturális autonómiát.

A szerb egyházi és iskolai alapokról szóló legfelsőbb rendelet, amely 1868. augusztus 10-én jelent meg, megerősíti a görögkeleti egyház és a pátriárka azon vitathatatlan jogát, hogy nemcsak egyházi ügyekben - amilyenek például az egyháziak, a papok kinevezése, a papok és püspökök javadalmazása, az egyházközségek és iskolai alapok szervezése, hanem az egyházi iskolák kérdésében, illetve a kolostori, valamint nemzeti javakkal és alapokkal való rendelkezés kérdésében is. Ez azért fontos, mert utóbbiak képezték a szerb oktatás anyagi alapját.

Szerb iskolákat már a XVIII. század elején elkezdtek szervezni országszerte, többnyire a templomok és kolostorok falain belül. Ezek triviális iskolák voltak, amelyekben olvasást, írást, számtant, hittant és templomi éneket oktattak. A tanítók többnyire egyházi személyek voltak.

Később, a nagyorosz eszmék hatása alatt, afféle orosz-szláv iskolák létesültek, amelyekben a szerb gyerekek orosz egyházi és ábécéskönyvekből tanultak.

Ezek mellett voltak még úgynevezett grammatikális és kapitális iskolák, amelyekben a gyerekek a fent említett tantárgyak mellett még szláv grammatikát, földrajzot, német és latin nyelvet és helyenként magyar nyelvet tanultak.

Az iskolákat maguk a polgárok tartották el, a gazdagabbak többet, a szegényebbek kevesebbet fizettek, a legszegényebbek helyett pedig általában a község fizette meg iskolapénzt.

A legfelsőbb rendelkezésnek az iskoláztatásról szóló része előírja, hogy minden gyermek köteles iskolába járni 7 és 12 éves kora között, minden község köteles iskolát alapítani és tanítót tartani, amennyiben a területén legalább ötven iskoláskorú gyermek él. A település köteles volt minden tanítónak tantermet és szolgálati lakást biztosítani, ennek hiányában megfelelő térítést fizetni. Egy tanítóra legfeljebb száz diák juthatott, ha ez meghaladta a számuk, a község köteles volt másik pedagógust is alkalmazni. Azok a községek, amelyekben nem volt meg ez az ötvenes létszám, egyesülhettek, összefoghattak más községekkel és közös iskolát alapíthattak azzal, hogy az nem lehetett távolabb félórai járásnyira a tanulók otthonától.

A legfelsőbb rendelkezés előírja továbbá, hogy csak jóváhagyott olvasókönyveket és tankönyveket lehet használni. A vallási tankönyveket a püspöki gyűlés hagyta jóvá, a többieket a kormány. Az egyik paragrafus határozottan kimondja, hogy a szerb népi iskolákban az oktatás nyelve a szerb. A többségi nyelv vagy az államnyelv fogalma sehol sem fordul elő.

A kötelező tantárgyak: hittan, Ó- és Újszövetség, egyházi tankönyvek, az evangéliumi legendák olvasása, templomi ének, szerb nyelv (olvasás és írás cirillül), matematika, rondírás és torna. A hitoktatást görögkeleti papok tartották, akik kötelesek voltak évente egyszer megszervezni a vizsgáztatást is.

Az egyházi javakra és nemzeti alapokra vonatkozó részekben a rendelet hangsúlyozza, hogy ezeknek természetes fő kurátora és képviselője a szerb pátriárka, a karlócai mitropolita, az egyházmegyékben pedig a megyeszékhelyi püspök. A paragrafusok egyike szabályozza a tiszta jövedelem felhasználásnak, illetve a kolostori javak kezelésének a módját is, meghatározván, hogy a tiszta jövedelem felét a költségek kiegyenlítése után a kolostori alapba kell helyezni az egyházi vagyoni növelése céljából, a másik felét pedig az úgynevezett klerikális alapba kell helyezni a népi felvilágosodást és oktatást támogatandó. A karlócai pátriárka és mikropolita közvetlenül kezelt két alapot, az egyik a klerikális vagy karlócai iskolaalap, amely 1749-ben jött létre, a másik az úgynevezett elidegeníthetetlen nemzeti alap, amely 1769-ben alakult. A két alapot külön kellett kezelni, a magyar kormánynak csak a legfelsőbb felügyeleti joga volt felette. A klerikális alap tiszta jövedelmét az egyházi és más iskolák, gimnáziumok, főiskolák fenntartására, az elidegeníthetetlen nemzeti alapot pedig püspöki fizetésekre, püspöki székhelyek karbantartására, és a megyei templomok és papok támogatására lehetett felhasználni.

Az alapok körüli konkrét ügyeket az igazgatóság végezte, a szerbek autonómiájával kapcsolatos elvi kérdésekben pedig, továbbá az egyházi iskolákkal, kulturális, közoktatási és jótékonyági ügyekkel, illetve az ezekhez anyagi alapot biztosító alapokkal kapcsolatos kérdésekben a szerb görögkeleti egyház kongresszusa döntött. A kongresszus 75 küldöttből állott, ebből huszonötven egyházi személyiségek voltak, a többiek laikusok. Tagja volt még a kongresszusnak egyházi funkciójánál fogva a karlócai érsek, a görögkeleti szerb metropolita és pátriárka, valamint a megyeérsek. A küldöttek mandátuma három évre szólt, az egyes kérdésekben saját lelkiismeretük és meggyőződésük nem a választóik utasítása szerint foglaltak állást és szavaztak. A kongresszus háromévenként ülésezett, szükség szerint rendkívüli kongresszust is össze lehetett hívni. Minden kongresszus-összehívást előzőleg jelenteni kellett az uralkodónak, aki elküldte a képviselőjét a nagygyűlésre. Ennek nem volt joga beavatkozni sem a kongresszus menetébe, sem a döntések meghozatalába. Az ülések nyilvánosak voltak, a rendért és fegyelemért az elnök felelt. A kongresszus döntéseit az elnök, a karlócai érsek, illetve a kongresszusi bizottság hozta nyilvánosságra és ők gondoskodtak a végrehajtásáról is.

A nemzetiségi törvényben és a legfelsőbb rendeletben foglalt jogok nem elégítették ki a Magyarország területén élő nem magyar népek elvárásait, de még így is jóval többet nyújtottak, mint az 1848-as forradalom előtti magyar törvények, és jóval többet mint amennyit az akkori európai országok biztosítottak a kisebbségeiknek. A monarchia polgára bármelyik nemzetiség tagja volt is véleményét saját anyanyelvén mondhatta el a községi, az államigazgatási és az egyházi gyűléseken. Saját anyanyelvén terjeszthetett be kérvényeket és javaslatokat a helyi hatalmi szerveknek és a kormánynak, s ezekre saját anyanyelvén kapott választ. A törvényeket az ország területén élő minden nemzetiség nyelvén közzétették.

Az alsóbb bíróságokban valamennyi nemzetiség tagjának joga volt kérni, hogy saját anyanyelvén folyjék az egész eljárás, a felsőbb bíróságok pedig amennyiben nem magyar felek is részt vettek a perben, maguk gondoskodtak az egyes iratok, határozatok, ítéletek magyarra, illetve a nemzetiségek nyelvére történő lefordításáról.

A községek maguk dönthettek, hogy milyen nyelven vezetik jegyzőkönyveiket és eljárásaikat. Az egyháznak teljes anyanyelv-használati jogköre volt. Minden kisebbségi polgár anyanyelvén tanulhatott "az akadémiai tanulmányai megkezdéséig". Az igazgatásban betöltendő vagy betöltött munkahelyek tekintetében senkit sem lehetett háttérbe szorítani nemzetiségi hovatartozása miatt, mi több, kimondatott, hogy az állam, a kormány gondot visel arra, hogy a bírósági és adminisztratív igazgatási hivatalokba, különösen a megyei hivatalokba lehetőség szerint olyan emberek kerüljenek, akik ismerik az adott nemzetiség nyelvét.

A szerbek helyzete a XIX. század végétől Trianonig

Magyarosítási politika és asszimilációs kísérletek

Mint említettük, sem a középkorban, sem a XVI-XVIII. századig terjedő időszakban nem léteztek nemzetek a szó mai értelmében, ezek szerint tehát nem volt nemzeti elnyomás, erőszakos asszimiláció, sőt nacionalizmus vagy sovinizmus sem. A modern magyar nacionalizmus, amely a XVIII. század végén született, a bécsi udvar, a feudális abszolutizmus megtestesítője ellen irányult, azzal, hogy a demokratikus és mai kifejezéssel élve emberi szabadságjogokat, amelyeket a XIX. század első felében és az 1848-49-es szabadságharcban kiharcolt, az ország minden lakosának biztosította, akár magyar volt az illető, akár kisebbségi. Voltak természetesen nacionalista- és szerbellenes jelenségek és magyarosítási törekvések ezekben az időkben is, ám sohasem emelkedtek a hivatalos politika szintjére. **(A “nemzetállam” fogalmát a francia forradalom teremtette meg. Franciaország területén mindenkit franciának nyilvánítottak. A lakosság több mint felét kitevő kisebbségek nyelvét, iskoláit, sajtóját betiltották. A leghosszabb ellenállást a bretonok fejtették ki. A francia megtorló csapatok kb 200,000 ezer bretont öltek meg nemre és korra való tekintet nélkül, hihetetlenül kegyetlen és szadista módszerekkel. A szerkesztő)**

A XIX. század utolsó harmadában azonban bizonyos változás volt megfigyelhető egyebek mellett e téren is. A magyar közösségi életben egyre kifejezettebbé vált a nemzeti türelmetlenség és egyre gyakoribbakká a magyarosítási kísérletek. E jelenségeknek oka egyrészt valószínűleg abban keresendő, hogy az uralkodó magyar arisztokrata elit félt, hogy a kisebbségi népek erősödő polgársága a saját nemzeti jogaiért vívott harcában kivívja az általános szavazati jogot, miáltal megváltoznának a magyar országgyűlés belső erőviszonyai, és a birodalom dualista struktúrája is. Csak táplálták a félelmet a Monarchia és Oroszország közötti konfliktusok, továbbá nem kis mértékben és nem ok nélkül a magyarosítási és nagyszerb elképzelések is.

Másrészt azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a Monarchia demográfiai és gazdasági erőviszonyai a XIX. század utolsó évtizedeiben alaposan megváltoztak a magyarok javára. Illusztrációként hadd álljon itt egy példa: 1800-ban Pest és Buda összlakosságának mindössze egyötöde volt magyar nemzetiségű (háromnegyede német volt, a fennmaradó rész görög és szerb). Ez az arány alig ötven év leforgása alatt jelentősen megváltozott a magyarok javára: arányuk immár egyharmadot tesz ki (a németek még mindig többségben vannak). Újabb ötven év után a magyarok arányszáma eléri a 86 százalékot.

Az egész Magyarországra vonatkozóan adatok szerint a XIX. század végén az összlakosságnak a fele vallotta magát magyarnak. (Az államigazgatásban való részvételük ugyanakkor az állami képviselők esetében 87,9 százalék, a megyei hatóságoknál 90 százalék, a községi és városi tisztviselőknél pedig 75-80 százalék.)

A szerbek száma ugyanakkor már a XVIII. század első évtizedeiben hirtelen csökkenni kezd országszerte. Részben a határőrvidékre való elköltözések, részben a Rákóczi szabadságharc idején elszenvedett veszteségek miatt, részben mert a pestis sújtotta vidékeken is sok szerb esett áldozatul. Úgyhogy Budán a XVIII. század elején mindössze 484 szerbet tartanak nyilván (a budai iskolának 1730-ban mindössze 70 tanulója volt). Székesfehérvárott a 800 letelepült szerbből alig 100 év leforgása alatt mindössze 135 maradt, Szegeden 1477, Egerben 45, Gyöngyösön 38, Miskolcon 26.

Vegyük ehhez hozzá, hogy a magyarok a XIX. század 90-es éveiben készültek a honfoglalás 1000 éves évfordulójának a megünneplésére, és érthetőbb lesz számunkra, miért kerülhetett sor ezekben az eufórikus időkben a nemzeti történelmük, a saját fontosságuk túlméretezésére, miért kapott ekkora hangsúlyt a magyar nemzet felsőbbrendűsége, a nemzetiségek lebecsülése.

1879-ben kötelező tantárggyá nyilvánították a magyar nyelvet a nemzetiségi nyelvű szerb iskolákban is. Ez az intézkedés a szerb politikusok körében nagy felháborodást keltett. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy 1907-ben elfogadták az új oktatási törvényt, amely Lex-Apponyi néven került be a köztudatba. A törvény ugyan kiszélesítette az ingyenes népi iskoláztatásban részesülők körét, megemelte a tanítói fizetéseket, ugyanakkor azonban előírta azt is, hogy a magyar nyelvet oly mértékben kell elsajátítani a nemzetiségi iskolákban, hogy a nem magyar gyerekek a negyedik osztály elvégzése után szóbeli és írásbeli kifejezési készséget nyerjenek ezen a nyelven. E törvény következtében nagy számú szerb iskolát kellett becsukni. Az igazság az, hogy erre valószínűleg az Apponyi féle törvény nélkül is sor került volna, tudniillik a Magyarországon élő szerbek száma a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeiben méginkább csökkent.

Az itt élő szerbek helyzetéről alkotott kép egyoldalú volna, ha nem említenénk meg, hogy a Magyarországon élő nemzetiségek még ezekben, a számukra nehéz időkben is saját autonóm civil közösségekkel rendelkeztek, olvasókörokkal, tudományos egyesületekkel, dalárdákkal, amatőr egyesületekkel és nőegyletekkel. A maguk legális politikai pártjai útján, továbbá az önálló újság- és könyvkiadói tevékenységük révén anyanyelvükön hozhatták nyilvánosságra álláspontjaikat, véleményüket, törekvéseiket, az egyházi és iskolai autonómia pedíg, amelyet a törvény is garantált számukra, továbbra is záloga maradt nemzeti fennmaradásuknak.

A szerbek politikai körülményei 1918-ig

A szerb politikai szerveződés súlypontja a XIX. század 60-as és 70-es éveiben a Monarchia déli részére helyeződött át, ahol a szerbség többsége élt. Szvetozar Mileticss és népi szabadelvű pártja a következő pontokban foglalta össze a szerbség követeléseit:

1. Ismerjék el nemzeti státusát a Magyarország területén élő nem magyar népeknek.
2. Azokban a vármegyékben, amelyekben a nemzetiségek többséget alkotnak, a közigazgatás nyelve az adott nemzetiség anyanyelve legyen.
3. A vegyes lakosságú megyék kialakításánál tartsák szem előtt a nemzetiségi elvet, valamint a földrajzi és etnográfiai lehetőségeket.

Miletics pártjában azonban megoszlottak a vélemények e célok megvalósítását illetően. A nagyburzsoázia képviselői nem fogadták el a radikális módszereket és kompromisszumos megegyezésre törekedtek a magyar arisztokráciával. Miletics vonalát később Mihailo Polit Deszancsics Liberális Pártja folytatja, míg Jasa Tomics Radikális Pártja inkább az alsó néprétegek szociális, gazdasági helyzetére összpontosítja figyelmét, nagyjából elfogadja a népi-egyházi autonómia adott kereteit, és túlhangsúlyozza az osztrák udvarhoz való hűséget.

1871-ben Újvidéken pártba tömörülnek a szocialisták Szvetozar Markovics és Vasza Pelagics irányításával. Budapesten 1890-ben megalakul a Magyar Szociáldemokrata Párt, amely a XX. század elején nemzetiségi agitációs bizottságokat állít fel a nem magyar népek szervezettségének fokozására. A pártajtó szerb nyelven is megjelenik. Az ismertebb újságok a Narodni glas (Nép Hangja) és a Narodna re (Népszava) voltak.

A szerb politikai pártok és a szerb szocialisták kezdeményezéseit a magyar politikai körök rendre elutasítják. Az egyetlen kivétel Mocsáry Lajos volt, aki szembehelyezkedett kora sovíniszta politikájával és sikraszállt a nemzetiségek egyenjogúságáért.

1914-ben kitört az I. világháború. A szerbeket, mint a többi Monarchia-beli nemzetiség tagjait is, behívták az osztrák-magyar hadseregbe és kiküldték a frontra. Akik nem kívántak eleget tenni a katonai behívónak, átszöktek Szerbiába és önkéntesként beléptek a szerb hadseregbe. A háború idején elfojtottak minden politikai aktivitást, bizonyos helyeken még büntető intézkedéseket is foganatosítottak a civil lakossággal szemben.

A háború vége felé, 1918-ban megalakult a Szerb Nemzeti Bizottság a Magyarországon élő szerb lakosság jogainak védelmére. 1918. november 25-én nagygyűlést hívtak össze Újvidéken, amelyen bejelentették, hogy a Bánság, Bácska és Baranya kiválik Magyarországból és a Szerb Királysághoz való csatlakozik. A nagygyűlésen egyebek között a következő álláspontot is megfogalmazták: "a nem szerb és nem szláv népeknek, amelyek a határainkon belül maradnak, minden jogot biztosítunk, amellyel mint kisebbség fennmaradhatnak és fejleszthetik önmagukat. Ugyanígy követeli ez a nagygyűlés, hogy azoknak a szerbeknek, bunyevácoknak és sokácoknak, akik továbbra is a határainkon kívül maradnak más országokban, biztosítsák a

kisebbségi jogvédelmet, a nemzeti fennmaradásukat és boldogulásuk lehetőségét kölcsönösségi alapon .

A trianoni örökség

Az Osztrák-Magyar Monarchia kétségkívül heterogén képződmény volt, nemzeti, nyelvi, vallási összetételét tekintve csakúgy, mint a gazdasági szintbeli különbségek vonatkozásában. Az etnikai heterogenitás azonban önmagában nem feltétlenül okoz széthullást. A történelem elég sok olyan országot ismer (Egyesült Államok, Kanada, Svájc például), amelyek stabilitását mitsem befolyásolta az a körülmény, hogy több nemzetből tevődtek össze. A fejlettségi szintből eredő különbségnek sem kell feltétlenül széthulláshoz vezetniük (szép példa erre Olaszország). Még ha egy adott térségben egyidőben jelentkezik is az etnikai heterogenitás és a gazdasági különbségek, ilyen esetekben sem történelmi szükségszerűség a széthullás (gondoljunk csak Spanyolország vagy Nagy-Britannia példájára). A Monarchia nem azért hullott szét, mert több nemzetiségű volt, hanem azért, mert nem találta meg azt a politikai struktúrát, amely megfelelt volna az etnikai összetételének.

A dualizmus megcsontosodott politikai szerkezete, amely ellenállt minden reformkísérletnek, továbbá az osztrák és magyar uralkodó elit merev politikája, és nemkülönben a kisebbségi népek azon törekvése, hogy saját szuverén nemzeti államot hozzanak létre, mindez hozzájárult ahhoz, hogy a Monarchia (többnyire belpolitikai okokból) széthullott. A belső konfliktusok háttérben nem az elnyomó erő munkálkodott az egyik részről és az elnyomottaké a másiktól, hanem többféle terjeszkedő, nacionalista erő, amelyek kölcsönösen figyelmen kívül hagyták a másik fél érdekeit (a román vagy a szerb nacionalizmus erkölcsi minőség tekintetében semmilyen sem különbözött a magyartól, csak a pozíciója volt eltérő). Mint a háború vége is megmutatta, senki sem csak az etnikailag tiszta állam keretei között gondolkodott, mindegyik fél a másik ország területeire is igényt tartott.

A szerb nacionalisták például már a kezdet kezdetén Nagy-Szerbia megalakítását tüzték ki célul, s minden különösebb skrupulus nélkül bejelentették igényüket a szerb területek mellett azokra is, amelyeken horvátok, bosnyákok, montenegróiak, macedónok, szlovének, sőt nem szláv népek, például albánok, románok, magyarok is éltek. Elképzeléseik szerint például Baja és Temesvár Szerbiához tartozott volna, sőt, egyesek még egy korridort is megrajzoltak, amely a csehekkel és a szlovákokkal kötné össze a szerbeket, a Fertő-Balaton-Mohács vonalon húzván meg Magyarország-Szerbia felé eső határait.

Az elképzelés, hogy a délszláv népek saját közös országot alakítsanak maguknak a Monarchia határain kívül, igen sokáig érlelődött, és elsőként a korfui egyezményben nyert megfogalmazást 1917. július 20-án. A korfui egyezmény egy közös szerb-horvát-szlovén állam létrejöttét vázolja fel, demokratikus parlamentáris monarchia formájában, a Karagyorgyevics dinasztia uralma alatt, amelyben minden nép, minden nyelv és minden vallás egyenrangú. A leendő állam területe nem volt pontosan megjelölve, csak utalás történt rá, hogy olyan vidékekről van szó, ahol a szláv népek kompakt, egységes tömbökben élnek.

E tervek végrehajtása az I. világháború után kezdődött meg, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság kikiáltásával, 1918. december 1-én. Az új állam (1929-től

kezdődően Jugoszlávia) olyan területeket foglalt magában, amelyek közül csak Szerbia (a Száva-Duna vonalától délre eső terület) volt önálló királyság (1841-től, mintegy 48.357 négyzetkilométernyi területen, körülbelül kétmillió lakossággal), Montenegro önálló hercegség (9.475 négyzetkilométernyi területen 300.000 lakossal), míg az összes többi rész - Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Dalmácia - az Osztrák-Magyar Monarchiából szakított le, ideértve természetesen a volt magyar területeket, Bácskát, a Bánságot és Baranyát is.

A háború vége, illetve a Trianonban 1920. június 4-én megkötött béke, mely egyben az Osztrák-Magyar Monarchia végét is jelentette, nagy mértékben átszabta Európa e részének térképét, teljesen új gazdasági és politikai viszonyrendszert állított fel az itt élő népek és nemzetiségek között. Globálisan nézve, és csak a történelmi tényekre szorítkozva, a békeszerződés lényegét és következményeit a legrövidebben a következőkben foglalhatnánk össze: egy többnemzetiségű állam helyett több többnemzetiségű állam jött létre, azzal, hogy az előző helyzet több évszázadon át alakult ki, egy dialektikus történelmi folyamatban, az új igazságtalan helyzet pedig zoldasztal mellett, az európai nagyhatalmak elvtelen alkujá következményeként, minden etnikai alapot nélkülözve.

Trianon legnagyobb vesztese Magyarország: előző, 282.000 négyzetkilométernyi kiterjedéséről mindössze 93.000 négyzetkilométerre zsugorodott, ami azt jelenti, hogy elvesztette területének kétharmadát. Ebből Románia körülbelül 103.000 négyzetkilométert nyert (vajon milyen történelmi érdemek szerint jutott neki több, mint amennyi Magyarországnak megmaradt?!). Csehszlovákia 63.000, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság 21.000, Ausztria pedig 4.000 négyzetkilométernyi területet kapott.

Hasonló a helyzet a lakosság tekintetében is. Magyarország 18 millió lakosából tíz milliót (!) elvesztett. A Monarchia valamivel több mint tízmillió magyar ajkú lakosából körülbelül három millió (!) egyik napról a másikra az anyaország határain kívülre került. A másik oldalon Románia lakossága 5,24 millióval nőtt, ebből a magyarok aránya 1,7 (más adatok szerint 1,9) milliót tett ki, (a Monarchiában élő magyaroknak több mint 30 százalékát). Csehszlovákia 3,5 millió új lakossal gyarapodott (ebből valamivel több mint egymillió magyarral), Jugoszlávia 1,6 millióval (ebből 465-480 ezerre tehető a magyarok száma). Az Ausztriához csatolt területeken körülbelül 25.000 magyar él.

Hogy a trianoni politikusok nem éppen a nemzetiségi hovatartozás, illetve etnikai határok szerint szabták meg az új határokat, az a következő adatokból is jól látszik. Maradjunk csak a Szerb-Horvát-Szlovén királyság példájánál. Ennek 12,5 milliónyi lakosságából a szerbség körülbelül 38 százalékot tett ki (ami azt jelenti, hogy relatív többségben volt); a horvátok aránya 32, a szlovénoké 9, a magyaroké 7-8, a németeké 7-8, a muzulmánoké 5 százalék volt, míg a lakosság fennmaradó része egyes összetételűnek tekinthető. Ha megnézzük az elcsatolt területek etnikai térképét, megállapíthatjuk, hogy Bácskában és a Bánságban több nem szláv nemzetiségi hovatartozású lakos volt mint szerb és horvát együttvéve! Ugyanitt a magyarok számaránya a összlakosság számához képest 29 százalékos!

A statisztikai adatok természetesen csak a matematika nyelvén szólnak. Még ha segítségükkel megértjük is milyen történelmi igazságtalanság történt Magyarországgal szemben, Trianon igazi dimenziójának és kihatásának felméréséhez számba kellene venni az elvesztett természeti kincseket is a jól termő bácskai és bánsági földeket, az erdélyi erdőket és bányákat , a teljes

infrastruktúrát gyárakat, felszereléseket, utakat, hidakat, villanyvezetékeket , mindazt az anyagi és szellemi gazdagságot, amit mondjuk az olyan városok képviseltek mint Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony, Kassa, Szabadka, Újvidék és mások. És végül maradjunk meg továbbra is a magyar szerb relációkon , mindazt, amit a szerb hatalom alá került magyarok számára jelentett először a királyi Jugoszlávia diktatúrája és kegyetlen asszimilációs politikája, később, a II. világháború végeztével, Tito partizánjainak véres bosszúja, a kommunisták perfid elnemetlenítő politikája, valamint Milosevics és gárdája gátlástalansága, amellyel megváltoztatja a térség etnikai összetételét és szabad teret enged a nagyszerb elképzeléseknek.

Szembenállva a II. világháborúban is

A Magyarországon élő szerbek létszámának csökkenése folytatódott a két világháború között is. Sok szerb család visszatelepült Jugoszláviába, a legtöbbször Bácskába és a Bánságba. A fogyatkozás egyéb okait a budai egyházközség jegyzője, Sztevan Csampraga a következőkben látja: Többen haltak meg mint születtek, többen költöztek el mint betelepültek, többen léptek ki a pravoszlávságból, mint amennyit más vallásokból átvettünk, egyre több vegyes házasság kötött, és mind több az özvegy, özvegyasszony vagy nőtlen, illetve férjzetlen nagykorú személy mindez negatív hatással volt számbeliségünk alakulására.

Az igazság kedvéért ezekhez az okokhoz hozzá kell sorolnunk azt a tényt is, hogy a magyar hatóságok a trianoni döntéseken felháborodva alig másfél év alatt megszüntették, érvénytelenítették a kisebbségi politikának mindazokat a pozitív intézkedéseit, amelyeket az 1886-os törvény biztosított, és nyilvánvalóan ez is hozzájárult a szerbek elköltözéséhez.

Bethlen István kormánya ugyan 1923-ban törvényt hozott a kisebbségekről és szavatolta a jogi egyenjogúságukat, fölállítván a kisebbségi iskolarendszert, és igen liberálisan kezelvén az anyanyelv használatát, ezzel együtt is, mint ahogy az összes többi országban történt, a valóságban Magyarországon is sokkal rosszabb volt a kisebbségek helyzete ebben az időben, mint ahogy az érvényes törvények tükrözték. Ugyanakkor le kell szögezni azt is, hogy ilyen körülmények között, amikor Magyarországon a kisebbségek számaránya az összlakossághoz képest nem haladta meg a 20 százalékot (és ebből 6,9 százalék német volt), a szerbek száma pedig rohamosan csökkent (1924-ben 22.452, 1928-ban mindössze 9.019), a szerbeknek még mindig jelentős iskolarendszerük, sajtójuk, és meglehetősen számú művelődési egyesületük volt.

A kisebbségi iskolákat három kategóriába osztották. Az A kategóriába azok tartoztak, ahol minden tantárgyat csak anyanyelven oktattak, a B kategóriában kétnyelvű volt az oktatás, a C kategóriában pedig magyar nyelvű, azzal, hogy a kisebbségi nyelv kötelező volt. A szerb iskolák 90 százaléka a C kategóriába tartozott. Van egy olyan adatunk is, hogy a II. világháborúig 29 községben volt szerb vallási és felekezeti iskola.

Összegezésként leszögezhetjük, hogy ezek az idők és Horthy Miklós uralma nem kedveztek a magyarországi szerbeknek nemzeti identitásuk fenntartása szempontjából. A II. világháború kitörése után sokan üldöztetésnek voltak kitéve.

Súlyos háborús sebek

1941 áprilisában a német hadsereg a magyar és az olasz hadseregekkel együtt megtámadta Jugoszláviát, és rövidesen visszacsatolták Bácskát Magyarországhoz, valamivel később a Muravidéket és a Muraközt is. A katonaság szigorú rendszert vezetett be: a jugoszláv tisztviselők nem maradhattak meg vezető pozícióikban, a szerb újságokat betiltották, a tiszta szerb iskolákat bezárták, csak ott maradtak meg szerb osztályok, ahol a hadvezetés szükségesnek látta. **(De facto, a magyar honvédség addig nem lépte át a határt, amíg a horvátok nem deklarálták az önálló államukat. A horvátok kilépésével a Jugoszláv állam megszűnt. Szerk.)**

A kormány döntést hozott mindazok kitelepítéséről, akik 1918. december 31. után költöztek be Bácskára. A legújabb adatok szerint kitelepítettek vagy gyűjtőtáborba zártak körülbelül 20 ezer személyt. Ugyanakkor 13 ezer bukovinai székelyt telepítettek be, és további 500 magyar vitéz családot.

Szeptemberre, októberre nagyjából konszolidálódott a helyzet. Megkezdte a munkáját a civil közigazgatás, megtörténtek a felkészülések a termelés újraindítására és a parlagon maradt föld megművelésére. Újjászervezték az iskolahálózatot és megkezdődött a tanítás az iskolákban. Ugyanakkor Bácska déli részein, azokban a helységeken, ahol a szerb lakosság volt többségben, továbbra is gyakran került sor lövöldözésre, gyűjtogatásra és különféle szabotázsakciókra. A csetnikek és partizánok akcióját nagyban segítette a helyi lakosság is. 116 szabotört letartóztattak és rögtönítelő bíróság elé állítottak, közülük 64-et halálra ítélték. A rendes bíróságon további 342 személy ellen indult eljárás. Szabadkán kivégeztek 15 személyt.

November végén a sajkási körzetben, körülbelül 50 emberből megalakult egy partizánszakasz; ettől kezdve a szabotázs- és terrorakciók szervezeten folytak. Mivel 1941 végére ezek a támadások nyugtalanító méreteket öltöttek, a kormány elhatározta, hogy beveti a hadsereget a terület pacifikálásra. 1942 januárjában fegyveres összetűzés robbant ki a sajkási partizánszakasz és a Zsablyában állomásozó magyar csendőrség között. Az összecsapásban két rendőr és négy határvadász halt meg egyrésztől, illetve nyolc partizán a másik részről. A magyaroknak ezen kívül 11 sebesültjük is volt. E hír hallatán Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök büntetőakciót indított: a magyar hadsereg egy dandárjával szétverte a partizánszakaszt és a Zsablya-Sajkás-Titel háromszögben tisztogató akcióba kezdett. Ez a tisztogató, sajnos, vérengzésbe fulladt.

Január 21-én megtörtént a hírhedt razzia Újvidéken, és az egész akció véres megtorlással fejeződött be Szenttamáson és Óbecsén. A razziáknak sok áldozata volt. A magyar V. hadtest parancsnokságának adatai szerint összesen 3309, többségében szerb (2550) és zsidó (743). Köztük férfi 2102, nő 792, idős ember 299 és gyermek 147. A legtöbbet Csúrog, Újvidék és Zsablya szerb és zsidó lakossága szenvedett.

Az ország köznévének nem értesült sem az eseményről, sem az áldozatokról. Bajcsy-Zsilinszky Endre ellenzéki képviselő, miután megtudta, hogy mi történt, 1942. február 4-én memorandumot terjesztett be a kormányhoz, amelyben a

sajkási körzetben történeteket a következőképpen jellemzi: Véres erőszak, a legembertelenebb öldöklés . Rettenetes hibának tarja a történeteket, amely ellen minden tisztességes magyarnak fel kell emelnie a szavát, mérhetetlen szégyennek a magyar népre nézve, olyan öldöklésnek, amelynek semmi köze a magyar szellemhez , és követeli, hogy a bűnösöket állítsák hadbírótság elé.

Körülbelül egy évvel a tragikus események után a magyar hadsereg vezérkari bíróságán meg is kezdődött a főbűnösök elleni per Feketehalmy- Czeydner Ferenc vezérezredes, Grassy József vezérőrnagy, Deák László ezredes és Zöldi Márton rendőrszázados ellen. Ítélet azonban nem született, mivel a vádlottak a német vezérkar segítségével Németországba szöktek és így megúszták a büntetést.

Noha a magyar hatóságok ezek után a sajnálatos események után mindent megtettek a helyzet konszolidálására a visszacsatolt területeken - egyházi és kulturális autonómiát biztosítottak a szerbeknek, lehetővé tették az elűldözöttek és internáltak visszatérését, megszervezték az anyanyelvi iskolai oktatást, befektetéseket eszközöltek az iparba, hozzáálltak a mezőgazdaság és a kisipar fejlesztéséhez, és így tovább , ennek a vérontásnak az emléke mély nyomokat hagyott az itteni szerbség lelkében.

Nem nehéz elképzelni, hogy a fájdalom és az elkeseredettség még 1944 őszen-telén is ott élt az emberekben, amikor Tito partizánjai tízszeres bosszút vettek a történetekért a vajdasági magyar lakosságon. Azt azonban nehéz megmagyarázni, hogy miért éppen rajtuk, hiszen egyrészt az elkövetett vérontásban teljesen ártatlanok voltak, másrészt se szabotázsakciókat nem szerveztek, se ellenállást nem tanúsítottak a "felszabadítókkal" szemben.

A történelmi tények sok-sok év után derültek csak ki: a II. világháború végén a Bácskába és a Bánságba bevonuló partizánok a helyi lakosságtól bőségesen támogatva, a legmagasabb katonai vezetés jóváhagyásával, begyűjtöttek és kivégeztek több tízezer magyart, a legtöbbet Bezdánban, Zomborban és környékén, Szivácon, Szabadkán, Bajmokon, Magyarkanizsán, Zentán, "becsén, Temerinben, Újvidéken és Debelyacsán.

Ki kell mondanunk teljesen egyértelműen: nem fogadhatjuk el azokat a magyarázatokat, amelyek szerint itt csak háborús bűnösök és kollaboránsok megbüntetéséről volt szó. Tudvalevő, hogy akiknek okuk volt félni a büntetéstől, azoknak legnagyobb része visszavonult a magyar és a német hadsereggel, és megpróbálta eltüntetni a nyomait. Azoknak a száma, akiknek nyomta ugyan valami a lelkét és mégis itt maradtak, nyilvánvalóan nem volt olyan nagy, hogy jelentősebb veszélyt képviselt volna az új hatalom szempontjából; akkorát semmiképpen sem, hogy ne lehetett volna bevárni a háború végét és rendes bíróság elé állítani őket. Ez a vérengzés a magyar lakosság kollektív megbüntetése volt, véres elégtétel, a vak, bosszúálló szerb szellem diadala, a kapzsiság és a birtokvágy némi mellékízával.

Alekszandar Kaszas az egyetlen szerb szerző, legalábbis e sorok írójának ismeretei szerint, aki, pontosan fél évszázadnyi általános hallgatás után szót ejtett A magyarok Vajdaságban 1941-1946 című könyvében erről a vérontásról is. Maga is beismeri, hogy érzelmi reflexiókról, sőt visszavágásról beszélhetünk, továbbá hogy feljegyezték a személyes bosszú eseteit is, valamint, hogy a megtorlás tömeges méreteket öltött, egyeseknek jó alkalmat kínálva a személyes vagyonszerzésre.

Josip Broz Tito 1947. október 17-én kiadott rendelete értelmében a Vajdaságban megalakult a katonai igazgatás, amely létrejöttének első napjától kezdve radikalizálta álláspontját a nemzeti kisebbségekkel, különösen a német és magyar etnikummal szemben. A németek is, a magyarok is írja Kaszas a kollaboracionizmus és a vajdasági szerb nép ellene elkövetett bűnök fő hordozójaként nevezetnek meg, és azon nép tagjainak, amelyek felett a Hitlerellenes koalíció győzelmet aratott, igenis felelniük kell ezekért a tettekért. Ilyen értelemben kezdetben az érintettek kollektív nemzeti felelősségének és megbüntetésének az elve az uralkodóbb.

E nehéz idők másik tanúja, Jovan Veszelinov Zsarko Az autonóm Vajdaság születése című könyvében (eredeti címe: Mindannyian egy párt vagyunk) már árnyalja a németekkel és a magyarokkal szembeni álláspontot, de a felelősséget a megtörténtekért a katonai, illetve politikai vezetőről áthárítja bizonyos egyénekre : A nehézségek oka az volt írja Veselinov , hogy a sorainkban voltak olyan egyének, akik nem helyesen fogták fel és vitték végbe a párt vonalát, különösen a testvériség és egység politikáját. Egyes egyének egy időben úgy vélték, hogy a magyarokkal ugyanúgy kell bánni, mint a németekkel. Felemelték a fejüket a sovinszta elemek, amelyek bosszúért áhítoztak az egész magyar lakosság fölött, emiatt a felszabadulás első napjaiban súlyos hibákra és kilengésekre került sor, amelyek nem maradhatnak következmény nélkül. Ahelyett, hogy a megszállókkal való igazi együttműködöket vonták volna felelősségre, azokat, akik valóban részt vettek azokban a bűntettekben, amik megtörténtek, egyes helyeken leszámolásra került sor a magyar nemzetiségű polgárokkal szemben, akiknek a fasiszta vadállatishoz semmi közük nem volt.

Az elmondottakból ugyan nem derül ki teljesen, hogy a testvériség egység fogalmán az értendő-e, hogy a németeket a pártvonal szellemében ölték halomra, a magyarokat pedig csak egyéni túlkapások folytán, mégis imponál a tény, hogy legalább beismeri a szerző, hogy ártatlan civilek estek áldozatul.

Az idézet folytatásából megtudjuk, hogy mindezért valójában bizonyos emberek , bizonyos külső emberek a felelősek: nehézséget okoztak nekünk egyes emberek a jugoszláv központból és olyan illetéktelen egyének, akik egyre nagyobb számban jöttek a Vajdaságba. Ez különösen a népvédelmi osztályra vonatkozott, amelynek munkatársai egy időben fel voltak rá hatalmazva, hogy konkrét intézkedéseket tehessenek anélkül, hogy erről értesítették volna a tartományi politikai vezetést vagy a katonai igazgatóságot. Így került sor szükségtelen letartóztatásokra, mert nem vették tekintetbe a mi politikánkat és a kidolgozott kritériumunkat. A népi vagyon ellenőrizetlen felhasználására és széthordására is történt példa."

Az áldozatok számáról Veselinov nem beszél, Kaszas pedig szerény ötezerre becsüli. Valós számuk valószínűleg csak akkor fog kiderülni, ha a szerb tudományos akadémia talál magában annyi erőt, hogy szembenézzen a tényekkel, és megbízást ad tisztességes tudósoknak a tragédia teljes kivizsgálására. Addig nem marad más hátra, mint hogy olyan forrásokra hivatkozzunk, mint például Szvetozar Kostics vagy Petar Relics Cseda, a rosszhírű államvédelmi szerv, az UDBA tagjai, akik arról beszéltek, hogy ezekben az akciókban több mint 20 ezer ember lelte halálát; vagy Mészáros Sándor vajdasági történészre, aki saját kutatásai alapján körülbelül 30 ezer áldozatról tud; esetleg Illyés Gyula költőre, aki 1945-ben a 40 ezres számot írja be naplójába, vagy Mindszenty József bíborosra, aki 1946-ban a magyar külügyminiszterhez írott levelében azt írja, hogy az áldozatok száma 50-60 ezerre tehető.

A magyarországi szerbek a II. világháború után

Magyarország óriási árat fizetett a II. világháborúban való részvételéért. Kilencszázezer emberélet, hatszázezer hadifogoly (ezeknek egyharmada halálát lelte a Szovjetunióban) szerepel a veszteséglistán. A nemzeti vagyon 40 százaléka megsemmisült (különösen nagy kár esett az utakban, a vasúthálózatban, a lakásállományban; a budai várban például az épületek 90 százaléka megsemmisült vagy megsérült).

Az országot 300 millió dollár hadi jóvátétel megfizetésére kötelezték, ugyanakkor megtagadták tőle például, hogy 280 millió dolláros kártérítést követeljen a németektől az elszenvedett károkért.

Az erkölcsi veszteség felbecsülhetetlen. A szomszéd népek propagandája a magyar nemzetet teljes egészében fasisztának és háborús bűnösnek bélyegezte.

Tegyük ehhez hozzá, hogy 1945-től az ország gyakorlatilag a Szovjetunió katonai és politikai megszállása alatt élt, és hogy a sztálini diktatúra minden lehetséges ideológiai és gazdasági szállal a keleti tömbhöz láncolta Magyarországot.

Az új társadalmi-politikai körülmények meghatározták a kisebbség iránti viszonyulást is. Alighogy megkezdődött a háború utáni konszolidáció, amely kedvezőbb helyzetet teremtett a szerbek számára egyes községekben szerb tannyelvű általános iskolákat szerveztek, bevásztották az első szerb képviselőt a magyar parlamentbe, 1947-ben megalapították a Délszlávok Demokrata Szövetségét a szlávok politikai és kulturális életének megszervezése céljából, és így tovább, 1948-ban a hírhedt tájékoztatóirodás határozat folytán ismét elmérgesedett a helyzet Jugoszlávia és az egész keleti tömb között, ami jelentősen befolyásolta a Magyarországon élő szerbek helyzetét is. Minden kulturális és közoktatási munka megszakadt, sok szerbet konstruált bizonyítékok alapján perbe fogtak, sokakat elbocsátottak a munkahelyükről, vagy áttelepítettek az ország másik végébe.

Sovány vigasz, de az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a totalitárius hatóságok nemcsak a szerbekkel szemben foganatosítottak ilyen módszereket. A rendszer a saját nemzetiségbeli engedetlenekeket és a - megbízhatatlan elemeket" ugyanilyen kegyetlenséggel büntette.

Noha az 1949. évi alkotmány szavatolta az állampolgári egyenjogúságot és az anyanyelven folyó oktatást, a szerb kisebbség helyzetében csak 1955, a Jugoszlávia és Magyarország közötti viszony normalizálódása után áll be némi javulás. Ettől kezdődően fokozatosan bővül a kisebbségi iskolarendszer, és egyre nagyobb figyelmet fordítanak az itt élő szerbek kulturális és néprajzi értékeinek megőrzésére.

Az 1970-es népszámlálás alkalmával Magyarországon százötvenötezer nem magyar anyanyelvű lakost írtak össze. A hivatalos becslések szerint azonban a nemzetiségiek száma ennél sokkal nagyobb volt: körülbelül négyszázötvenezer.

1980-ban mindössze nyolcvannégyezer lakos vallotta magát kisebbséginek, noha akkor is ismét hivatalos becslések szerint legalább háromszázhuszezen lehettek.

Érdekes, és jellemző adatok ezek: kiderül belőlük, egyrészt, hogy Magyarország néhány szomszédos országtól eltérően nem használja fel a statisztikát a kisebbségi lakosság számának meghamisítására, nem potenciális ellenséget lát bennük, és a kisebbség kérdését nem belügynek tekinti, amelyet egyszer s mindenkorra ideálisan megoldott. Másrészt azt is felefedik ezek a számok, hogy a kisebbségek nagy része nem kívánja - közhírré tenni" nemzetiségi hovatartozását, sőt talán nemzeti öntudata megőrzésével sem igen törődik (vagy nem mutatja). Sokakban talán még mindig elevenen él a háború utáni német kilakoltatás emléke, vagy a szerbek iránti bizalmatlanság a tájékoztatóirodás ellentétek idején. Tény az is, hogy a spontán asszimiláció is megtette a magáét. Ez mindenképp a kommunista rezsim nemzetiségi politikájának fogyatékoságaira és hibáira is rámutat.

A '70-es és '80-as évek törvényhozása fokozatosan javít a szerbek helyzetén. Törvény szavatolja számukra az anyanyelv használatát, a saját nyelvű iskoláztatást és kulturális tevékenységet, helynév-táblák és utcanev-táblák kihelyezését azon városokban, falvakban, ahol szerbek is laknak.

A nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló, 1993-ban meghozott törvény elismeri a szerbek államalkotó státusát, területhez nem kötött kulturális autonómiát szavatol, önkormányzati szerveződést és szabad identitásválasztást tesz lehetővé számukra. Ennek következményeként kezdte meg működését 1990-ben a Szerb Demokrata Szövetség, 1995-től pedig a Szerb Önkormányzat.

Egyre inkább javulnak az iskoláztatás feltételei is. A kulturális és művészeti egyesületek jelentős hagyományörző szerepet töltenek be. Rendszeres szerb nyelvű műsorokat ad a pécsi és budapesti rádió és a közszolgálati televízió. A Srpske narodne novine, (Szerb Népújság), a Magyarországon élő szerbek lapja, sikerrel próbál eleget tenni a tájékoztatási céloknak, ugyanakkor fellép a nemzeti érdekek védelmében is. 1999-ben Pomázon megjelent egy több nyelvű nemzetiségi lap, a Dera, amely egyéb nemzetiségek mellett a szerbek kulturális értékeinek az ápolását is céljául tűzte.

A görögkeleti egyház ma is önállóan működik a budapesti érsekség keretein belül, körülbelül negyven templomban töltvén be szolgálatát Budán, Mohácson és Szegeden.

A szerb gyermekek anyanyelvi oktatása Battonyán egy általános iskolában, illetve Budapesten egy általános iskolában és gimnáziumban folyik, a pesti bölcsészkaron szerb nyelvi katedra is működik.

A határon túlra került magyar etnikai tömbökkel ellentétben a Magyarországon élő kisebbségekre a szétszórtság a jellemző. A szerbek kisebb szórványokban élnek, többnyire Baja és Szeged környékén, illetve Budapesttől délre és északra a Duna mellett, és egy Baja környéki kis terület kivételével sehol sem haladják meg a helyi lakosság összlétszámához képest az 5,25 százalékot.

A 90-es évekből származó becslések szerint a Magyarországon élő kisebbségek lélekszáma nem haladja meg az ország összlakosságának 5 százalékát. Ebből kétszázötvenezer a német, százezer a szlovák, nyolcvannégyezer a horvát, tízezer a szerb, tízezer a román és négyezer a szlovén kisebbségi.

Valószínűleg nem tévedünk nagyot, ha leszögezzük, hogy éppen ezek az adatok, tehát a csekély lélekszám és a szórvány-kisebbségi sors vezérelték a 90-es évek magyar törvényhozását a Magyarországon élő kisebbségek jogainak és lehetőségeinek meghatározásakor. Minden jogot szavatoltak számukra, amelyeket az európai mércék szerint szavatolni kell, viszont elmulasztották, hogy egy gáláns gesztussal lehetővé tegyék a parlamenti képviseletüket, illetve hogy a pozitív diszkrimináció eszközeivel a privatizáció és a törvényi-közigazgatási rendszeren belül pénzügyileg is megalapozzák a rendszeres működésüket, illetve megkönnyítsék számukra a nemzeti identitás és kultúra fenntartását. E sorok írójának meggyőződése, hogy a XXI. század első éveiben általános és mindenkit kielégítő megoldást találnak a két nép több évszázados együttélésének erre a szegmentumára is.

A békés együttélés lehetőségei és feltételei

Az új évezred, de Jugoszlávia pillanatnyi helyzete is szinte kínálja az alkalmat mindkét nemzetnek az önvizsgálatra, egyszersmind annak eldöntésére is, hogy a békés és termékeny együttélést kívánják-e választani, hogy önnön fejlődésük érdekében fel tudják-e kutatni a közös érdekeket, és egyesíteni tudják-e erejüket azok érvényesítésére, vagy átmentik múltbeli sérelmeiket a következő évszázadokra, és a kölcsönös bizalmatlanság, a gyűlölködés szítására pazarolják energiájukat, egyszóval rossz szomszédok módján kívánnak élni, állandó feszültséget okozván ezzel Európának e részén.

Rövid és hosszú távú céljaink szabatos megfogalmazása, a célok felé vezető utak pontos kijelölése nyilván rádöbbené a döntéshozókat mindkét részről, hogy a jövőnk függ attól, túl tudunk-e lépni eddigi ellenségeskedéseinken. Talán még sohasem volt ilyen egyértelmű mint most, hogy az általános globalizáció világában döntő feltételévé vált a fejlődésnek: részeseivé tudunk-e válni ezeknek az integrációs folyamatoknak, egyenrangú gazdasági, jogi, morális és minden más szempontból egyenrangú - tagjaivá tudunk-e lenni valamelyik nemzetközi közösségnek - anélkül, hogy feladnánk önmagunkat, feláldoznánk sajátosságainkat - , és érvényesíteni tudjuk-e nemzeti érdekeinket e közösség általános szabályrendszerének keretein belül. Ebből következően ugyanakkor minden elszigetelődés, minden nemzetállami határok közé való bezárkózás, minden önelégültség azt jelenti, hogy végleg lemaradunk az előttünk járók mögött, és jobb esetben a stagnálás, rosszabban a reménytelen elszegényedés jut osztályrészünkül.

Azzal is tisztában kell lennünk, persze, hogy kis nemzet mivoltunkban egyetlen nagyhatalom számára sem vagyunk különösen érdekesek, senkitől sem várhatunk semmit ajándékba, magunkra vagyunk utalva és egymásra. A fennmaradás és előrelépés lehetőségeit tehát önmagunkban és a sorstársainkkal, a szomszédainkkal való összefogásban kell keresnünk.

A Közép-, Kelet- és Dél-Európa területén létrehozandó regionális szövetkezés legkezdetlegesebb formái is közelebb vinnének bennünket az európai integrációhoz. Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Magyarország, Jugoszlávia, Szlovénia, Horvátország, Bosznia és Hercegovina, Románia, Bulgária, Macedónia mind-mind fontolóra vehetné, kivel-kikkel milyen történelmi, gazdasági, kulturális hagyományok alapján, milyen közös érdekek jegyében köthetne valamiféle regionális szövetséget, amely az európai közösséghez való csatlakozásig, de azon túl is (!) kölcsönös megelégedésre működhetne.

Az ötlet nem új. Ismeretes, hogy magyar részről Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos, Teleki László, Jászi Oszkár, Bethlen István, Bajcsy-Zsilinszky Endre is szorgalmazott már efféle összefogást Dunai konföderáció vagy egyéb formában, és nyilván más nemzetek részéről is elhangzottak ilyen kezdeményezések. Lehet, hogy csak elő kellene venni és az új körülményekhez igazítani őket?

Szögezzük le mindjárt, hogy az európai közösséghez való csatlakozás szempontjából a felsorolt országok nem egyazon távolságra vannak a

célszalagtól. Legelőrébb Lengyelország, Csehország és Magyarország tart mint esélyes jelölt, leghátul pedig Jugoszlávia fut, pillanatnyilag még a Milosevics-rezsim, a sokévi háborúskodás és az egész világgal való összeveszés ódiúmának terhét cipelve.

Ne legyenek illúzióink, Jugoszlávia Európához való csatlakozásának folyamata, ha szóba kerül egyáltalán, hosszú lesz és nehéz. Előfeltételeként a hatalomváltáson túl ott lesz még a politikai és gazdasági rendszer megreformálása, a gazdaság felfejlesztése, a jogrendszernek, a törvénykezésnek és az igazságszolgáltatásnak az európai normákhoz való hozzáigazítása és a közélet demokratizálódása. Mindez óriási erőfeszítést igényel Jugoszlávia leendő vezetése, rengeteg munkát és állhatatosságot az ország lakossága részéről.

Az évek folyamán mind nyilvánvalóbbá lesz, hogy az európai integráció útja az említett regionális szövetségeken, illetve az előrébb álló közvetlen szomszédon, Magyarországon át vezet. Utóbbi a maga részéről nem egyszer kinyilvánította már, hogy támogatja szomszédai csatlakozási szándékát, és kész megosztani velük a felkészülési folyamat tapasztalatait. Jószomszédi viszonyt szorgalmazni tehát Magyarországgal nem ízlés vagy pillanatnyi elhatározás kérdése, hanem Jugoszlávia jól felfogott, hosszú távú érdekének igen fontos mozzanata.

Ennek a mindkét oldalról kívánatos jószomszédágnak a jegyében kellene most tárgyilagosan nem a politika, hanem a tudomány eszközeivel megvizsgálni mindazt, ami több évszázados együttélésünk folyamán mély, nehezen gyógyuló sebet ejtett a másikon, okává lett bizalmatlanságnak, haragnak és gyűlöletnek, tehertételévé egyetlen egyszer hadd írjam itt le a méltatlanul elkoptatott kifejezést a két nép őszinte barátságának.

Szolgáljon ehhez szerény adalékul a következő oldalakon felvázolt bűnlajstrom. E számvetésnek semmi más célja nincs, mint hogy a teljesség igénye nélkül, megpróbál rámutatni néhány történelmi lépésre, döntésre, cselekedetre vagy gesztusra, amely hosszú-hosszú időn át mérgezi a lelkeket mindkét oldalon.

Évszázados sérelmek

A magyarok és a szlavok

Jelzésértékű, hogy a Magyarországon élő kisebbségek közül a ruszinokkal, szlovénekkal és németekkel a magyaroknak nem volt soha semmilyen konfliktusa, a szlovákokkal csak a XX. században, a románokkal és a horvátokkal az 1848-49-es szabadságharc idején, ugyanakkor a szerbekkel szembeni ellenségeskedésnek a gyökerei egészen a honfoglalásig visszanyúlnak, és a kölcsönös ellenszenv máig is tart.

Voltak szerb történészek köztük Sztajone Stanojevics, például, akik azt vetették a magyarok szemére, hogy, úgymond, honfoglalásukkal megakadályozták a szláv népek egyesülését, továbbá, hogy 960-ban a szerémségi harcokban megölték Csaszlav fejedelmet, lehetetlenné tették a szerbeknek népként való konstituálódását, illetve független államuk kialakulását. A későbbi kutatások azonban bebizonyították többek között olyan tekintélyes történészek véleménye szerint is, mint Vladimir Csorovics, hogy e vádak teljesen alaptalanok. Egyszerűen az volt az igazság, hogy a szerbek ebben az időben még túl gyengék voltak ahhoz, hogy saját független államot teremtsenek.

Egy 1996-ban Újvidéken megtartott tudományos tanácskozás, amelyet a honfoglalás 1100. évfordulója tiszteletére rendeztek meg, Emil Oman doktori disszertációjára hivatkozva a következőket fogalmazta meg: Oman, akit egyébként a szerb nép és Jugoszlávia nagy barátjaként tartanak számon, végiglemezte az adott helyzetet, és megállapította hogy a szláv népek feltételezett egységét az avarok és a bolgárok bontották meg, jóval a magyarok idetelepülése előtt. A délszláv népek egységére nézve egyébként elválasztó vonalként hatott az is, hogy maguk a szlávok két egyházi központ, Róma, illetve Bizánc felé divergáltak. A jugoszláv történetírás megerősítette, hogy a magyarok megvédték a délszlávokat a germanizációtól és segítették a szerbek felszabadítását a bizánci hatalom alól. A tanácskozás résztvevői hozzáteszik: a történelem folyamán valójában a legjobb kapcsolat azok között a szláv népek között alakult ki, amelyeket a magyarok választottak el egymástól, amit a legújabb események is igazolnak. Ezek szerint a magyarok letelepülése, történelmi távlatból nézve, a szláv népekre mint stabilizáló tényező hatott. (A tudományos ülés anyagát az újvidéki Fórum Könyvkiadó és a Tankönyvkiadó könyv alakban is megjelentette, két nyelven, Újvidéken, 1997-ben.)

A martalócok leszármazottai és a Rákóczi felkelés

A következő neuralgikus pontot a két nép viszonyában a Magyarországra áttelepülő szerbek nagy hulláma jelenti. A szerb betelepülők, akik a XVI. század után léptek magyar földre sokban különböztek elődeiktől. Míg a régi, időközben jórészt asszimilálódott jövevények többnyire földművesek voltak, az újabbak már zömmel nomád állattenyésztők, akik, az otthoni, balkáni állapotokhoz szokván nem tisztelték a megyei- és magánbirtok-határokat, igyekeztek elkerülni a munkabeli, katonai és adóbeli kötelezettségeket. Egy részük a XVI. és XVII. században adóbehajtóként és zsoldosként úgynevezett martalócként együttműködött a törökökkel és szolgálataiért jelentős kedvezményeket élvezett. Egyes források szerint a XVI. század közepén több mint hatvan ilyen martalóc egység létezett, és volt idő, amikor a határ mentén a török hadseregben több szerb volt, mint török. Mindez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyarok tudatában olyan kép alakult ki a szerbekről mint hálátlan népről, amely alig telepedett meg új hazájában, máris szembefordult befogadóival.

Az összbenyomáson nem javítottak az 1690 után érkezettek se. Tízegynéhány évvel a letelepülésük után 1703-ban kitört II. Rákóczi Ferenc felkelése a bécsi udvar abszolutista hatalma ellen. Rákóczi több ízben is felhívta a szerbeket, hogy csatlakozzanak hozzá, ők azonban az osztrákok pártjára álltak és Rákóczi ellen indultak harcba. Anélkül, hogy most, történelmi távlatból nézve mérlegelni kívánnánk, melyik fél harcolt az igaz ügyért, a lázadó és szabadságszerető magyar, vagy az osztrák császár iránt hű és lojális szerb nép, maradjunk abban, hogy a magyaroknak már ezekben a korai időkben is volt mit a szemükre vetniük a szerbeknek.

A Rákóczi-felkelés azonban, következményeit tekintve, ellenkező irányba is hatott. Egyes szerb történészek ugyanis azt állítják, hogy ezekben a harcokban szerbek tömegei estek áldozatul, s számuk elérte a százhusz ezret (!). Ennek a történelmi adatnak a szerzői nem nagy jóakarói lehetnek egyik népnek sem; nemrég tapasztalhattuk, hogy immár több évszázaddal a történetek után is akadtak történészek és politikusok, akik ezeket a "tudományos" számadatokat is felhasználták sötét manipulációk céljaira.

A magyarok és szerbek éppen a jószomszédság jegyében előbb vagy utóbb kénytelenek lesznek számbavenni egymás közötti összetűzéseik áldozatait, és valahol meg kell egyezniük egy reális képben. Ennek a képkialakításnak egyáltalán nem könnyű folyamatában mindenképp tisztázni kellene ezt az állítólagos százhuszszerez adatot is. A legújabb források szerint (Fedora Bikar: A szerbek Magyarországon, Belgrád, 1998) a szerbek ideköltözése idején, 1690-ben körülbelül ötven - hetvenezer szerb érkezett magyar földre. Budán a XVIII. század elején, tehát a Rákóczi-felkelés idején közel hatezer, Szentendrén és környékén körülbelül tizennégyezer, Magyarország északi részein tízezer, a déli és középső területeken körülbelül negyvenezer szerb élt. Így valóban ki is jön a hetvenezer. Vegyük ehhez hozzá a korábban érkezetteket, illetve az akkori, elég kezdetleges statisztikával fel nem ölelteket, és adjunk hozzá ehhez az összeghez még húszezer szerb lelket! És ne legyünk kicsinyesek: kerekítsük fel mindezt százezerre! Hangsúlyozom: szerb forrásokra alapozó, nagyvonalú becslés szerint tehát a XVIII. század elején százezer szerb élt Magyarországon. Hogyan lehetett ebből százhuszat leölni a

Rákóczi-féle felkelésben? Miként tehetné volna ezt meg Rákóczi húszezer fős, rosszul felfegyverzett serege? Ennyit erről.

Egyébként hadd idézzük itt Vladimir Csorovics ismert történészt is, aki nem sok megértést tanúsít a szerbeknek a Rákóczi-felkelésben betöltött szerepe iránt. Tekintettel arra mondja Csorovics, hogy a szerbek 1690-ben és azt követően gyökeret eresztettek magyar földön, hibát követtek el, amikor a magyarok ellen fordultak és az osztrák politikát támogatták.

Ellenérzések a privilégiumok miatt

A Rákóczi-féle felkelés után némileg konszolidálódott a helyzet, de az I. Lipóttól kapott szerb privilégiumok továbbra is ellenérzést váltottak ki a magyarokból. Amellett, hogy az újonnan idetelepültek nem fizették a tizedet és más adót sem ami, érthető módon, irritálta ugyanezen terhek viselőit, teljes vallásszabadságot élveztek, míg mondjuk a magyar protestánsok, tehát a többségi néphez tartozók - a saját országukban - nem élvezhették ugyanezt a jogot.

A magyar rendeket és megyei hatóságokat is zavarták a szerb privilégiumok. Mint említettük, a szerbeket kivonták a hatáskörük alól, és közvetlenül a bécsi udvar alá helyezték őket. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a magyaroknak nem volt semmiféle befolyásuk a szerb ügyekre, ami a magyar rendi logika szerint teljesen elképzelhetetlen volt, és de facto ellentmondott az ország alkotmányának is.

A privilégiumok jogosságát vitatóknak válaszolva a szerbek megpróbálták bebizonyítani, hogy hívásra jöttek Magyarországra és hogy a kedvezmények bizonyos értelemben kijártak nekik, míg a magyarok ellenérveikben egyebek mellett I. Lipót azon szavaira hivatkoztak, amelyeket még akkor mondott ki, amikor a szerbek az anyaországban voltak: "házaitokat és mezei munkátokat pedig ott ne hagyjátok". Következésképp a szerbek hívatlanul jöttek Magyarországra és semmi alapjuk nem volt semmiféle különjogokra.

A szerbek, természetesen, ragaszkodtak kiváltságaikhoz, és hangosan tiltakoztak ha valaki kísérletet tett a megnyirbálásukra. Kísérletben pedig nem volt hiány. Noha I. Lipót megtiltotta a megyéknek, hogy adót szedjenek a szerbektől, a megyei hatóságok sok helyütt nem vettek tudomást erről a tilalomról, és olyan eset is előfordult, hogy egyik-másik katolikus püspök megpróbált tizedet szedni a tőlük.

Érdekösszeütközés 1848-ban

A XIX. század elején, tehát a szerb újjáéledés idején történekre a magyarok meglehetősen gyanakvással tekintettek. Egyrészt mert az ország egyik legnagyobb lélekszámú kisebbségéről ennek nemzeti érdekérvényesítéséről volt szó, másrészt, és még inkább, amiatt, mert a mozgalom itt-ott bizony nagyszerű ambíciókkal társult, és ezeknek hirdetői mindent megtettek, hogy szövetségeseket találjanak a nagyorosz, nagyillír és egyéb nagy testvéri összefogás apostolaiban. Minthogy a magyarokat szinte minden oldalról szláv népek vették körül, amelyek többé-kevésbé nyíltan megsemmisítéssel fenyegették őket, érthető a veszélyeztetettség-érzetük. Ennek jegyében igyekeztek megerősíteni pozícióikat a másik oldalon, a Habsburg hatalommal szemben is, sőt, amikor csak alkalmuk adódott rá, megpróbálták elszakadni Ausztriától. Ilyen függetlenedeségi alkalmat jelentett az Európa-szerte kibontakozó polgári forradalom is 1848 tavaszán.

A magyar történelemnek talán legdicsőbb napjai és hónapjai következtek. A forradalom kitörésének felemelő történései, az osztrákok felett aratott első győzelmek örömmámora, az első független kormány felelős döntései, a szabadság íze, a katonai sikerek...

Sajnos a szerbek ismét rossz oldalra álltak, hittek az osztrákoknak, akik, mint mindig, most is sikerrel alkalmazták a divide et impera taktikát, és stratégiai szövetségesként használták fel a szerbeket a lázadó magyarok ellen. Az eredmény ismert: véres ütközetek Szenttamásnál, Szöregnél, Zombornál és másutt, felperzselt falvak, sok-sok áldozat mindkét oldalon, és ismét sok-sok ok a gyűlölködésre.

A magyar nacionalizmus

A magyarok és szerbek közös történelmének következő korszakát egy európai nagyhatalom, az Osztrák-Magyar Monarchia keretein belül élte meg a két nemzet. A szerb történészek a Monarchiát a népek börtönének nevezték, a nemzeti elnyomás és az erőszakos magyarosítás országának.

Mint az előző fejezetekből is láthattuk, a nemzeti gyűlölködésnek nem volt semmilyen hagyománya magyar földön: sem a középkorban, sem a XVI. és XVIII. század között nem volt nemzeti elnyomás, se erőszakos asszimiláció. A modern magyar nacionalizmus egészen a XIX. század közepéig inkább önvédő jellegű volt, befogadta a jövevényeket és kiterjesztette a nemzeti jogokat mindazokra a polgárookra, akik az ország területén éltek. Voltak természetesen nacionalista és beolvasztási törekvések is, de többnyire csak szórványosan.

A XIX. század utolsó harmadában azonban a magyar nacionalizmus jellege valamelyest megváltozott. A magyar uralkodó osztályok - a Béccsel való különféle alkudozások folyamatában - egyre inkább a türelmetlen nacionalizmus irányába mozdultak el, mi több, a 90-es években a sovinizmus irányába is.

A változások okairól már beszéltünk, itt csak a következőket tennénk hozzá. A Monarchia nemzetiségi összetételére jellemző volt, hogy az összesen tizenegy nemzetiség közül mindössze öt, a magyar, cseh, szlovák, horvát és a szlovén élt teljes létszámával a Monarchia keretein belül, a többinek megvolt a maga anyaországa a szomszédságban. Az államhatárokkal szétdarabolt nemzettestek egyesítését az akkori európai körülmények nem tették lehetővé. Ettől függetlenül, persze, az egyesülési törekvések igencsak éreztették a hatásukat, sőt a polgárság erősödésével párhuzamosan még erősödtek is. Az anyaországok fővárosaiból pedig minden lehetséges módon újságcikkkel, különféle hírnökök és ügynökök bevetésével, provokációkkal és így tovább sietteték a Monarchiából való kiválást és szították a magyargyűlöletet.

Nem csoda tehát, hogy mindezt a magyar uralkodó osztályok a saját pozícióik és az ország egysége elleni támadásként fogták fel, és keményen felléptek a szeparatista törekvések és hordozóik ellen. Sokszor olyan eszközöket is felhasználva, amelyek az itteni szerbség nemzeti létét és fennmaradását is veszélyeztették.

Nem célunk "visszahatólag" igazolni a magyar elit beolvasztási kísérleteit a XIX. század végén, illetve XX. század elején, csak utalni szeretnék arra, hogy e kor nacionalizmusa nemcsak az akkori Magyarországot jellemezte. A legtöbb európai országban, és itt nemcsak az abszolutista orosz vagy török birodalomra gondolunk, hanem az olyan liberális demokrata államokra is, mint Anglia, Franciaország vagy Németország, még rosszabb körülmények között éltek a kisebbségek, mint a Monarchiában. Példaként talán elég, ha csak az íreket, bretonokat, lengyeleket vagy ukrainaiakat említjük.

Végül tudni kell azt is, hogy a Monarchiában a többségi nacionalizmus mellett igen aktív volt a kisebbségi nacionalizmus is, és ez jottányit sem volt sem szelídebb, sem igazságosabb a magyarnál.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és a kisebbségek

A szerbek joggal tiltakoztak a fentebb említett magyarosítási kísérletek ellen, ugyanakkor a trianoni békeszerződés után előállt helyzetben a legcsekélyebb jóindulatot sem tanúsították, hogy megoldják azoknak a magyaroknak a nemzetiségi kérdését, akik az új határok kreálójának akaratából az új szerb-horvát-szlovén állam keretein belülre kerültek. A Bácskában és a Bánságban sok magyar iskola szűnt meg, megtiltották a magyar helységnevek használatát, elbocsátották az állami szolgálatokból a magyar tisztviselőket és helyükre államalkotó nemzetek tagjait állították. Az államellenes elemeknek nyilvánított polgárokat kitelepítették az országból, illetve 24-48 órán belül egyszerűen átcsupolták őket a határon. Azoknak pedig, akik megmaradtak szülőföldjükön, korlátozták a mozgásterét, és jelentős nyomást gyakoroltak rájuk, hogy változtassák meg a nevüket. Beszűkítették a kisebbségi nyomdák és művelődési intézmények működését is.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy az 1921-es agrárreformot is olyan módon bonyolították le, hogy a szép és gazdag bácskai, bánsági birtokokat szerb önkéntesek és telepések között osztották szét, akik nem értettek a mezőgazdasághoz, nem szokták meg a kemény paraszti munkát, ugyanakkor a németeket és a magyarokat nemzetiségi alapon kizárták a reformból, meg fogjuk érteni, hogy itt nemcsak az anyanyelv és a nemzetiségi kultúra háttérbe szorításáról, nemcsak erőszakos asszimilációról, hanem az elnyomás klasszikus példájáról, a nemzetiségi gazdasági és egzisztenciális ellehetetlenítéséről volt szó.

A lakosság etnikai összetételének megváltoztatása a csatolt területeken

A jugoszláv hatóságok az első napoktól kezdve tudatosan és rendszeresen dolgoztak az újonnan hozzájuk csatolt területek etnikai összetételének a megváltoztatásán, flagránsan megszegve így módon a trianoni békeszerződés rendelkezéseit. Sem Bácska, sem Baranya, sem a Bánság sohasem tartozott Szerbiához. A szerbek ezeken a területeken, még az 1849. november 18-tól 1860. december 27-ig fennállt úgynevezett szerb Vajdaságban sem voltak többségben. A négyszázezernyi szerbség Bácska, Baranya és a Bánság összlakosságának mindössze 29 százalékát tette ki. A szándék egyértelmű volt: minél inkább növelni a szerbek, és csökkenteni a más nemzetiségek számát, mindenekelőtt a németekét és magyarokét. Mőd erre több is kínálkozott.

Összeírási manipulációk és adathamisítások:

Míg az 1910-es népszámláláskor azokon a területeken, amelyeket később a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatoltak 577.549 magyar élt, az 1921-ben elvégzett jugoszláv összeírás mindössze 467.658, az 1924-i népszámlálás pedig 376.107 magyarról tud. Ennek a hirtelen csökkenésnek az okai nyilván nem természetesek: amellet, hogy az összeíró űrlapok cirill betűkkel voltak nyomtatva, úgyhogy a németek és magyarok jó része képtelen volt azt saját kezüleg kitölteni, tehát rá volt utalva a kizárólag szerbekből álló összeíró biztosokra, nyilvánvaló, hogy az így kapott adatokat utána még a hatóságok is korrigálták helyenként.

Kitelepítés:

A Jugoszláv Menekültügyi Hivatal 1924-ből származó nyilvántartása szerint 1918 és 1920 között 39.272 magyart telepítettek ki az országból. Magyar források szerint ez a szám 55.000 körül lehetett.

Közigazgatási adminisztrációs újjászervezés:

Az 1929. január 6-án bevezetett királyi diktatúra megszüntette az örökölt tartományi- és megyerendszert és úgynevezett bánóságokat állított fel. Az új közigazgatási egységek határait természetesen úgy rajzolta meg, hogy minél több bánóságban a szerbek legyenek döntő többségben. Bácskát, Baranyát és a Bánáságot a Dunai Bánóságba sorolta, amelyben ennek következtében drasztikusan megváltoztak az etnikai arányok. Míg a Vajdaság területén a szerbek és magyarok nagyjából egyforma lélekszámban éltek, az új bánóságban ez az arány az összlakosság számához képest 57 százalékra módosult a szerbek és szlovének javára (az előző 37,8 százalékkal szemben), a magyaroké pedig 18,3 százalékra (az előző 27,9 százalékkal szemben). És ezek az arányok természetesen leképződtek az uralkodó szervek és a bánásági tanács struktúrájában is.

Gazdasági intézkedések:

Csak néhányat említünk meg a diszkriminatív intézkedések közül. Az "idegen polgárok" - és a magyarok, anélkül, hogy évszázados otthonaikat elhagyták volna, egyik napról a másikra idegen polgárokká váltak - vagyonát szekvesztrálták, azaz bírói zár alá helyezték a jugoszláv állampolgárság elnyeréséig; az 1919 és 1921 közötti agrárreform a korrumpálódott kormányhivatalnokok kénye-kedve szerint, nemzeti alapon ment végbe: az I. világháborús önkénteseket és családtagjaikat egyértelműen privilegizálták a magyarok és németek rovására; a nem szerb megbízhatatlan iparosok okleveleit felülvizsgálták, bevonták a magyar és német kereskedők kereskedelmi igazolványát, megléptették nekik az árukivitel és -behozatal és így tovább.

A diszkrimináció egyéb formái:

A közigazgatási szervekből elbocsátották a nem szerb tisztviselőket; kitelepítettek az országból minden államellenes elemet; a megmaradtak mozgását különleges igazolványok bevezetésével jelentősen korlátozták; az 1918-ban működött hétszázötven magyar iskolának csaknem a felét megszüntették, a többinek alaposan megnehezítették a munkáját; betiltották a magyar színházak működését Szabadkán, Zomborban, Újvidéken, Zentán és Nagybecskerekben; a kisebbségi sajtót a cenzúra szigorú ellenőrzése, tehát a rendőrség és az ügyészség befolyása alá helyezték; teljesen elszigetelték a nem szerb lakosságot az anyaországtól és így tovább.

A lakosság etnikai összetételének erőszakos megváltoztatását a második világháború után újabb diszkriminatív gazdasági intézkedésekkel tették, tovább gyengítve azon területek gazdasági erejét, ahol a magyarság volt többségben (Szabadka, Nagybecskerek, Becse, Magyarakanizsa, Zenta). 1945 és 1953 között a belgrádi Közgazdasági Intézet adatai szerint körülbelül hetven jelentős ipari létesítményt szereltek le a Vajdaságban gyárakat, malmokat, villanyerőműveket, nyomdákat és így tovább és Szerbiába, Boszniába, Montenegróba, Macedóniába vagy Horvátországba szállították őket.

A háború utáni újjáépítési lendületben a Vajdaságot teljesen háttérbe szorították. Míg például 1953-ban Bosznia-Hercegovinában a befektetések és beruházások értéke országos viszonylatban 20,2 százalékot tett ki, Horvátországban 20,6

százalékot, Szerbiában pedig 24,5 százalékot, a magyarok lakta tartomány ebből az elosztásból mindössze 3,6 százalékkal részesült.

Közvetlenül a háború vége után megkezdődött a Vajdaság szláv népséggel történő betelepítése. Jugoszlávia úgynevezett passzív vidékeiről körülbelül hatvanötezer telepes érkezett Bácskába, a Bánságba és Baranyába, s ezek az 1945-ös agrárreformban éppen olyan kiváltságokat élveztek, a volt partizánokkal, illetve a faszinusz áldozatainak családtagjaival együtt, mint az első világháborús szerb önkéntesek. (Ugyanolyan eredménnyel: az egyháztól és az elmenekült, illetve elűldözött németektől és magyaroktól elvett gazdaságok rövid időn belül tönkrementek.)

Az igazságtalan agrárreform, illetve az erőszakos nacionalizáció, valamint több antidemokratikus eljárás miatt a nyugati nagyhatalmak 1945-ben a potsdami értekezleten élesen bírálták a jugoszláv kormányt, szemére vetvén, hogy nem tartja be az Európa felszabadításáról szóló deklarációt, de a nagyvilágban zajló egyéb történések árnyékában ezzel nagyjából ki is merült a nemzetközi tiltakozás.

Tito kommunista pártja hamarosan rájött, hogy Jugoszlávia konszolidációja és nemzetközi érvényesülése szempontjából valószínűleg célravezetőbb lesz, ha enyhítenek a totalitarista módszereken, úgyhogy a lakosság etnikai összetételének erőszakos megváltoztatását az ötvenes évektől kezdve a káderpolitika perfidebb módszerei váltották fel. Ez hamarosan igen hatékony eszköznek bizonyult mind a politikai döntés különféle szintjein, mind a gazdaságban, a kultúrában, az oktatási rendszerben és az élet más területén. Míg a pártban, az államigazgatásban, a bankokban és a nagy vállalatoknál a jól fizetett vezetői posztokra szerbeket, montenegróiakat és bosnyákokat neveztek ki, magyar csak akkor lehetett politikai tisztségviselő, vagy igazgató tisztelet a ritka kivételnek, ha jó és engedelmes kommunista volt, aki kész a végletekig elhanyagolni saját népe nemzeti érdekeit.

Az igazság kedvéért meg kell mondani azt is, hogy azokon a területeken, ahol az nem veszélyeztette a kommunisták hatalmát, meglehetősen liberális politika uralkodott. A magyarok anyanyelvükön tanulhattak általános- és középiskoláikban, tanszékük volt az újvidéki bölcsészkaron, saját lapjaik voltak, folyóirataik, könyvkiadójuk, rádió- és tévéműsoraik, anyanyelvű színházai Szabadkán és Újvidéken, és ápolhatták a hagyományaikat. Természetesen mindezt az adott játékszabályok keretei között, feltétlen tisztelettel a dialektikus materializmus és az öngazgatás eszméje, továbbá a párt és annak vezetői, mindenekelőtt Tito személye iránt (aki körül még életében valóságos legenda alakult ki).

A testvériség és egység elve érinthetetlen volt, úgyhogy minden sajátos nemzeti érdek szóvátétele a jugoszláv közösség szent céljai elleni támadásnak minősült. A kisebbségi közösségekben sem a közoktatásban, sem a kultúrában nem engedték meg az úgynevezett függőleges szerveződést. Csaknem minden intézmény és intézet etnikailag vegyes volt. Az iskolákban (néhány féligazságot és hamisítást kivéve) szinte semmit sem tanultak a magyar történelemlről. A könyv- és újságkiadói tevékenység a párt szigorú ellenőrzése alatt és a kommunista ideológia és agymosás szolgálatában állt.

Mindennek az eredménye igen gyorsan megmutatkozott: a kisebbségek köz- és művelődési életében az évtizedek folyamán kialakult egy értelmiségi réteg politikailag alkalmasnak minősített, engedelmes emberekből, akiknek beprogramozott érzéke volt az öncenzúrára és a kompromisszum-kötésre, és

akiknek karrierje azon múltott, mennyire tudják féken tartani és valamiféle jugoszlávokba olvasztani nemzettársaikat.

A Vajdaság etnikai térképének ez az aránylag lassú átalakítási folyamata 1988-ban ismét drasztikusabb formát öltött. Szlobodan Milosevics hírhedt antibürokratikus forradalmával Koszovó után megszüntette a Vajdaság autonómiáját is. A "forradalmat" fizetett tüntetőkkel harcolta végig, koszovói menekültekkel és nagy hangú szerb neonacionalistákkal, akik a hajdani telepeseznek a Vajdaságban élő leszármazottaiban igen jó szövetségesekre leltek. A forradalomban szerzett érdemeik ellenszolgáltatásául Miloaevi egy sor vezető politikai és egyéb funkciót ajándékozott híveinek, kiszorítván ilyenformán a vajdasági politikai vezetésből nemcsak a kisebbségeket, hanem a vajdasági szerbek képviselőit is.

Az 1991-es háború kitörése után a belgrádi kormány ismét megtalálta a módját saját vajdasági pozícióinak megszilárdítására. Noha a kisebbségek az első pillanattól kezdve kijelentették, hogy ez nem az ő háborújuk és nem akarnak részt venni benne, a katonai hatóságok a nemzetiségi részarányt jóval meghaladó számban mozgósítottak magyarokat és küldték őket megfelelő kiképzés nélkül a vukovári, illetve észéki frontra. A katonai szolgálat megtagadásáért hadbírósi eljárást helyeztek kilátásba, mégis sok vajdasági magyar visszautasította, hogy önkéntesként részt vegyen a háborúban, s otthonát, munkahelyét, vagyonát odahagyva áttelepült Magyarországra. Számuk körülbelül harminc-egyvenezerre becsülhető. Otthagytott házaik egy részébe később Boszniából és Krajnából érkezett szerb menekültek költöztek be.

E menekültek első hulláma egyébként minden nagyobb adminisztratív nehézség nélkül szüremkedett be a tartomány lakosságába. Többségük azonnal megkapta új személyi okmányait és az új jugoszláv állampolgárságot, s jelentős privilégiumokat élvezett a foglalkoztatás terén, elsősorban a hadseregben, a rendőrségben, a vámhatóságoknál és az államigazgatási szerveknél. A menekültek másik hullámát, amely a nyugat-szlavóniai és a knini szerb állam megszűnése után érkezett Jugoszláviába, ismét nem a szűkebb értelemben vett Szerbiába irányították, hanem a Vajdaságba. Pontos számuk ma sem ismeretes. A nem hivatalos adatok százötvenezer emberről beszélnek, akiknek körülbelül hetvenöt százaléka a Vajdaságban maradt. Több mint nyilvánvaló, hogy nagyban hozzájárultak a volt autonóm tartomány etnikai összetételének megváltozásához. E sorok írásakor újabb negyvenezer menekült indul Koszovóból a Vajdaság felé...

Ha mindehhez hozzáadjuk, hogy a Milosevics-rezsim a vagyontárgyak és a források központosításával szó szerint kifosztotta Vajdaságot, hogy az új, mesterségesen kijelölt közigazgatási régiók folytán mindenütt biztosította a többség politikai és gazdasági dominanciáját, továbbá hogy sok kisebbségi iskolában az anyanyelvű oktatást kétnyelvűre váltotta fel, hogy az adminisztráció nyelvét a szerbet határozta meg, továbbá hogy a kisebbségi sajtót kilátástalan helyzetbe sodorta, teljesen világos lesz számunkra, hogy itt a szerb elit jól átgondolt, törvénytelen akciójáról van szó a saját egyeduralma megteremtése céljából.

Bírálat és önbírálat

A szerb magyar együttélésből fakadó sérelmeknek ebben a vázlatos áttekintésében egy rövid fejezet erejéig vissza kell térnünk a II. világháború napjaiba. A szerb nemzedékek valószínűleg még hosszú időn át emlegetik majd az ebben a háborúban elszenvedett veszteségeiket, melyek folyamán a sárvári koncentrációs táborban, illetve a szegei Csillagban és a sátoraljaújhelyi börtönben sok szerb kommunista és más politikai fogoly raboskodott. Még ennél is nagyobb elkeseredettséggel vetik továbbra is a magyarok szemére az 1942-i újvidéki razzit, amelyben kegyetlenül megöltek több mint kétezer szerbet és körülbelül ezer zsidót.

Noha ez semmiképp sem fogja az áldozatok leszármazottainak fájdalmát enyhíteni, még kevésbé a gaztetteket igazolni, említsük meg azt is, hogy a magyarok a történet után azonnal rádöbbenek, mit jelentett az újvidéki öldöklés a két nép együttélésében, és hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselő azonnal reagált, követelvén a felelősök megbüntetését. Emellett a magyar értelmiség is tett egy példátlan gesztust: Cseres Tibor író könyvet írt a tragikus eseményről és a könyv alapján film is készült. Ugyanakkor nincs róla tudomásunk, hogy akár egyetlen szerb író is vette volna magának a bátorságot, hogy megírjon néhány önkritikus sort Tito partizánjainak a vajdasági városokban és falvakban elkövetett mészárlásáról a II. világháború után. (Alekszandar Kaszas idézett doktori disszertációja nem több, mint szerény kísérlet e téma felvetésére, egy pár igazoló szó rögzítésére, és még véletlenül sem tekinthető önkritikai gesztusnak.) És míg az újvidéki razzia áldozatairól a kommunizmus évtizedeiben sok-sok eposzt énekeltek meg, a magyar áldozatokról, akiknek száma amannak legalább a tízszeresére (!) tehető, egészen a '90-es évekig egyetlen szót sem volt szabad ejteni, sírjaik a mai napig is többnyire jeltelenül állnak, és az emlékezés itt-ott nem hivatalosan felállított szerény keresztjeit is újra és újra ledöntik ismeretlen kezek Vajdaság-szerte a novemberi éjszakában.

Mélyek a gyökerek

E történelmi "mérleg" felállításának folyamán nem lesz nehéz észrevenni, hogy a két nép közötti gyűlölködésnek és ellenségeskedésnek a gyökerei egészen a honfoglalásig nyúlnak vissza, de igazi kibontakozására valójában csak a nemzeti tudat formálódásának időszakában került sor. Ez a szükségszerű történelmi folyamat a szerbségnél bizonyos időbeni eltolódással kezdődött, és jórészt nem a saját anyaországában folyt le, hanem idegen földön, a kisebbségi sors nyomása alatt. Inkább tudatosan mint öntudatlanul, saját értékeik felnagyítása és privilégiumaik védelme céljából ezt a késést a szerbek úgy kompenzálták, hogy újralesztették régi mítoszaikat, és a történelmi tényekhez különféle naiv meseelemeket, mitikus féligazságokat és hamisításokat társítottak.

Abban a korban, amikor Európában mindenütt új nemzetek születtek, ezeknek a romantikus etnonacionalista mítoszoknak még valami pozitív szerepük is volt, hisz segítettek a nemzeti öntudat kialakításában, a nemzeti önbecsülés és büszkeség megszilárdításában, ami egyet jelentett a nemzet, egyszersmind a polgárság kialakulásával is. Sajnos a szerbek oly messzire mentek saját értékeik túlméretezésével, hogy az öndicsőítés átsapott a többi nép iránti lebecsülésbe és megvetésbe.

Az idők folyamán elhitették magukkal, hogy ők Isten kiválasztott népe: megőrizték eredendő nemes tulajdonságaikat, ennél fogva állandó veszélynek és támadásnak vannak kitéve a nagyobb, erősebb népek részéről, melyek a szerbség teljes megsemmisítését tűzték ki céljukul. Ebbéli törekvéseikben a szerbek ellenségei mindig számíthatnak a hálátlan vértestvérek és a rossz szomszédok, valamint a belső árulók támogatására.

A szerbeknek sorsukul adatott, hogy utolsó szálig, halált megvetve harcoljanak a rájuk bízott értékek – a lélek, a szent kereszt és a szabadság –, megőrzéséért, ha kell, az életük feláldozásával is.

A szerb nemzedékek eltéphetetlen szálakkal fűződnek az anyaföldre, s ennek oka abban keresendő, hogy az őket egyesítő szerb vér nincs alávetve az idő törvényeinek. A szerb vérkeringésnek kettős rendszere van, az egyik a nemzedékek folytonosságát képezi, a másik pedig valójában az elesett szerb hősök vére, amely a szerb szülőföldet öntözi. Ezért minden vérontás színhelye, minden, a harcok nyomán emelkedő sír és síremlék szimbolikus jelentést ölt, és olyan magot képez, amelyből új nemzedékek születnek, ugyanakkor olyan gyökereket is, amelyekkel a szerbek mélyen megkapaszkodnak dédapáik földjében. Ezek a sírok valójában Szerbia természetes határai.

Szerbiát manapság is támadják és elnyomják a kizsákmányoló, ateista, sátáni nemzetközi erők, és csak azért, mert a szerb büszke nép, amely természetes alapokon álló, egészséges államot akar magának építeni, olyat, amelyben minden szerb együtt él, egy államban, egy vezér zászlaja alatt, egyetlen vallás kebelén belül, ugyanazt a nyelvet beszélve, ugyanazt a cirill írásmódot használva, egyazon szerb gondolat szálait bontogatva.

Ezeknek a mítoszoknak etnonacionalista kiadásában a racionalitás és a tudat fogalma egyszer s mindenkorra a Nyugathoz kötődik, a szív és az érzelem fogalma pedig a Balkánhoz, illetve a szerbekhez, amiben kétségkívül megtalálhatók már a gyűlöletkeltés és háborús propaganda elemei. Ugyanilyen veszély rejlik abban is, hogy a szabadság fogalma, e mítoszok központi és

legfontosabb eleme, valóságos istenséggé lép elő, és egyetlen nép veleszületett, kizárólagos jellemvonásává és monopóliumává nyilvánítatik, azt a felhívást is beleértve, mely szinte kötelezővé teszi számára, hogy ezt a szabadságot terjessze ki azokra is, akiktől ez az isteni kegyelem megtagadtattott.

Az etnonacionalista mítoszokat már azon ténynél fogva is, hogy szent törzsi mondákat elevenítenek fel, hogy örökérvényű igazságokról szólnak, hogy az ősi népi szellem és hagyomány titkos üzeneteit közvetítik, gyakran használják fel érvek hiányában bizonyos célok eléréséért, amelyekről, mármint a célokról, nyugodtan el lehet mondani, hogy annyira misztikusak és ambivalensek, és ugyanúgy nem tűnnek semmiféle ellentmondást, sőt párbeszédet sem, mint maguk a mítoszok. Az etnonacionalista mítoszok igazi ereje pontosan abban van, hogy egyetlen, szent, minden gyanún és kétségen felül álló realitásként tüntetik fel magukat.

Ezt az etnokarakterológiai szerb portrét nem e sorok írója vázolta fel. Maguk a szerb értelmiségiek rajzolták meg néhány évvel ezelőtt, egy belgrádi tanácskozáson. Ez roppant fontos körülmény. Arról szól tudniillik, hogy a szerbség egy része felismerte ezeket a végzeteseknek bizonyult mítoszokat a közelmúlt véres háborúi mögött, amivel egy, sokak számára talán elfogadhatatlan következtetést is indukált, nevezetesen azt, hogy ugyanezek a mítoszok felelősek egyszersmind legalább részben , a magyarság és a szerbség között kirobbant összetűzésekért, háborúkért és vérontásokért is. (Miközben kár volna tagadni, hogy a magyaroknak is megvannak a hasonló mítoszaik, bár kevésbé élők, kevésbé hatásosak és ezáltal kevésbé veszélyesek a szerb mítoszoknál.)

A változásoknak tehát, amelyekre a békés egymás mellett élés céljából oly nagy szükség volna, igen mélyre kellene hatolniuk az emberek tudatába (tudatalattijába). Először is a mítoszokat kellene a helyükre tenni: az elmúlt és az irracionális kategóriájába. A határvonalat pedig érintett és nem érintett között, nem a nemzeti hovatartozás alapján kellene megvonni, hanem egyénileg, aszerint, hogy milyen mértékben határozzák meg az illető gondolkodásmódját és ítéletképességét az ilyen és hasonló mítoszok. És ha ezt alapelveként fogadjuk el, nyilvánvaló lesz, hogy a történelmi felelősség az elkövetett gonosztettekért nem a szerbséget, és nem a magyarságot terheli egészében: a bűnösök azok az egyének, uralkodók, politikusok, befolyásos értelmiségiek és más karizmatikus személyiségek, akik az adott pillanatban meg tudták győzni a tömeget, hogy igazságos célokért szállnak harcba, akiknek sikerült részben a fenti a mítoszokat is felhasználva motiválni és mozgósítani a nemzet egy részét az adott célok elérésére.

Ebből következően a két szomszéd nép jövőbeli életének sorsáról szintén egyének fognak dönteni, mégpedig olyan egyének reméljük legalábbis , akiknek a tudata e mítoszok légkörétől, a fenyegetettség-érettől, a gyanakvás és gyűlölet érzésétől távol formálódott, a kölcsönös megismerés, bizalom és tisztelet szellemében. Azok az egyének, akik meggyőződéssel vallják, hogy csak a békés és jó szomszédság szolgáltatathat erős alapot a hosszú, kölcsönös haszonnal járó együttműködéshez. Az ilyen egyének kialakítási folyamatában pedig sorsdöntő szerepük lesz a mai értelmiségi nemzedékeknek.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy ebben a folyamatban a szerb értelmiségnek van nehezebb dolga. A szerbek ebben a történelmi pillanatban a szó legszorosabb értelmében hátrányos helyzetből indulnak: nemcsak a magyarok rokonszenvét és jóindulatát veszítették el, hanem az egész világot. Most fizetik meg a büntetéspénzt a körülbelül tíz évvel ezelőtti lépésükért, amikor Slobodan

Milosevicet választották meg mindenható vezérükké. Azt a Milosevicet, aki utána kinyitotta a sokféle nacionalizmus és sovinizmus palackját, aki szabadjára engedte a gyűlölködést és az erőszakos eszméket, aki politikai manipulációkba hajszolta bele népét, azt ígérvén neki, hogy a Tito utáni Jugoszlávia vezető nemzete lesz, és amikor ez nem sikerült, Nagy Szerbiát állítván eléjük elérendő célként, kiprovokált egy hódító háborút, feláldozott több tízezer emberi életet és több százezer otthont, miközben nem nyert semmit, viszont annál többet veszített.

És alig vergődött ki az ország a háborúból, megkezdődtek a koszovói tüntetések, zavargások és fegyveres összecsapások, majd jött a véres bosszú, legvégül a nemzetközi közösség beavatkozása és a NATO-bombázás. Lerombolták, becslések szerint, az ország ipari kapacitásainak körülbelül a felét, az infrastruktúrának nagy részét, az emberéletekről nem beszélve.

A világ közvéleményének józanabb része teljesen tisztában van azzal, hogy sem a háborús uszítás, sem a félkatonai szervezetek terrorizmusa és banditizmusa, sem a tömeggyilkosságok nem az egészében vett szerbség lelkiismeretét terhelik. Viszont az is tény, hogy akár tetszik nekünk, akár nem, ezek a tettek a szerb nép egészét megbélyegezték. A boszniai, horvátországi és koszovói tömegsírok az előttünk álló évtizedekben óriási tehertételként szerepelnek majd a szerbek oldalán, bárhol jelentkezzenek a nemzetközi porondon újjáépítési segélyért vagy valamilyen regionális, illetve európai integrációs folyamatokba való csatlakozás ügyében.

Persze, sosem lehet tudni, elképzelhető, hogy éppen most bizonyosodik majd be a régi igazság, amely szerint minden rosszban van valami jó. Pillanatnyilag olyan rossz a helyzet, hogy rosszabb már nem is lehet, itt az ideje, hogy új lapot nyissanak a szerbek és a sorsuk további igazítását olyan emberekre bízzák, akik Európa felé vezetik őket.

Megvan rá a remény, hogy Európa és a világ segít nekik ebbéli törekvésükben. Nem a bombázások kárpótlásaként, nem a szerbek iránti rokonszenv megnyilvánulásaként, egyszerűen saját jól felfogott érdekében. Ugyanis se Európának, se a világnak nem jó az, ha Jugoszlávia neuralgikus pontja marad a Balkánnak, és potenciális háborús- vagy válsággóccá válik. Senkinek, a közvetlen szomszédainak sem felel meg, ha Jugoszlávia elszigetelt és a végsőkig elszegényedett országgá válik.

A világ már sok alkalommal adta tanújelét, hogy nem a rokonszenv, nem az empátia, nem az emberszeretet és hasonlók vezérlik lépéseit, s ebből talán a magyarok is, szerbek is levonhatnák a tanulságot a saját egymás közti kapcsolataikra vonatkoztatva. Ideje volna áthelyezni a hangsúlyt az érzelmekről az értelem szintjére. Senki nem hiszi, hogy máról holnapra meg lehet változtatni egy egész nemzet gondolkodásmódját, hogy könnyű lesz kiiktatni az ellenségeskedést és gyűlölködést a következő nemzedékek tudatából, de ebben az irányban kell tevékenykedni, és ha többet nem érünk el, mint azt, hogy közös dolgaink kérdésében megszabadulunk az eddigi sémától, hogy vagy szeretjük, vagy gyűlöljük egymást, harmadik lehetőség nincs, már nem dolgoztunk hiába. Nem az a cél, hogy ez a két nép mindenáron és örök időkre megszeresse egymást. Amire szükségük van, az néhány szóban összefoglalható: türelemre, kölcsönös megismerésre, megértésre, tiszteletre, a korrekt együttműködésre való készségre és több kitartásra e törekvések valóra váltásában.

A kisebbségek szerepe

Ebben az együttműködésben mindenképp fontos szerepet kellene kapniuk a kisebbségeknek, a Magyarországon élő szerbeknek, illetve a Jugoszláviában élő magyaroknak. Ennek előfeltétele az, hogy a pozitív diszkrimináció elve alapján minden jogot és minden anyagi lehetőséget szavatoljunk a kisebbségek számára a saját érdekeik megvalósítására, a nemzeti identitásuk megőrzésére, nyelvük, kulturális örökségük védelmére, az iskolahálózat és a művelődési intézmények működésére.

A Jugoszláviában élő magyarok a maguk autonómia-igényével szabatosan és határozottan megfogalmazták saját jövőlátásukat. Hangsúlyozzák, hogy nem céljuk a tartomány nemzeti alapon történő felosztása, ellenkezőleg, abból indulnak ki, hogy ezeken a területeken együtt kell élniük a gazdasági egymásrautaltság körülményei között, szerbeknek és magyaroknak, ebből következően egy több nemzetiségű, több vallású multikulturális közösséget akarnak kiépíteni, amelynek tagjai a régi formális kommunista autonómiától eltérően minden korlátozás nélküli emberi és demokratikus jogokat fognak élvezni, olyan közösséget, ahol a kisebbségi lakosok teljesen egyenrangúak lesznek a többségekkel, és ahol szavatolják számukra a saját nemzeti, vallási, kulturális értékeik és történelmi hagyományaik ápolását és továbbfejlesztését.

A jövőbeni autonóm Vajdaság alapillérei a koncepció szerint a községek és a városok lennének. Lakosságuk nemzeti közösségeket hozna létre és úgynevezett nemzeti tanácsokat választana, amelyek tagjai a kisebbségek különleges érdekeit képviselnék. A magyarok már megválasztották a maguk nemzeti tanácsát 1999 augusztusában, és azt javasolják, hogy a többi kisebbség, de a szerbek is alakítsanak ilyen tanácsot, melyek együttesen képviselhetnék magukat a Vajdaság autonóm tartomány parlamentjében, az adott nemzet, illetve kisebbség létszámának arányában.

Ugyanez az elv lenne érvényes a szövetségi, köztársasági, tartományi és községi közigazgatásban dolgozók arányszámára is. Az igazságszolgáltatásban és a rendőrségben is meg kellene valósítani a kisebbségek arányos részvételét. A koncepció emellett lefekteti, hogy a kisebbségi tájékoztatás, tudományos munka, iskoláztatás és kultúra céljaira költségvetési eszközöket kellene biztosítani, mégpedig az adott nemzeti közösség befizetett adókötelezettségeinek arányában.

Ma még nem tudni, mennyi valósul meg ebből, megvalósul-e belőle bármi. A mai szerb vezetés mereven elzárkózik a vajdasági autonómiának és az egyenjogú kisebbségeknek még a gondolatától is. Ezzel valójában maga is gerjeszti a tartomány külön köztársasággá válására vonatkozó követeléseket, és azokat az elgondolásokat, hogy egy Szerbiából kivált Vajdaság Köztársaság számára elérhetőbb volna az európai csatlakozás. Mindenesetre azok, akik döntéshelyzetbe kerülnek a Vajdaság és a benne élő kisebbségek sorsának kérdéséről, nem ártana ha szem előtt tartanák a következőket:

Először: a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a többségi népnek is jobb, ha a kisebbség elégedett és békében él, és ha a saját problémáinak a megoldását az adott államhatárok között sürgeti.

Másodszor: a világban lejátszódó globalizációs folyamatok következtében a kisebbségi kérdést ma már nem lehet egy ország belügyeként kezelni. A nemzetközi közösség a jövőben egyre inkább szorgalmazza majd az általános emberi és kisebbségi jogok szavatolását.

És harmadszor: a határon túli nemzettársak helyzete mindenképp nagyban befolyásolja majd az anyaországi lakosság hangulatát és hozzáállását az együttműködési tárgyalások folyamán.

Egy szó, mint száz, a kisebbségi kérdés kielégítő megoldása mindenképp az egyik legfontosabb tényező lesz majd a közös útkeresésben.

Nagy hiba volna ebben az útkeresésben, ebben a politikai és gazdasági együttműködés lehetőségeinek a felkutatásaiban nem kihasználni a kisebbségek adottságait, a nyelvtudást, a helyismeretet, a mentalitásbeli különbségekből fakadó kommunikációs gondok megoldásának a készségét és így tovább. A kisebbségek többnemzetiségű közösségekben élvén eleve olyan előnyös tulajdonságokkal rendelkeznek, amelyeket nem lehet se szaktudással, se politikai alkalmassággal pótolni. Tudják, mi a tolerancia; ismervén a többségi nép történelmét és kultúráját, érzékük van a törzsi, a voluntarista és minden egyéb más reflexek felismerésére; megszokták, hogy a dolgokat nem kizárólagosan, nem erővel és nem kényszerrel kell megoldani, hanem türelmes meggyőzéssel, okos érveléssel és az érdekek fokozatos közelítésével. Ne feledjük, ezek az emberek a mindennapi élet búját, baját, de örömét is megosztják a szomszédaikkal, a másik etnikumhoz tartozókkal, sokukkal baráti, munkatársi kapcsolatot tartanak fenn. Megtapasztalták nem egyszer, hogy az embert nem a nemzeti hovatartozása szerint kell elsősorban megítélni, hanem emberi tulajdonságai alapján. Tudják, hogy az élet nem abból áll, hogy feltépkedjük a régi sebeket, tudják, hogy szép szóval és baráti gesztussal könnyebb célt érni, mint veszekedéssel és sértegetéssel, tudják, hogy az egymás mellett élés alapvető belső parancsa, hogy gyermekeiket az idegen értékek és idegen érdekek tiszteletének szellemében kell nevelniük.

Talán még sohasem volt olyan fontos, hogy ezekre az emberekre, akikről mindig azt mondtuk, hogy hidat képeznek a két nép között, felelősségteljes feladatokat bízunk, kulcsfeladatokat a jószomszédi viszony további kiépítésében.

Erkölcsei fedhetetlenség mindenekelőtt

E pillanatban még nem tudhatjuk, hogy milyen lesz az új jugoszláv vezetés, amely partner lehetne a közös jövő építésében. Egy bizonyos: a mostani politikai vezetéssel elképzelhetetlen az együttműködés, még a tárgyalások megkezdése is. Azok, akik totalitárius reflexeket hordoznak a génjeikben, akik olyan felkiáltással hívták háborúba népüket, hogy a szerbeket pedig senki sem bánthatja, aztán ugyanezen szerbek ellen harcokcsikat és gumibotos rendőroket vezényeltek Belgrád utcáira; azok, akik kitalálták a minden szerb egyazon országban jelszót, hogy a végén ennek az országnak a határait jószerivel az egykori belgrádi pasalik méreteire szűkítetsék; azok, akik erőszakkal hurcolták ki a vajdasági magyarokat a vukovári és eszéki frontra, hogy baranyai magyarok ellen harcoljanak; azok, akik a szó legszorosabb értelmében kifosztották a Vajdaságot és nap mint nap rövidítik meg az ott élő kisebbséget jogaikban; azok, akik megengedték a legközönségesebb banditáknak, hogy óriási vagyont szerezzenek, ugyanakkor a saját hadirokkantjaikat koldulni hagyják; azok, akik végül az egész világgal összevesztették és büszke balkáni vegetálásra ítélték saját nemzetüket, azok nem lehetnek tárgyalópartnerek a jövőben.

Annak a politikusnak, értelmiséginek, bárkinek, aki lehetőséget kap Jugoszlávia megmentésére, tisztának kell lennie. Sem köztük, sem a közéletben semmi helye a háborús bűnösöknek, a kompromittált személyeknek, akik vagyonukat vagy befolyásukat tisztességtelen úton szerezték, de azoknak sem, akik nem meggyőződéssel vallják, hogy csak az igazi demokratizáció, csak az emberi és

kisebbségi jogok tiszteletbentartása, csak a nemzetközi erkölcsi normák elismerése lehet a záloga a jövőbeli együttműködésnek. Ez természetesen nem a másik fél nevében megfogalmazott diktátum, ez egyszerűen az egyetlen út a bizalom helyreállítására. Mert kölcsönös bizalom nélkül sem eredményes tárgyalás, sem jószomszédság nem lesz a jövőben.

Felhasznált irodalom:

Stanoje Stanojevic: Istorija srpskog naroda, (A szerb nép története), Napredak, Belgrád, 1926.

Jovan Radonic Mita Kostic: Srpske privilegije od 1690 do 1792, (Szerb privilégiumok 1690-től 1792-ig), Belgrád, 1954.

Aleksandar Kasas: Maari u Vojvodini 1941 1946, (A magyarok Vajdaságban 1941 1946). Újvidéki Bölcsészkar, Történelmi Tanszék, Újvidék, 1996.

Ivan Colovic: Srbija u svetlu mitova, (Szerbia a mítoszok tükrében), Belgrád, 1996.

Sztojan Vujisics: Srbi u Budimu i Pesti, (A szerbek Budán és Pesten), Sík Kft. Budapest, 1997.

Fedora Bikar: Srbi u Maarskoj, (A szerbek Magyarországon), a Határon Túli Szerbek Minisztériuma, Belgrád, 1998.

A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság, Fórum Könyvkiadó, Újvidék 1997.

Hegedüs Antal: A szerbek perszonális és területi autonómiája Magyarországon 1690. és 1868. között, Létünk, Újvidék 1992. IV., V. szám.

Csehák Kálmán: A szerb nemzeti egyház és iskolai autonómia a dualizmus kori Magyarországon a dokumentumok tükrében, Létünk, Újvidék 1992. IV., V. szám.

Soksevits Dénes, Szilágyi Imre, Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története, Bereményi Könyvkiadó, Budapest 1994.

Ujlaki István: Nemzettankönyv , Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1996.

Raffai Ernő: Trianon titkai, Tornado Domenija, Budapest 1990.

Botlik József, Csorba Béla, Dudás Károly: Eltévedt mezsgyekövek, Hatodik Sík Alapítvány, Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Tartalom

Előszó

A szerbek Balkánra érkezése és államalapítása

Az első államalapítási kísérletek

Stevan Nemanja és az első független szerb állam

A művészet felvirágzása

Stefan Prvovenani

Szerbia fénykora

A középkori szerb állam széthullása

A magyarok eredete és a honfoglalás

Letelepedés és államalapítás

A feudális magyar állam fejlődése

A tatárjárás és az újabb felemelkedés

A török hódoltság

A szerbek letelepedése Magyarországon

Élet a török hódoltságban az elfoglalt területeken

Szerb privilégiumok Magyarországon

A szerbek nemzeti ébredése
A nemzeté válás folyamata
Vuk Stefanovi Karadzics
A művelődési intézményrendszer kiépítése
Területiautonómia-követelések
Az 1848-as forradalom
A szerbek egyházi és iskolai autonómiája a dualista Magyarországon
A szerbek helyzete a XIX. század végétől Trianonig
Magyarosítási politika és asszimilációs kísérletek
A szerbek politikai körülményei 1918-ig
A trianoni örökség
Szembenállva a II. világháborúban is
Súlyos háborús sebek
A magyarországi szerbek a II. világháború után
A békés együttélés lehetőségei és feltételei
Évszázados sérelmek
A magyarok és aslav
A martalócok leszármazottai és a Rákóczi felkelés
Ellenérzések a privilégiumok miatt
Érdekösszeütközés 1848-ban
A magyar nacionalizmus
A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és a kisebbségek
A lakosság etnikai összetételének megváltoztatása a csatolt területeken
Bírálat és önbírálat
Mélyek a gyökerek
A kisebbségek szerepe
Erkölcsei fedhetetlenség mindenekelőtt
Felhasznált irodalom:
Tartalom